

**TÜRKİYE’DEKİ MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN
SOSYAL POLİTİKALARI (1969-2021)**

Sümeyye Ayşe MACİT

**Yüksek Lisans Tezi
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Hasan Emir Aktaş
2022
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

Sümeyye Ayşe MACİT

**TÜRKİYE’DEKİ MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SOSYAL
POLİTİKALARI (1969 - 2021)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Hasan Emir AKTAŞ**

ERZURUM - 2022

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **“TÜRKİYE’DEKİ MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SOSYAL POLİTİKALARI (1969 - 2021)”** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

06.05.2022

Aslı ıslak imzalıdır

Sümeyye Ayşe MACİT

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Hasan Emir Aktaş danışmanlığında, *Sümeyye Ayşe Macit* tarafından hazırlanan bu çalışma 06 / 05 / 2022 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mehmed Gökhan Polatoğlu	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hasan Emir Aktaş .	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ali Servet Öncü.	İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı ıslak imzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
TEŞEKKÜR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER VE SOSYAL POLİTİKALARI

1.1. SİYASİ PARTİLER.....	5
1.1.1. Siyasi Partinin Tanımı	5
1.1.2. Siyasi Partilerin Fonksiyonları	11
1.1.3. Türkiye’de Siyasi Partilerin Doğuşu ve Gelişim Süreci	14
1.2. SİYASİ PARTİLERİN SOSYAL POLİTİKALARI	22
1.2.1. Eğitim Politikaları	22
1.2.2. Sağlık Politikaları	24
1.2.3. Sosyal Güvenlik Politikaları.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN OLUŞUMU VE TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ

2.1. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİNİN DOĞUŞU VE PARTİLEŞME SÜRECİ	29
2.1.1. Necmettin Erbakan’ın Hayatı ve Kişiliği	29
2.1.2. Milli Görüş Hareketinin Oluşumunu Etkileyen Siyasi Arka Plan	32
2.1.3. Milli Görüş Hareketinin Oluşum Süreci	34
2.2. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ PARTİLERİ	36
2.2.1. Milli Nizam Partisi	36
2.2.2. Milli Selamet Partisi	43
2.2.3. Refah Partisi	53
2.2.4. Fazilet Partisi	67
2.2.5. Saadet Partisi	71

2.2.6. Yeniden Refah Partisi.....	78
2.3. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SİYASİ VE İDOLOJİK BAKIŞ	
AÇILARININ SOSYAL POLİTİKALARINA ETKİSİ	81
2.3.1. Milli Görüş Partilerinin İdeolojik Yapısı ve İslamcılık	81
2.3.1.1. İslam ve Sosyal Politika	81
2.3.1.2. İslamın Milli Görüş Partilerinin Sosyal Politikalarına Etkisi.....	83
2.4. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SOSYAL POLİTİKALARININ	
SOZYALİZM İLE BAĞLANTILI DEĞERLENDİRİLMESİ.....	84
2.4.1. Sosyalizm Nedir	84
2.4.2. Müslümanlık ve Sosyalizm	87
2.4.3. Milli Görüş Partilerinin Sosyalist Sosyal Politikalara Bakış Açısı	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SOSYAL POLİTİKALARI

3.1. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN TASARLANAN SOSYAL	
POLİTİKALARI.....	93
3.1.1. Eğitim Politikaları	93
3.1.1.1. Milli Nizam Partisi	95
3.1.1.2. Milli Selamet Partisi	97
3.1.1.3. Refah Partisi	99
3.1.1.4. Fazilet Partisi	100
3.1.1.5. Saadet Partisi	102
3.1.1.6. Yeniden Refah Partisi.....	104
3.1.2. Sağlık Politikaları.....	105
3.1.2.1. Milli Nizam Partisi	105
3.1.2.2. Milli Selamet Partisi	106
3.1.2.3. Refah Partisi	107
3.1.2.4. Fazilet Partisi	108
3.1.2.5. Saadet Partisi	109
3.1.2.6. Yeniden Refah Partisi.....	110
3.1.3. Sosyal Güvenlik Politikaları.....	112
3.1.3.1. Milli Nizam Partisi	112

3.1.3.2. Milli Selamet Partisi	113
3.1.3.3. Refah Partisi	114
3.1.3.4. Fazilet Partisi	115
3.1.3.5. Saadet Partisi	117
3.1.3.6. Yeniden Refah Partisi	119
3.2. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALARI.....	120
3.2.1. Milli Selamet Partisi Dönemi	120
3.2.2. Refah Partisi Dönemi	125
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ADALET VE KALKINMA PARTİSİNİN MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİ İLE BENZER SOSYAL POLİTİKALARI	
4.1. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ	131
4.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisinin Oluşum ve Gelişim Süreci	131
4.2. ADALET VE KALKINMA PARTİSİNİN SOSYAL POLİTİKALARI	139
4.2.1. Eğitim Politikaları	139
4.2.2. Sağlık Politikaları	143
4.2.3. Sosyal Güvenlik Politikaları	147
SONUÇ.....	152
KAYNAKÇA	156
EKLER.....	165
EK 1. Erbakan'ın 1953'te Tamamladığı Doktora Tezinin Kapak Sayfası (sol) ve Önsözü (sağ).....	165
EK 2. Erbakan'ın Doktora Diploması (Tarih: 7 Ekim 1954).....	166
EK 3. Necmettin Erbakan Doktora Çalışmaları İçin Almanya Aachen Teknik Üniversitesinde İken.....	167
EK 4. Milli Görüş Parti Logoları	167
EK 4. Milli Nizam Partisi Kapatılma Haberi	168
EK 5. Refah Partisi Kapatılma Haberi (Sabah Gazetesi)	168
ÖZGEÇMİŞ.....	169

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****TÜRKİYE’DEKİ MİLLÎ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SOSYAL POLİTİKALARI
(1969-2021)****Sümeyye Ayşe MACİT****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan Emir AKTAŞ****2022, 169 Sayfa****Jüri: Doç. Dr. Hasan Emir AKTAŞ****Doç. Dr. Ali Servet ÖNCÜ****Doç. Dr. Mehmed Gökhan POLATOĞLU**

Modern siyasi sistemlerin büyük ölçüde partiler çerçevesinde şekillendiği ve işlediği bir gerçektir. Türkiye’deki siyasi hayat da 1908’de II. Meşrutiyetin ilanından bugüne kadar büyük ölçüde partiler çerçevesinde yapılandırılmış ve yönetilmiştir.

Türkiye siyasi parti tecrübesinin önemli kollarından biri 1969’da Erbakan liderliğindeki Milli Nizam Partisi ile başlayan Milli Görüş Partileri geleneğidir. Milli Nizam Partisinden sonra Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi ile devam eden bu gelenek Fazilet Partisinin kapanmasından sonra bir kırılma yaşayarak bir tarafta Saadet Partisi, diğer tarafta Adalet ve Kalkınma Partisi olmak üzere iki kol halinde devam etmiştir.

Modern parti siyasetinin ve yönetim politikalarının en önemli boyutlarından biri sosyal politikalar. Tasarlanan ve uygulanan sosyal politikalar hem bunları tasarlayan ve uygulayan siyasi partilerin karakterini ve siyasi yelpazedeki yerini, hem de uygulandığı hükümet sisteminin ideolojik yönünü belirlemede önemli bir kriterdir.

Bu tez çalışmasının Birinci Bölümünde siyasi partilerin yapısı, gelişimi ve siyasi sistemdeki fonksiyonu ile ilgili genel bilgiler verilmiş ve sosyal politikaların üç ana alanı olan eğitim politikaları, sağlık politikaları ve sosyal güvenlik politikaları izah edilmiştir.

İkinci Bölümde Milli Görüş partilerinin lideri Erbakan’ın hayatından bahsedildikten sonra Milli Görüş geleneği hem genel çerçevesi ile hem de bu geleneği oluşturan partilerin ayrı ayrı oluşum ve gelişim süreci açısından ele alınmıştır.

Yine İkinci Bölümde Milli Görüş partilerinin izlediği sosyal politikaların ideolojik kaynakları araştırılmış ve bu çerçevede İslam ile Sosyalizmin bu hareketin sosyal politikalarına referans olma durumu analiz edilmiştir.

Üçüncü Bölümde Milli Görüş Partilerinin ve bu geleneğin türevi sayılabilecek partilerin hem tasarladıkları ve planladıkları hem de iktidara gelebildikleri dönemlerde uygulamaya koyabildikleri sosyal politikalar incelenmiştir.

Dördüncü Bölümde ise Milli Görüş geleneğine dayandığı kabul edilen ve Türkiye’de uzun bir süredir iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisinin sosyal politikaları ve bu alandaki icraatları değerlendirilerek hem bu politikaların geçmişle bağlantıları tespit edilmeye, hem de bu partinin uzun süreli iktidarının önemli bir dayanağı açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî Görüş Partileri, Sosyal Politika, İslam, Sosyalizm, AK Parti.

ABSTRACT**MASTER’S THESIS****SOCIAL POLICIES OF NATIONAL VISION (MİLLÎ GÖRÜŞ) PARTIES IN
TURKEY (1969- 2021)****Sümeyye Ayşe MACİT****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hasan Emir AKTAŞ****2022, 169 pages****Jury: Assoc. Prof. Dr. Hasan Emir AKTAŞ****Assoc. Prof. Dr. Ali Servet ÖNCÜ****Assoc. Prof. Dr. Mehmed Gökhan POLATOĞLU**

Modern political systems are largely shaped and operated within the framework of parties. In Turkey as well, political life has largely been structured and governed within the framework of parties since the proclamation of the Constitutional Monarchy in 1908.

One of the important branches of the Turkish political party experience is the tradition of the National Vision (Milli Görüş) Parties, which started in 1969 with the formation of the National Order Party (Milli Nizam Partisi) under the leadership of Erbakan.

One of the most important aspects of modern party politics and government policies is socio-economic policies. Both planned and implemented social policies are an important criterion in determining both the character of the political parties that design and implement them as well as the ideological position of the government system in which they are implemented.

In the First Chapter, we have given general information about the structure, development and functions of political parties, and we have explained the main areas of social policies: education policies, health policies and social security policies.

In the Second Chapter, we have stated the life story of Erbakan as the leader of the Milli Görüş parties, and discussed Milli Görüş tradition in terms of both its general context and the formation and development process of the respective parties of the tradition.

In the Second Chapter, we have also searched the ideological inspirations of the social policies adopted by the Milli Görüş parties, and in this context, we have examined Islam and Socialism as the potential references for the social policies of this movement.

In the Third Chapter, we have studied the social policies that have been envisaged and planned by the Milli Görüş Parties and other parties claiming the same tradition, and also the social policies that they could implement during the periods that they came to power.

In the Fourth Chapter, we have examined the social policies of the Justice and Development Party, which is widely viewed as part of the the Milli Görüş tradition and has been in power for a long time, and we have considered its political performances in this field. By this we have tried both to determine the connections of these policies to the past and to reveal an important factor for the long-term government of this party.

Keywords: National Vision Parties, Social Policy, Islam, Socialism, JDP.

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D-8	: Developing Eight
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
ESAM	: Ekonomik ve Sosyal Araştırma Merkezi
FP	: Fazilet Partisi
HDP	: Halkların Demokrati Partisi
HKP	: Halkın Kurtuluş Partisi
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
KP	: Komünist Parti
LDP	: Liberal Demokrat Parti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MGH	: Milli Görüş Hareketi
MGP	: Milli Görüş Partileri
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MKE	: Makine ve Kimya Enstitüsü
MNP	: Milli Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi

RP	: Refah Partisi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SP	: Saadet Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TOB	: Türkiye Odalar Birliği
YRP	: Yeniden Refah Partisi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. 10 Ekim 1965 Genel Seçim Sonuçları	17
Tablo 1.2. 12 Ekim 1969 Genel Seçim Sonuçları	19
Tablo 2.1. 12 Ekim 1969 Konya İli Milletvekili Seçim Sonuçları.....	31
Tablo 2.2. 14 Ekim 1973 Genel Seçim Sonuçları	46
Tablo 2.3. 5 Haziran 1977 Genel Seçim Sonuçları	50
Tablo 2.4. 20 Ekim 1991 Genel Seçim Sonuçları	60
Tablo 2.5. 12 Aralık 1995 Genel Seçim Sonuçları.....	64
Tablo 2.6. 18 Nisan 1999 Genel Seçim Sonuçları.....	70
Tablo 2.7. 3 Aralık 2002 Genel Seçim Sonuçları.....	72
Tablo 2.8. Temmuz 2007 Genel Seçim Sonuçları.....	74
Tablo 2.9. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Sonuçları	75
Tablo 2.10. 1 Kasım 2015 Genel Seçim Sonuçları	77
Tablo 2.11. 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları	78
Tablo 3.1. 3 Aralık 2002 Genel Seçim Sonuçları.....	132
Tablo 3.2. 22 Temmuz 2007 Genel Seçim Sonuçları.....	135
Tablo 3.3. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Sonuçları	136
Tablo 3.4. 1 Kasım 2015 Genel Seçim Sonuçları	137
Tablo 3.5. 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları	138

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Adil Ekonomik Düzenin Esasları	62
Şekil 2.2. Yeniden Refah Partisi ve Refah Partisi logoları	79
Şekil 2.3. Ekonomik Düzenlerin Dayandıkları Temel Görüşler ve Özellikleri.....	92

TEŞEKKÜR

Bilim yapmak dünyadaki en meşakkatli ve zor işlerin başında gelmektedir. Zannımca dünyada insan denen mefhuma da en büyük hazzı veren yine bilim yapma duygusudur. Farz-ı misal zor ve uzun uğraşlar gerektirerek pişen bir yemek ne kadar lezzetli ise tez yazım sürecini de aynı şekilde yorumlamak yanlış olmayacaktır. Hayatta en keyif aldığım bilim üretme yolunda bilgi ve birikimleri ile çalışmama destek olup akademik bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan danışmanım Doç. Dr. Hasan Emir AKTAŞ’a, değerli hocalarım Doç. Dr. Ali Servet Öncü ve Doç. Dr. Mehmed Gökhan Polatoğlu’na katkıları ve desteklerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Tezimin yazılış aşamasında bana varlığı ile destek olan arkadaşım; Nisa HAFIZOĞULLARI’na da teşekkürü borç bilirim.

Bu zorlu yolda motivasyon düşüklüğü yaşadığım süreçlerde yanımda olan sevgili annem ve babam Hatice-Muhsin MACİT’e, sevgili kardeşlerim Mehmet Rıfat, Hamide Feyza ve Ali Emir MACİT’e, akademik başarısı ve bilgi birikimi ile her daim yanımda olan kıymetli büyüyüm Prof. Dr. Muhittin MACİT’e, manevi desteklerini benden esirgemeyen sevgili anneannem ve dedeme de en kalbi duygularıyla teşekkür ederim.

Bu çalışmamı hayatta ki en büyük erdemin ne olursa olsun hep doğru yolda olmak olduğunu özümseten rahmetli dedem Ali MACİT’e ve onun biricik eşi rahmetli babaannem Hamide MACİT’e ithaf etmek isterim.

Erzurum – 2022

Sümeyye Ayşe MACİT

GİRİŞ

Türk siyasi tecrübesinin önemli geleneklerinden biri olan Milli Görüş hareketi hem İslami kaynaklara dayanan bir çizgiyi temsil ettiği için hem de uzun bir süredir iktidarda bulunan bir partinin menşei durumunda bulunduğu için önem arz etmektedir. Kuşkusuz ki İslami-muhafazakar bir kimliğe ve referanslara dayanan bu partiler hem kültürel hem de sosyo-ekonomik anlamda alternatif bir politika çizgisini de temsil etmişlerdir.

Bu çalışma genel anlamıyla Milli Görüş geleneğinden gelen partilerin ideolojik hedeflerini, siyasi politikalarını, oluşumlarını, kendilerini hazırlayan şartları, her yeni parti ile geçirdikleri değişim ve dönüşümleri, benimsedikleri sosyal politikaları ve bu çerçevede eğitim, sağlık ve sosyal güvenlikle ilgili politikalarını, uzun dönemdir iktidarda bulunan AK Partinin bu gelenekle olan ideolojik, kültürel ve siyasi benzerliklerini ve benimsediği ve uyguladığı sosyal politikaların bu gelenekle ilişkisini incelemeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet Halk Fıkrası ile başlayan partili siyaseti uzun süre tek partili bir siyasi hayat şeklinde devam etmiş, ardından önemli bir sağ siyaset ve iktidar örneği olarak Demokrat Parti dönemi (1950 -1960) yaşanmıştır. 1960 darbesiyle başlayan 1960'lı yıllar siyasetinde, koalisyon hükümetlerinden ve Demokrat Partinin mirasçısı olarak kabul edilen Adalet Partisinin tek başına iktidar döneminden sonra, 1960'ların sonlarında merkez sağda milliyetçi ve muhafazakâr çizgiler etrafında yeniden bir yapılanmanın yaşanmasıyla birlikte Milli Görüş partileri geleneği siyaset sahnesindeki yerini almaya başlamıştır.

Necmettin Erbakan liderliğinde İslami Türk siyasi geleneğini temsil etmek üzere kurulan Milli Görüş partileri kısmen ideolojik ve kısmen pragmatik bir siyasetle Türkiye'nin çok partili, demokratik ve laik siyasi çerçevesi içerisinde alternatif bir siyaseti temsil etmeye çalışmışlardır. Fakat gerek bu partilerin ideolojik yapısı ve gerekse Türkiye siyasetinin tam olarak demokratikleşmemesi ve laiklik ilkesinin uygulanma biçimi sebebiyle Milli Görüş partileri Türkiye'deki anayasal ve resmi siyasi yapı içerisinde sık sık gerilimler ve kutuplaşmalar yaşamış ve kapatma davalarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Çalışmada yer alan partilerden Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi ile Saadet Partisinin Erbakan'ın vefat ettiği 2011 yılına kadar ki

dönemini Milli Görüş partileri, Saadet Partisinin 2011'den sonraki dönemini, Adalet ve Kalkınma Partisini ve Yeniden Refah Partisini ise Milli Görüşün türevi olan partiler şeklinde tanımlamak fotoğrafın doğru anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Çalışmanın teması Milli Görüş Partilerinin sosyal politikalarıdır ve bu politikaların doğru şekilde incelenmesi Milli Görüş hareketinin karakterini ortaya çıkarmak bakımından kritik bir alanı ifade etmektedir. Çünkü bu hareketin ideolojik dayanağını oluşturan İslamcılığın siyasi tasarımı devlet ve hükümet büyük ölçüde sosyal politika ve sorumluluklarıyla tanımlanmaktadır.

Çalışmanın yöntem ve metodolojisi: Çalışma için materyal olarak Milli Görüş Hareketi, Milli Görüş Partileri, Siyasi Partiler, İslam ve Sosyalizm konularıyla ilgili literatürde bulunan birincil ve ikincil kaynaklardan (yazılı kaynaklar, basılı kaynaklar, kitaplar, makaleler, parti tüzük ve programları, parti kuruluş beyannameleri vb.) faydalanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada nitel araştırma metodunun bir yöntemi olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmış olup bu çerçevede öncelikli materyaller tespit ve tetkik edilmiştir. Doküman incelemesi; araştırılması planlanan olgular hakkında done veren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir yöntemdir. Doküman incelemesi, diğer yöntemlerin kullanıldığı durumlara ek bilgi kaynağı olarak veya tek başına, araştırılması planlanan olgu ya da olaylar hakkında bilgi veren yazılı materyallerin analizi biçiminde bir araştırma yöntemidir. Nitel araştırmalarda doküman analizi iki yaklaşımla yapılmaktadır. Bunlar betimsel analiz ve içerik analizi yaklaşımlarıdır. Bu kısımda Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi, Saadet Partisi, Yeniden Refah Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisinin kuruluş beyannameleri, parti tüzükleri, seçim bildirgeleri, iktidar ve iktidar ortağı oldukları zamanlarda gerçekleştirdikleri icraatlarla ilgili bilgi ve belgeler incelenmiş ve bunların yanı sıra dönemin Resmi Gazetesi, Milli Görüş gazeteleri, seçim sonuç bilgileri ve parti üyelerinin kaleme aldıkları kitaplardan öncelikli olarak yararlanılmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın Birinci Bölümünde siyasi parti kavramının tanımı ve özellikleri ve Türkiye'de siyasi partilerin oluşum ve gelişim süreçleri ele alınmış, sosyal politikalar başlığı altında ise eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik politikaları irdelenmiştir. Parti kavramının ortaya çıkışı ve modernleşme ile gelişen kavramın evrildiği süreçler göz

önüne alınarak, Türk siyasi hayatında siyasi partilerin oluşumu ve parti tipolojileri Türkiye konjonktüründe yaşanan süreçler çerçevesinde yer almıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Milli Görüş hareketinin doğuşu, hareketin lideri Erbakanın hayatı, Milli Nizam Partisi ile başlayan partileşme süreci ve MSP, RP, FP ve SP ile Milli Görüş geleneği aktarılmıştır. Yine bu bölümde Müslümanlık, Sosyalizm gibi kavramlar açıklanmış ve bu iki kavramın Milli Görüş Partilerinin sosyal politikalarına etkisi incelenmiştir. İslam ve sosyal politika başlığında İslam'ın sosyal politika anlayışına, ardından İslam'ın Milli Görüş Hareketinin sosyal politikalarına etkisine yer verilmiştir. Daha sonra Sosyalizm kavramı açıklanmış ve bu bağlamda Sosyalizm ve Müslümanlık karşılaştırılmış ve son olarak Milli Görüş Hareketinin Sosyalist politikalara bakış açısı ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Milli Görüş Partilerinin tasarlanan ve uygulamaya geçirilmiş olan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik politikalarına yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Fazilet Partisi içerisinde yenilikçiler ve gelenekçiler arasında yaşanan kırılma ve partinin kapatılması sonucu yenilikçiler tarafından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisinin tasarladığı ve uygulamaya koyduğu sosyal politikalar ve bu politikalara geldiği siyasi kökenin etkisi araştırılmıştır.

Temel olarak bu çalışma şu sorulara cevap aramaktadır; Milli Görüş Hareketi etkisinde kurulan siyasi partilerin sosyal politikaları nelerdir? Milli Görüş Hareketinin kuruluş amaçları parti politikalarına yansımış mıdır? Milli Görüş Partilerinin sosyal politikalarında İslami değer ve referansların rolü nedir ve bu politikalar sosyalizmin bu alandaki bakış açısıyla benzerlik göstermekte midir? Milli Görüş Hareketinin içerisinde kaynaklanmakla birlikte bu çizgiden ayrılan AKP'nin sosyal politikaları Milli Görüş Partileri ile benzerlik göstermekte midir? Aynı şekilde Erbakan sonrası Milli Görüş kadrolarının kurduğu ve sürdürdüğü Saadet ve Yeniden Refah Partilerinin Erbakan dönemi siyasi çizgisiyle benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

Kuşkusuz ki Avrupa geleneğinde sosyal devlet politikaları daha çok sol partilerin programlarında yer almış ve sosyal politikaların inşa edilmesinde sosyalizm doğrudan veya dolaylı bir ilham veya referans kaynağı olmuştur. Türkiye'deki Milli Görüş Partilerinin muhafazakar sağ partiler olmasına rağmen sosyal politikalar gündemlerinde ve programlarında önemli ölçüde yer vermesi, sosyal politikalar için mühim bir referans

kaynağı olarak İslam'ı gündeme getirmektedir ve bu çalışma bu açıdan da ehemmiyet arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER VE SOSYAL POLİTİKALARI

1.1. SİYASİ PARTİLER

1.1.1. Siyasi Partinin Tanımı

Modern demokrasilerin olmazsa olmaz unsurlarından biri olan siyasi partiler, siyasi sistemler için önemli bir yapı taşı mesabesinde. Diğer taraftan bir ülkedeki parti veya partilerin yapısal özellikleri o ülkedeki siyasi sistemi etkilemektedir.

Türkçeye Fransızcadan geçen parti kelimesi dilimizde parça, bölüm, grup vb. anlamlara gelmektedir. En kapsamlı manasıyla da “belirli bir yapıya sahip insan topluluğu” olarak ifade edilmektedir. (Kaleli, 2015: 135).

Siyasi partiyi tanımlamadan önce kavramın özelliklerine değinecek olursak, her şeyden önce, örgüt olması itibarıyla bir partide üyeler arasında yaşanan karşılıklı ilişkiler yerleşik bazı kalıplar çerçevesinde işlemektedir (Dursun, 2016: 255; Yılmaz, 2020).

Vatandaşın yönetime katılmasının ve yönetenlerin seçilmesinin vasıtası olan siyasi partiler görev edindikleri sorumlulukla demokrasinin siyasi alana entegre olmasını sağlarlar (Tan, Koçar, & Çiçek, 2015: 347). Şüphesiz demokrasinin normal gidişatı açısından halk arasındaki görüş ve ideolojilerin siyasi arenada temsil edilebilme olağanının olması gerekmektedir. Demokratik sistemlerde bunun yöntemi siyasi partilerdir. Siyasi partilerin genel işlevleri arasında siyasi toplumsallaşma, siyasi kültürü geliştirme ve toplumu siyasi süreçlerde eğitme fonksiyonları yer almaktadır. Halka kimlik kazandırmayı hedefleyen siyasi partiler, bu yanı sıra siyasi iktidar ve toplum arasında bir köprü görevini ifa etmektedir. Siyasi parti tanımı için farklı açıklamalar yapılmaktadır. Siyasi parti tanımını zorlaştıran pek çok faktörden de bahsedilebilir. Bu faktörlerden birkaçı; parti oluşumunun parti olarak nitelenmesi için çok partili bir ortamda bulunması, istikrarlı ve devamlı bir organizasyon mekanizmasının bulunması, görevlerinin eksiksiz beyan edilmesi, ideolojik açıdan nasıl bir üsluba sahip olduklarının belirlenmesi biçiminde sıralanabilir. Siyasi parti kavramı açısından tek bir varsayımı ileri sürmek mümkün değildir. Bu kavram için doktrinde pek çok tanım mevcuttur ve her bir tanım partileri gerek örgüt yapıları, gerek

işlevleri ve gerekse hükümete geliş biçimleri açısından farklı şekillerde ortaya koymaktadır (Tan, Koçar, & Çiçek, 2015:352).

“Siyasi parti” kavramının tanımı konusunda günümüzde siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi alanlarında ciddi bir karmaşa yaşanmaktadır. Bunun ana sebebi siyasi partilerin siyasi tarihin modernleşme evresinde ve farklı yönetim biçimlerinde farklı niteliklerle şekillenmiş olmasıdır (Korkmaz, 2018: 298).

Demokratik yönetim yapısının ve hükümet olmanın aracı olan Siyasi partiler Kapani tarafından, “*bir program çevresinde toplanmış, olağan seçim yolları ile siyasi iktidarı elde etme ya da paylaşma gayesi güden, sürekli bir örgüt yapısına sahip kuruluşlar*” olarak; Teziç tarafından, “*üyelerinin fikir ve çıkarlarını gerçekleştirmek, kısmen veya tamamen elde etmek için siyasi hayata katılmış grup*” olarak, Özbudun tarafından ise “*halkın desteğini almak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü sağlamaya ve sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı topluluk*” olarak tanımlanmıştır. Siyasi partinin temel gayesi hükümetin elde edilmesi ve bu suretle her alanda parti kontrolü sağlanarak parti düşünce ve ideolojisinin toplumda tezahür etmesidir (Usta, 2015: 55).

Siyasi parti tanımı 22.04.1983 tarih 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunun 3. Maddesinde ise şu şekilde yer almaktadır: “*Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır* (Mevzuat Bilgi Sistemi).”

Genel olarak her siyasi oluşum iktidarı elde etme amacı taşısa da her iktidarı elde etme eylem ve girişimini siyasi parti kavramı içerisine dâhil edemeyiz. Halkın desteğini almadan kontrolü ele geçirmeye çalışan gruplar siyasi parti olarak adlandırılmaz. Siyasi partiler, özü bakımından, toplumun siyasete katılma araçlarıdır. Kısacası siyasi parti tanımı, siyasi katılma ilkesine birinci derecede önem atfetmektedir (Çelebi, 2019: 36).

Sartori, Siyasi partileri yurttaş ve devlet arasındaki önemli bir köprü mekanizması olarak nitelendirmektedir. Siyasi parti politikalarına fonksiyonel yaklaşım, partilerin

temel işlevlerini ortaya çıkarmaktadır. Seçmenler açısından partiler, onların seçimlerini kolaylaştırmak, onları siyasi süreçlerde eğitmek, özdeşim ve bağlılık sembolü oluşturarak katılıma yönlendirmek işlevleri açısından değerlendirilir. Örgüt yapıları açısındansa partiler, siyasi liderleri belirlemek, siyasi iktidar oluşturmak, siyasi elitleri eğitmek, siyasi meyilleri şekillendirmek ve siyasi eğilimleri bir araya getirerek buluşturmak fonksiyonları bakımından mütalaa edilebilir. Yönetim açısından ise partiler iktidarda çoğunluğu oluşturma, organizasyonu sağlama, objektif politikalar gerçekleştirme, muhalefeti düzenleme, iktidarın görev ve sorumlulukları hakkında garantör olma ve siyasi süreçte süreklilik sağlama gibi vazifeler üstlenmektedir. Dolayısıyla, modern dönemde demokratik rejimler gibi demokratik olmayan rejimler de partisiz düşünülemez (Atasever, 2010: 15).

Siyasi partiler için ortak bir tanım oluşturulamasa da çağımızda demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez öğeleri oldukları, toplum hayatı içerisinde şekillendikleri ve bireylerin ortak görüşte olan diğer bireylerle buluşmalarına zemin hazırlayan örgütlenme araçları oldukları söylenebilir. Ayrıca seçimlerde yurttaşların siyasi alana ilgisini çekerek vatandaşların demokratik seçimlerde aktif şekilde yer almasını sağlayan bir siyasi katılım unsurudur. Diğer taraftan siyasi partiler toplumdaki çeşitli kesimlerin kendi kimlikleri, düşünceleri ve amaçları doğrultusunda siyasi arenada yer alabilecekleri mekanizmalardır. Bu bağlamda muhalefette olan grupların da bir gün hükümette yer alma ihtimalinin bulunması ve bu sayede kendi fikir ve tasavvurlarını hayata geçirebilme imkanını elde edebilmeleri açısından partiler önemli kurumlardır. Bu kapsamda çağımızda siyasi partiler çoksesliliğin ve çeşitlilik ve anlaşma/anlaşmama özgürlüğü çerçevesinde bir arada yaşamının en güzel örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar (İnan, 2014: 20-21; Tan, Koçar & Çiçek, 2015: 353).

Siyasi parti kavramının tanımını tarihte ilk olarak 18. yüzyılın liberal-muhafazakâr filozoflarından Edmurd Burke yapmıştır. Burke’e göre bir parti, “herkesin hemfikir olduğu bazı ilkeler çerçevesinde, ortak gayretleriyle milli çıkarları geliştirmeye çalışan bir grup insandan meydana gelmektedir” (Yayla, 2004: 205).

Weiner ve J.La Palombara, siyasi partilerin sahip olmaları gereken ana özellikleri dört madde halinde sıralamışlardır (Kaleli, 2015: 136):

- 1) Parti süreklilik arz etmelidir. Partilerin devamlılığı, liderlerin görevde bulundukları süreyi aşmalıdır.
- 2) Partinin liderleri; salt hükümete tesir etmekle kalmamalı, münferit olarak ya da diğer liderlerle ortak paydada buluşarak hükümeti elde etme amacı gütmeliler.
- 3) Parti seçimler veyahut başka yöntemler ile halkın desteğini aramayı amaç edinmelidir.
- 4) Bölgesel yapılar daimi olmalı ve parti teşkilatlar ile çeşitli ve düzenli ilişkilerini devam ettirmelidir.

Siyasi partiler, belirli bir organizasyon yapısı, kuruluş şekli, merkezi karar alma organları, üyeleri ve lideri olan organizasyonlardır. Kişilerin partilere katılma gerekçeleri arasında parti ilke ve ideolojilerine yakınlık, siyasi lidere duyulan yakınlık ve bağlılık, dini inanç ve yaklaşımlar, ekonomik ve sosyal konularla ilgili tutum ve bakış açıları, kişinin içinde yaşadığı veya doğduğu coğrafi bölgenin özelliği, aile gelenekleri gibi çeşitli sebepler yer almaktadır. Siyasi partiler ayrıca devamlı ve istikrarlı bir organizasyon ile üyelerinin siyasi düzen içindeki rollerini belirleyerek siyasi sosyalizasyon sağlamaktadırlar. Toplumla siyasi iktidar arasında “aracı” rolü üstlenen ve böylelikle sistemin devamlılığını sağlayan partiler, bu rol çerçevesinde siyasi modelin işleyişindeki meselelerden, ekonomik ve sosyal sorunlara varıncaya kadar birçok konuda büyük bir sorumluluk yerine getirmektedirler. Bu meseleler, siyasi partiler aracılığıyla parlamentoya ve siyaset arenasına taşınır ve dolayısıyla partiler demokratik bir yönetim sisteminin devam ettirilmesine aracılık etmiş olurlar (Tok, 2012: 279-280).

Siyasi partilerin örgüt olarak ortaya çıkışı, Batılı toplumlarda yaşanan birtakım mühim sosya-politik gelişmelerin neticesinde meydana gelmiştir. Bunlar, oy hakkının genişlemesi, siyasi hayata katılımın gelişmesi, siyasi örgütlenme olarak özetlenebilir. Modern anlamda siyasi partilerin ilk olarak İngilterede ortaya çıktığı söylenebilmektedir (Kaleli, 2015: 134).

Modern manada siyasi partilerin ortaya çıkışına ise 19. yüzyılın ortalarına doğru rastlanmaya başlanmıştır. Modern anlamda siyasi parti örneklerinin kaynağına bakacak olursak İngiltere ve ABD karşımıza çıkmaktadır. İngiltere’de günümüzdeki Muhafazakâr Parti’yi destekleyen monarşi yanlısı “Tory”ler ile bugünkü Liberal Parti’yi destekleyen anayasal çözüm taraftarı “Whig”ler 1688 Devrimini beraber yönlendirmişlerdir. 1850-

1860 dönemi içerisinde kurulan Muhafazakâr Parti ve Liberal Parti, bu görüşlerin köklerinden filizlenmişlerdir. Bu gelişmeleri 1893 yılında İşçi Partisi'nin kuruluşu izlemiştir. Siyasi partilerin ortaya çıkışında İngiltere'de yaşanan gelişmeler dikkate alınsa da modern anlamda siyasi partiler ABD'de ortaya çıkmıştır. ABD'de iki büyük partinin oluşum süreci, anayasanın kabul tarihine yani 1787'ye kadar gitmektedir. Anayasa oluşturulurken, federalistler ve anti-federalistler arasında zuhur eden mücadele, iki partinin kurulmasına zemin hazırlamıştır (Çelebi, 2019: 35).

Günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş en eski partiler arasında 1830'lu yıllarda İngiltere'de kurulan Muhafazakâr Parti ile aynı yıllarda ABD'de kurulan Demokrat Partiyi zikretmek mümkündür (Kuş, 2010: 9; Tan, Yeter, & Koçar, 2015: 352).

Duverger'ye göre rejimler parti sayılarına göre tek partili, iki partili ve çok partili rejimler olarak üçe ayrılmaktadır. Tek partili rejimler güçlerin tek bir merkezde birleşmesine sebep olur ve bu rejimlerde gerçek bir demokrasi alanından söz etmek mümkün değildir. Neumann da tek parti sistemini eleştirerek; *“tek parti sisteminin kavramsal bir karışıklığa yol açtığını, hiç değilse tek parti dışında yarışmacı bir grubun varlığının gerekli olduğunu ve ancak bu durumda gerçek bir siyasi partiden söz edilebileceğini”* söylemiştir. İki partili sistemde, seçimin kazanan partisi, Meclisteki çoğunluğu da yakalamış olacağından Meclisin kabineyi düşürme olasılığının uygulamada gerçekleşme ihtimali yoktur. İktidar, bağımsız ve kuvvetlidir. Ülkeyi temelde tek parti yönetmektedir, diğer parti iktidara öneriler sunan bir konumdadır. Daha sonraki seçimlerde ise seçmen, iktidar partisinin yaptığı çalışmalarla muhalefet partisinden eleştirileri arasında bağımsız bir tercih yaparak yeni hükümeti tayin eder (Kaleli, 2015: 136-137).

Siyasi partiler modern siyasi alanda formel ve kurumsal siyasetin en açık yapılanmalarının başında yer almaktadır. Siyasi parti sistemleri tek partili, iki partili veya çok partili sistemler olarak tanımlanır (Yayla, 2004: 201). Ergun Özbudun'a göre tek partili yönetimler modern totaliter rejimlerin vazgeçilmez unsuru iken, birden fazla siyasi partinin varlığı modern demokrasinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Çok partili siyaset yerine tek partili siyasetin egemen olduğu yönetimlerde bile siyasetin parti bünyesinde veya onun vasıtasıyla yürütülecek bir siyasi süreç olduğu kabul edilir. Parti kavramı

öylesine köklü ve güçlü bir yapıdır ki sistemleri reddeden veya yıkmak isteyen oluşumlar dahi parti olarak teşkilatlanma ihtiyacı hissetmektedirler (Çelebi, 2019, s. 34).

Devletlerin ve toplumların iç dinamikleri ile oluşan ve demokrat, liberal, muhafazakâr, sosyalist, cumhuriyetçi veya Marksist gibi ideolojik kavramlar ile bütünlüğünü kuran siyasi partilerin ortaya çıkış süreci bazı siyasi olaylar eşliğinde gerçekleşmiştir ve her partinin politikaları birbirinden farklı olabilmektedir. Sosyalist partiler yığınları harekete geçirmeyi başaran iyi organize olmuş geniş tabanlı partileri arasında yer almaktadır. Duverger’in yaptığı ayrıma göre, bu tür örgütsel farklılıklar partilerin aktivitelerini de belirlemektedir. ABD partileri gibi organizasyonu zayıf olan elit partiler yalnızca seçim dönemlerinde etkin olurken, geniş tabanlı partiler tüm dönemlerde aktif olmaktadır. Siyasi partiler arasındaki bir diğer farklılık ise ulaşmak istedikleri hedefler konusundadır (Atasever, 2010: 16).

Siyasi partiler organizasyon şekilleri, tabanları, amaçları açısından ve yine nitelikleri ve fonksiyonları bakımından farklılık arz edebilmektedirler. Birçok siyaset bilimci ve siyaset teorisyeni, partileri farklı şekillerde sınıflandırmıştır. Bu kapsamda Fransız siyaset bilimci Duverger kadro ve kitle partileri şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır. Kadro partileri toplumun seçkinlerinden oluşan örgütlerken, kitle partileri örgütlenen, güçlerini kitleler içerisindeki örgütlülüklerinden alan disiplinli yapılardır. Neumann tarafından ortaya konulan teoride ise, partiler bireysel temsil ve sosyal bütünleşme partileri olarak iki gruba ayrılmaktadır. Sosyal bütünleşme partileri üyelerinin maddi yardımları ve seçim süreçlerinde karşılık beklemeden gerçekleştirdikleri faaliyetlerle nitelenmekte ve iyi örgütlenmiş yapılarıyla üyelerine bir dizi faaliyetler sunmaktadırlar. Bireysel temsil partileri ise, belirli toplumsal çıkar gruplarının taleplerini ifade etmektedirler. Bireysel temsil partilerine sınırlı partilerde denilmektedir (Kaleli, 2015: 140-141).

Modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle 1960’lı yıllarda ortaya çıkan yeni bir tipoloji vardır: “catch-all” (herkesi yakala) partileri. Otto Kirchheimer belirli bir toplumsal kesime veya ideolojiye hitap eden parti modellerinin hızlı bir şekilde gerilemekte olduğunu ve bu parti modellerinin yerini liderlerin ön planda olduğu ideolojik vurguları yumuşamış “catch-all”, yani “herkese hitap eden “ partilerin aldığını vurgulamıştır. Bu

teoriye Türkiye ölçeğinde baktığımızda da genel anlamda bu teorinin gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Siyasi partilerin ortaya çıkışı batıda geleneksel olarak partilerin gelişimi, parlamentoların doğuşu ve oy kullanma hakkının aşamalı olarak yaygınlaşması ile ilişkilidir. Partilerin ortaya çıkışı siyasi doktrinin ötesinde ilk olarak coğrafi yakınlığın ve kendi mesleğini savunma isteğinin itici gücüyle oluşmuştur. Böylelikle, bazı ülkelerde ilk parlamento gruplarını yöresel gruplar oluşturmuş ve bu gruplar nihayetinde ideolojik gruplara evrilmiştir. Günümüzde, örgütsel ve yapısal açıdan farklılaşmış olarak temel bir ayrımı ifade eden kadro ve özellikle de kitle partilerinin ortaya çıkışı, genel oy ilkesinin benimsenmesi süreciyle eş zamanlı olarak gelişmiştir. Böylelikle, yeni seçmenler parti kadrolarına dâhil olmuşlardır. “Genel oy”un yanı sıra eşitlikçi duyguların gelişmesi siyasi partilerin gelişmesini sağlayan en önemli unsur olmuştur. Bu bağlamda partilerin kurumsallaşmasını sağlayan en önemli etkenin demokrasi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bundan dolayı siyasi partilerinin doğuşu sosyal modernleşmenin bir sonucu olarak ele alınmaktadır (Atasever, 2010: 19).

1.1.2. Siyasi Partilerin Fonksiyonları

Payaslıoğlu siyasi partilerin fonksiyonlarını, “siyasi partilerin demokratik bir rejimde, rejimin iyi işleyebilmesini hatta sadece işleyebilmesini faaliyetleriyle temin etmeleri” şeklinde ifade etmektedir. Partiler fonksiyonlarını yerine getirirken ana hedefleri bu fonksiyonları yerine getirmek değildir. Bu kapamda siyasi partiler, gayelerinin ardından giderken fonksiyonlarının tam anlamıyla yerine getirip getirmediğiyle ilgilenmezler. Bu sebepten ötürü, partiler kendilerinden beklenen fonksiyonları olması gerektiği şekilde hayata geçiremeyebilmektedir (Sarı, 2020: 104).

Kapani’ye göre siyasi sistem içinde Siyasi partilerin çeşitli fonksiyonları vardır. Yazar, siyasi partilerin “ne yaptıklarını” anlatan bu işlevlerinin en önemlilerini şöyle ifade etmektedir (Kapani, 2014: 182):

- 1) Siyasi partiler toplumdaki birtakım düşüncelerin, yararların ve dileklerin birleştirilmesini ve kanalize edilmesini olanak sunmaktadır. Genel inançların aksine siyasi partiler ayrıştırıcı değil toparlayıcı rol üstlenmektedir. Bu

kapsamda partiler demokratik mekanizmanın işleyişini sağlayan büyük çarklara benzetilir.

- 2) Siyasi partilerin bir diğer önemli işlevi “siyasi personel”in yönetici kadroların ve siyasi liderin seçilmelerine olanak sunmaktır. Modern siyasi düzenlerde siyasi liderler ve kadrolar büyük ölçüde parti içerisinde çıkmaktadırlar.
- 3) Siyasi partiler, çoğu rejimlerde, halk ve hükümet arasında köprü vazifesi görmektedir. Böylece partiler günümüzde siyasi katılımın en mühim lokomotifi haline gelmişlerdir. Siyasi partiler toplumdan destek alma gayretlerinin yanında, kitleleri eğitme, bilgilendirme görevini de yerine getirmektedirler. Partilerin seçmenleri mobilize etme, seçimlerde sandık başına gitmelerini teşvik etme bakımında rol oynadıkları görülmektedir. Partilerin “siyasi sosyalleşme” olarak ifade edilen bu rolleri, onları toplum içinde siyasi kültürün yayılması yönünden etkin bir yapı haline getirmektedir.
- 4) Siyasi partiler, hükümete geldiklerinde devletin siyasi karar mekanizmaları olan (yasama ve yürütme) içinde temel roller ifa etmektedir. Siyasi partilerin temel görevleri olarak nitelendirilebilecek bu işlevler partilerin “yönetme” ve “hükümet etme” işlevleridir.

Heywood’a göre de siyasi partilerin ana işlevlerden bir kısmı şu şekildedir (Heywood, 2012: 325):

- 1) Hedef belirleme
- 2) Hükümet eden siyasi partinin iktidar organizasyonu
- 3) Kişilerin sosyalleşmesi ve sosyal hareketlilik sağlanması
- 4) Seçmenlerin ve onların düşüncelerinin temsili
- 5) Menfaatleri belirleme, ortaya koyma ve açıklama
- 6) Belirli bir seçkinler sınıfı meydana getirme ve zaman içerisinde onları yetiştirme

Seçmenleri ve düşünceleri temsil etme, Heywood tarafından siyasi partilerin temel işlevlerinden biri olarak görülmektedir. Heywood temsil etme fonksiyonu için “Parti üyelerinin ve vatandaşların fikirlerine ve isteklerine yanıt verebilme ve kendilerini anlatma durumunu izah etme kapasitesidir” şeklinde ifade etmektedir. Bu kapsamda “temsil” fonksiyonu, bireylerin kendileri yerine karar almaları için görev verdikleri kişi veya kurumlar olarak ifade edilebilir. Belirli bir seçkinler sınıfı meydana getirme ve zamanla onları yetiştirme işlevi, orta ve uzun vadede partinin kendi üyelerini ve

sorumlularını eğitmesi, onlara bilgi ve tecrübe kazandırarak onları daha önemli görevlere hazırlamasıdır. Hedef belirleme işlevi: siyasi partiler idealleri kapsamında toplumun ve ülkenin ihtiyaçları için sosyal, ekonomik ve politik hedef belirlemeyi ve imkan ölçüsünde bu hedeflere ulaşmayı kendilerine görev addetmişlerdir. (Heywood, 2012: 327).

Menfaatleri belirleme, ortaya koyma ve açıklama işlevi: siyasi partiler çeşitli yaş gruplarının, etnik yapıların, baskı gruplarının, toplumsal sınıfların ve diğer kitlelerin çıkarlarını savunmakta, farklı platformlarda bu çıkarlar deklare edilerek kamuoyunun gündemine sokulmaktadır. Kişilerin sosyalleşmesi ve sosyal hareketlilik sağlanması işlevi, siyasi partiler tarafından doğrudan ve dolaylı olarak gerçekleştirilmektedir. Kişilerin içinde bulunduğu siyasi parti aynı zamanda bir sosyal çevre inşa etmektedir. Böylece bireyler farklı çevrelerle tanışmakta böylece olaylar ve olgular karşısında kolektif şekilde hareket etmektedir. Hükümet eden siyasi partinin iktidar organizasyonu işlevi, demokratik sistemlerin yürütülmesi için kilit bir öneme sahiptir. Meclis ve siyasi yönetim arasındaki koordinasyon siyasi partiler tarafından sağlanmaktadır. Diğer taraftan meclis içi ve meclis dışı muhalefet yapılmasında, siyasi iktidarın denetlenmesinde en önemli sorumluluk siyasi partilerin üzerindedir (Heywood, 2012: 328-329).

Menfaatlerin belirlenmesi fonksiyonunu Özbudun, “*çeşitli kişi, grup ve kuruluşların siyasi sistem karşısındaki isteklerinin, genel siyaset alternatiflerine dönüştürülmesi*” şeklinde ifade etmektedir. Yine Özbudun bu fonksiyon için şunları belirtmektedir: “*Demokratik sistemlerde, menfaatlerin birleştirilmesi alanında en mühim rolü oynayan yapılar, siyasi partilerdir. Siyasi partiler, seçim yoluyla siyasi iktidarı ele geçirmek gayesini güden kuruluşlar olduklarına göre, genellikle tek bir sosyal menfaati temsil etmekle yetinemezler, aksine, oy potansiyellerini en yüksek seviyeye çıkarabilmek maksatıyla, çeşitli menfaat gruplarına hitap etmeye çalışırlar. Dolayısıyla, parti politikasının saptanması, bu grupların menfaat ve isteklerinin parti tarafından birleştirilip bağdaştırılmasını gerektirir. Böylece partiler, toplumdaki sayısız menfaatleri birkaç ana siyaset alternatifi haline getirerek bir siyasi temsili, yani halkın seçim yoluyla hükümet politikasını etkilemesini mümkün kılarlar*” (Özbudun, 1983: 93; Sarı, 2020: 104).

1.1.3. Türkiye’de Siyasi Partilerin Doğuşu ve Gelişim Süreci

Osmanlı Devleti döneminde 1876 Kanuni Esasi’nin kabulü ile parlamenter sisteme geçilmiş olup, grup ve parti oluşumları siyasi düzlemde yer almaya başlamıştır. Lakin bu dönem içerisinde padişah yönetiminde monarşik bir yapı hakim olduğundan ötürü halk tarafından bir seçim olmamıştır. Osmanlı Devleti döneminde parti oluşumları denense de demokratik bir etkinlik sağlanamamıştır (Günel, 2009, s. 13).

Türkiye'nin en eski parti oluşumu, Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmek amacıyla 21 Mayıs 1889 tarihinde dernek statüsü ile kurulan İttihat-ı Osmanî’dir. Bilahare İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan bu oluşum, 23 Temmuz 1908 tarihinde yeniden ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından toplanan kongresinde siyasî parti statüsüne geçtiğini açıklamıştır (Kuş, 2010: 9; Tan, Koçar, & Çiçek, 2015: 352). Demokrasinin vazgeçilemez unsuru olan siyasi partiler iktidarı değiştirme ve rekabet ortamının sağlanması için gereklidir ancak II. Meşrutiyet döneminin, tam bir rekabet ortamı sağlanamasa da partili siyasi hayat için bir adım ve mühim bir başlangıç noktası olduğu kabul edilmektedir (Günel, 2009, s. 13).

Daha sonra ise Mustafa Kemal liderliğinde kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk siyasi tarihindeki yerini almıştır. Mustafa Kemal Paşa 1922 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına bir bildiri yayımlamış ve burada Halk Fırkası kurma niyetinden bahsetmiştir. CHF, Mustafa Kemal öncülüğünde 9 Eylül 1923’te önce “Halk Fırkası” adıyla kurulmuş, 1924 yılında “Cumhuriyet Halk Fırkası”, 1935’te ise “Cumhuriyet Halk Partisi” adını almıştır. Atatürk CHP için şu sözleri söylemiştir: "Benim iki büyük eserim var; biri Türkiye Cumhuriyeti’i, diğeri Cumhuriyet Halk Partisi."

1927 tarihinde “Cumhuriyetçilik”, “Halkçılık”, “Milliyetçilik” ve “Laiklik” CHP’nin dört ana ilkesi olarak belirlenmiştir. 1935 yılında “Devletçilik” ve “Devrimcilik” ilkeleri de eklenerek Partinin ana ilkeleri “altı ok” olarak benimsenmiştir. Partinin logosu olan altı ok bu ilkeleri sembolize etmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisinin resmi internet sitesinde şu ifade yer almaktadır: “*CHP, kurucusu ve ilk Genel Başkanı Atatürk’ün liderliğinde ulusal bağımsızlığı kazanan, Cumhuriyeti kuran, saltanatı kaldıran, hilafete son veren ve Ulusal Birliği sağlayan Partidir. Hukuk ve eğitim gibi toplumsal alanlarda gerçekleştirdiği reformlarla çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’ni şekillendirmiştir. Ulusal sanayinin ve ekonominin gelişmesine*

liderlik etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tek parti konumunun tüm olanaklarına rağmen, çok partili rejime geçişi sağlayarak Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde de öncü misyonu'nu üstlenmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi). ”

Bu şekilde Cumhuriyet Halk Partisi siyasi alanda yerini almakla birlikte, Türk siyasi hayatında 1946 yılına kadar tek partili sistem işlemeye devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde bu tarihe kadar çok partili hayata geçiş denemeleri olmuş ancak olumlu sonuçlar elde edilememiştir. 1946 yılında yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında yer almış ve Türk siyasi tarihinde yeni olarak nitelendirilebilecek bir dönem başlamıştır. Daha sonraki süreçte sağ ve sol eğilimli parti teşkilatlanmaları kurulmuştur. Türk siyasi hayatına etki eden önemli birçok siyasi yapılanma vardır. CHP, DP, AP, MHP, MSP, ANAP, RP, DSP, DYP, FP ve AKP bu partilere örnek teşkil eden önemli partilerden bazılarıdır.

Türkiye’de siyasi parti ile seçmen arasında “bağ kurma” , “özdeşleşme” modeli yaygındır. Özellikle bazı kesimlerin CHP’den başka partiye oy vermemesi, partiyle özdeşleşme davranışının örneğidir. CHP özelinde görüldüğü gibi imajı, prestiji ve algısı bazı kesimlerde ikna edici bir özellik göstermektedir (Göksu, 2018: 304).

1924 yılında muhalif kanatta liberal bir ideoloji benimseyen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Laikçi yeniliklere karşı oluşan tepki ile partinin ana gayesi muhalefetsiz bir ortamın ve bütün güçlerin TBMM’de toplanmasının otoriter bir yönetime yol açmasını önlemektir. Parti, rejim olarak cumhuriyeti, liberalizm ve demokrasiyi özümsemektedir. 1925 tarihinde Şeyh Said Ayaklanması’nın ardından parti isyan ile ilişkilendirilerek kapatılmıştır (Değer, 2018: 82-83).

1930 yılına gelindiğinde yeniden bir muhalif partinin kurulma imkanı oluşmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası ismiyle kurulan bu partiye Cumhuriyet Halk Fırkası’nın eylem ve fikirlerinden hoşnut olmayan çeşitli kesimler rağbet etmiştir. Fakat 23 Aralık 1930 tarihinde vuku bulan Menemen Olayı sonrasında Serbest Cumhuriyet Fırkası da kapatılmıştır. Bu tarihten 1946 yılına kadar sadece Cumhuriyet Halk Fırkası’nın bulunduğu “Tek Partili Dönem” devam etmiştir (Değer, 2018: 83).

1946 yılına gelindiğinde CHP’den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü Demokrat Parti’yi (DP) kurmuştur. Türkiye’de ilk defa demokratik bir yolla ve toplumun iradesiyle DP, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle CHP’ye

karşı iktidarı kazanmıştır. Yeni olan bu siyasi oluşum ve çok partili parlamenter sisteme geçiş, ülkede büyük bir heyecan ve ümit yaratmıştır. 1950 yılı Türkiye için her bakımdan yeni bir dönemi başlatmıştır. Seçim sonrası CHP’de büyük bir hüsrana yaşanmış ve seçim sonuçları parti için tam bir sürpriz olmuştur. Demokrat Parti ise hükümet olmanın getirdiği telaşı yaşamıştır. DP’nin programı, demokratik düzene methiyelerle ve ona inancını belirten açıklamalarla doludur. Programın birinci maddesi şu şekilde ifade edilmiştir: “Siyasi yaşamımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partiler ile yönetimine inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet amacıyla kurulmuştur” (Kanca, 2013: 50).

Nihayetinde ülkede seçim sonuçlarının giderek azalan etkisi artık yerini Cumhurbaşkanının kim olacağı konusuna bırakmıştır. 21 Mayıs 1950 tarihinde toplanan DP Meclis grubunda, cumhurbaşkanlığı adaylığına Celal Bayar seçilmiştir. 22 Mayıs 1950 tarihinde IX. dönem Millet Meclisi toplanmıştır. Mecliste yapılan oy verme işlemleri sonucunda, Refik Koraltan Meclis Başkanı, Celal Bayar ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı Bayar tarafından hükümeti ve dolayısıyla DP’nin ilk kabinesini kurma görevi ise Adnan Menderes’e verilmiştir (Kanca, 2013: 50).

1946 yılında kurulup 1950’de tek başına iktidar olan Demokrat Parti egemenliğinde on yıllık bir süreç devam etmiştir. Böylelikle Türk siyasi hayatında “Çok Partili Dönem” başlamıştır. 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidarı kazanan DP’nin ilk icraatı 16 Haziran 1950 tarihinde ezanın Arapça okunması yasağını kaldırmak olmuştur. Bu on yıllık DP iktidarı zamanında DP ve CHP ilişkilerinden sürekli çekişmeler yaşanmıştır. 1955 yılına gelindiğinde ise ekonomik sorunlar, hükümetin, enflasyonu düşürmedeki etkinsizliği ve “piyasadaki temel ürünlerin kıtlığının” önünü alamaması, DP iktidarının zayıflamasına neden olmuştur (Değer, 2018: 84).

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan partinin muhalefete düşmesi, ordu içerisinde çeşitli cuntaların oluşmasına sebep olarak sunulmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesi, Demokrat Parti’nin 1950’de hükümete gelişi ile kurulmaya başlayan cuntalardan Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından gerçekleştirilmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde Cumhuriyet tarihinin ilk askeri müdahalesi yaşanmış ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes’le birlikte Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan

Polatkan idam edilmiştir. Yaşanan gelişmeler sonucu seçimle iş başına gelen bir iktidar atanmışlar tarafından darbe ile düşürülmüştür. 27 Mayıs 1960 askeri darbesini yapan Milli Birlik Komitesi'nin hukuki dayanağı 04/01/ 1961 Tarih 211 sayılı, “Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu”dur. Darbeden hemen sonra MBK çalışmalarına devam etmiştir. 1924 Anayasası'nın geçersiz kılacak yasalar yapılmıştır. Ardından devam eden süreçte oluşturulan komisyonlarca 1961 Anayasası'nın hazırlanması sağlamıştır. Referanduma sunulan 1961 Anayasası, %61,5 oy oranı ile kabul edilmiş ve böylelikle anayasası yürürlüğe girmiştir (Göksu, 2014: 48).

15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve bağımsız milletvekilleri birlikte koalisyon hükümetleri oluşturmuş, fakat 1965 seçimleriyle birlikte bu koalisyon hükümetleri dönemi son bulmuştur. 10 Ekim 1965 seçimlerinde 1961’de kurulmuş olan Adalet Partisi, %52,9 oy oranına sahip olmuştur. Siyasi partilerin giderek artması, çeşitlenmesi ve farklılaşmasının temelinde toplum yapısında yaşanan değişim ve dönüşümler müessir olmuştur. Sanayileşme süreci, köyden kente göçler ve kentteki kırsal nüfusun ve işçi sayısının artması sosyal, kültürel, ekonomik dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Toplumdaki değişim ve dönüşümler siyasi alana ve siyasi partilere de sirayet etmiştir (Değer, 2018: 85).

Tablo 1.1. 10 Ekim 1965 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		13 679 753	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9 748 678	
Geçerli Oy Toplamı		9 307 563	
Milletvekili Sayısı		450	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AP	4 921 235	% 52,9	240
CHP	2 675 785	%28,8	134
MP	582 704	%6,3	31
YTP	346 514	%3,7	19
CKMP	208 696	%2,2	11
TİP	276 101	%3	14
Bağımsızlar	296 528	%2,4	1

Kaynak: YSK, 1965 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları¹

¹ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>

1970 yılında İslami ideolojiye dayalı ilk parti olan Milli Nizam Partisi Necmettin Erbakan liderliğinde kurulmuştur. Böylelikle Milli Görüş Hareketi Milli Nizam Partisi ile başlamış ve sırasıyla Milli Selamet Partisi ve 12 Eylül darbesinden sonra Refah Partisi ve Fazilet Partisi ile devam etmiştir (Değer, 2018). Erbakan sonrası dönemde önce Saadet Partisi kurulmuş, daha sonra ise Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan Saadet Partisinin artık Milli Görüş çizgisini yansıtmadığını ifade ederek 2018 yılında Yeniden Refah Partisini kurmuştur.

Cumhuriyetin kurulduğu günden bugüne Türkiye'de Sulh Ceza Mahkemesi, Bakanlar Kurulu, Askeri Mahkeme ve Anayasa Mahkemesi kararlarıyla birçok siyasi partinin faaliyetlerine son verilmiştir. Türkiye'de 1960 darbesine kadar birçok parti kapatılmıştır. 1960'tan itibaren Türkiye tarihinin çeşitli dönemlerinde yaşanan darbeler nedeniyle demokrasi sekteye uğrarken, 1961 Anayasasıyla yargı sistemine dahil olan Anayasa Mahkemesi kararlarıyla da parlamenter sistem içerisinde faaliyet gösteren birçok siyasi parti kapatılmıştır. 1961 yılından 2013 yılına kadar bahse konu mahkeme tarafından toplam 22 siyasi parti kapatılmıştır. Geçmişten günümüze doğru kronolojik sıraya göre Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış bulunan bazı siyasi partiler ve kapatılma tarihleri şöyledir: Türkiye Birleşik Komünist Partisi (1991), Sosyalist Parti (1992), Halkın Emek Partisi (1993), Özgürlük ve Demokrasi Partisi (1993), Sosyalist Birlik Partisi (1994), Demokrat Parti (1994), Emek Partisi (1997), Refah Partisi (1998), Demokratik Barış Hareketi (1998), Fazilet Partisi (2001), Demokratik Toplum Partisi (2009) (Göksu, 2014: 46).

Tablo 1.2. 12 Ekim 1969 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		14 788 552	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9 516 035	
Geçerli Oy Toplamı		9 086 296	
Milletvekili Sayısı		450	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AP	4 229 712	%46,6	256
CHP	2 487 006	%27,4	143
GP	597 818	%6,6	15
MP	292 961	%3,03	6
MHP	275 091	%3	1
TİP	243 631	%2,7	2
BP	254 695	%2,8	8
YTP	197 929	%2,2	6
Bağımsız	511 023	%2,43	13

Kaynak: YSK, 1969 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları ²

1965 seçimlerini kazanan AP, 1969 seçimlerinde de birinci parti olarak çıkmıştır. 1968 yılından sonra dünya ile beraber Türkiye’de de ortaya çıkan sol anarşi grupları Türkiye’yi istikrarsızlığa sürüklemiştir. 12 Mart 1971’de askeri kanattan gelen muhtıra ile Süleyman Demirel liderliğindeki AP iktidarı sona ermiştir (Göksu, 2014: 48).

1980 darbesi sonrasında askeri rejimin siyasete ilk elden müdahalesiyle beraber 17 siyasi parti kapatılmış ve birçok politikacıya belirli sürelerle aktif siyasete katılma yasağı verilmiştir. 1981 yılında Askeri Mahkeme kararı ile kapatılan siyasi partilerden bir kısmı şöyledir: Adalet Partisi, Cumhuriyet Hak Partisi, Demokrat Parti, Millet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Sosyalist Parti, Vatan Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ve Milli Selamet Partisi (Göksu, 2014: 46).

Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP) ve Fazilet Partisi (FP) sağ seçmen kitlesine hitap eden, dini duyarlılıkları yüksek siyasi

² <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>

partilerdir. Laik rejime karşı bir tehdit olarak algılanan bu partilerde aynı siyasi kadrolar farklı siyasi parti çatıları altında siyasetin içinde bulunmuşlardır.

Türkiye'nin yakın dönem siyasi geçmişinde AK Partiye karşı 30.03.2008 tarihinde açılan kapatma davasında, parti "laiklik karşıtı eylemlerin odağı olmakla"³ suçlanmıştır (Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme Ve Yayın Genel Müdürlüğü). Bu durum yargının siyasete müdahalesi olarak görülmüştür. 2008 tarihinde AKP için açılan kapatma davalarının sadece AKP'ye yönelik olmadığı, içerisinden ayrıldığı Milli Görüş Partilerinin de benzer süreçler yaşadığı görülmektedir. Diğer taraftan Milli Görüş Partilerinin hepsi Anayasa Mahkemesince kapatılmamıştır.

Siyasi İslamcılığın lideri Necmettin Erbakan'ın önderliğindeki 'Refah-Yol' hükümetinin 28 Şubat 1997 tarihinde istifaya zorlanmasının arka planında ise ordu bulunmaktadır (Özbudun ve Hale, 2010: 139; Göksu, 2014: 49)). "Post-modern darbe" olarak adlandırılan 28 Şubat süreci toplumun bazı kesimlerinde orduya yönelik algının olumsuz yönde değişmesine neden olmuştur. Ordunun siyasete müdahalesi demokratik siyasi sistemde gerçekleşmemesi gereken fakat Osmanlı devletinin son dönemlerinden itibaren Türk devlet geleneğinde yer alan antidemokratik bir davranış örneğidir (Göksu, 2014: 49).

Türkiye'nin siyasi kültüründe hemen her kesimde dile getirilen "devlet baba" söylemi vatandaşların devlete bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu durum hem sağ hem sol siyasi parti seçmenleri için geçerlidir. Türkiye'de siyasi partilerin demokrasiyi geliştirme mücadeleleri kaynakların dağılımından kendilerine düşen payı alma amacına da hizmet etmektedir. Başka bir ifadeyle partilerin ve seçmenlerin bir kısmında böyle bir algı vardır. Bu ekseninde düşünüldüğünde neredeyse her siyasi parti özellikle tek başına iktidar olduğunda kendi kemik seçmen kitlesi ve tabanı için kaynakların paylaşımında söz sahibi olmayı hedeflemektedir (Özbudun, 1991: 190-191(Göksu, 2018: 309)).

Türkiye'de sağ ve sol kavramlarına siyaseten yüklenen anlam ile Batı'nın sağ ve sol siyasete yüklediği anlamlar birbirinden farklıdır. Batı dünyasında sağ siyaset ve sağ

³ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Anayasa Mahkemesi'nin 30.3.2008 günlü toplantısında 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 175. maddesi uyarınca kabul edilerek davanın açılmasına esas alınan kapatma istemli 1 sayısından 170 sayısına kadar delil numaralarına göre sıralanmış belgeleri içeren 10 adet klasör ile çeşitli belgeleri kapsayan 7 klasör olmak üzere 17 klasör ekli 14.3.2008 günlü ve SP 115 Hz.2002/3 sayılı İddianamesi: Davalı Partinin laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği savıyla Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrası, 69. maddesinin altıncı fıkrası ve 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi ve 103. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca temelli kapatılmasına karar verilmesi istemi. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081024-10.htm>

görüşü benimseyen siyasi partiler, yerleşik kurulu düzeni ve onun politikalarını benimseyen bir tarza sahiptir. Sol siyaset ve sol görüşü benimseyene siyasi partiler ise, yerleşik düzene karşı çıkan ve mevcut düzeni değiştirmeyi hedefleyen bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu tanımlama doğrultusunda değerlendirildiğinde Türkiye’deki siyasi partiler ve onların siyaset tarzları Türkiye koşulları için Batı’nın tam tersi bir siyasi kompozisyon olarak ortaya çıkmaktadır (Göksu, 2018: 310).

Türkiye siyaset tarihinde yer alan belli başlı partilerin pozisyonuna bakılacak olursa, üç temel siyasi eksenin olduğu görülür: Bunlar merkez sağ partiler, merkez sol partiler ve siyasi İslami partiler olarak kategorize edilebilir. Bu çalışmada ağırlıklı olarak yer alacak olan siyasi İslami partilere bakıldığında, ilk deneyimin 1970 yılında Milli Nizam Partisi (MNP) ile başladığı ve sonrasında 1972 yılında Milli Selamet Partisi (MSP), 1983 yılında Refah Partisi ve 1997 yılında Fazilet Partisi ile siyasi yaşamlarını sürdürdüğü ve Fazilet partisinin kapatılmasının ardından da Milli Görüş çizgisinden yeni iki parti kurularak bir kırılma yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu oluşumun siyasi hayatında İslam’ın bir meşruiyet kaynağı olarak yer aldığı bir siyasi geleneğin bulunduğu gözlemlenmektedir. 2000’li yıllara gelindiğinde Fazilet Partisinin kapatılmasıyla yaşanan kırılmayla söz konusu İslami geleneğin toplumdaki yansıması bu geleneği yeni bir yaklaşımla örgütlenmeye itmiş ve bu çizgiden 2001 yılında sağ siyasete ve tabana yabancı olmayan bir argümanla Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) teşekkül etmiştir.

Özellikle AKP lider kadrosunu oluşturan en mühim isimlerin Milli Görüş geleneğinden geldiğini ifade etmek gerekir. Bu sebeple İslami referanslı bu çizginin gelişim sürecini analiz etmek AKP’nin anlaşılması açısından da oldukça önem arz etmektedir (Zariç, 2016: 230).

Türkiye’de sağ partiler özelinde liderlere bakıldığında, işler yolunda giderken ve güçlü bir genel başkan liderliği sürdürürken tabandan ve parti içi mekanizmalardan muhalif görüşlerin öne çıktığı veya liderin fikirlerine ve adaylarına meydan okuma tarzında çıkışların yaşandığı pek görülmemiştir. Ancak Refah Partisi’nin tek başına iktidar olamamasına karşın mecliste en fazla milletvekiline sahip olduğu dönemde partinin 5. Olağan Kongreye gittiği süreçte parti tabanından Erbakan’a karşı sert çıkışlar yaşanmıştır. Parti tabanının bir kısmının Erbakan’ın gösterdiği adaylar yerine kendi adaylarını çıkarması o yıllar için çok farklı bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Keza

bu farklı görüşler Milli görüş partileri içinde MSP ile başlamış RP ve FP’de devam etmiş ve FP’nin kapatılması sonrası farklı bir parti oluşumuna dönüşmüştür. Siyasi kültür açısından bu gelişmeler siyasi parti teşkilatlarında etkin liderler olmasına rağmen tabanın farklı tercihlerde bulunabildiğinin göstergesidir (Göksu, 2018: 317).

Türk siyaseti bir dönem merkez-çevre ilişkisiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat kentleşme, piyasa ekonomisi ve liberal politikalar merkez-çevre açıklamalarını kısmi erozyona uğratmıştır. 2002 öncesinde köyünde, evinde sessiz sedasız oturan, kültürel değerlerini koruyan kitlenin ortaya çıkmaya başlamasıyla ve özellikle eğitimin yaygınlaşmasıyla farklı değerler ve unsurlar meydana çıkmıştır. Bu koşulların ortaya getirdiği muhafazakar kimliği AK Parti çok iyi taşımıştır. Bu açıdan AK Parti daha önceki merkez sağ partilerden daha dominant bir partidir. AK Parti’nin kurulmasıyla Türkiye’deki mevcut siyasi söyleme farklı kavramlar girmiştir. Muhafazakar demokrasi kavramsallaştırması yapan AK Parti, bir Türkiye partisi olma iddiasını kurulduğu günden bugüne dile getirmektedir. 2002 Genel Seçimlerinde ve sonrasında gösterdiği seçim performansına bağlı olarak sağ siyasi görüşü benimseyen seçmenlerin önemli bir kısmı AK Parti çevresinde birleşmiştir (Göksu, 2018: 311-312).

1.2. SİYASİ PARTİLERİN SOSYAL POLİTİKALARI

1.2.1. Eğitim Politikaları

Politika, TDK tarafından “*Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü*” (Türk Dil Kurumu Sözlükleri) olarak açıklanmaktadır. Politika kelimesi İngilizce “politics” ve “policy” kelimelerinin tercüme edilmesiyle oluştuğundan ötürü iki anlamı kapsar. Kamu politikasının pek çok tanımı vardır. Kamu politikaları; iktidarların veyahut kamu kurumlarının yapmayı veya yapmamayı tercih ettikleri şeylerdir. Kısacası yönetimde alınan kararlar, yükümlülüklerin bütünü olarak değerlendirilir. Eğitim kelimesinin anlam ve önemine bakacak olursak, eğitim kişinin zihni, bedeni, duygusal ve toplumsal davranışlarının en doğru biçimde veya beklenen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona bir takım hedeflere dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların bütünüdür. Eğitim, ömür boyu devam eder; programlı veya tesadüfî olabilir. Eğitim terbiye, maarif, talim gibi anlamları karşılayan, kişiyi eğitime, yetiştirme ve terbiye etme işidir. Eğitim eğitime görevi ile

beraber eğitime sürecini de kapsamaktadır. Kısacası eğitim kişinin belirli bir konuda bir bilgi ve bilim dalı içerisinde yetiştirilme ve geliştirilme etkinliğidir (Boyraz, 2019: 9).

Eğitim ile siyasi sistem arasında güçlü bir etkileşim bağı vardır. Eğitim; devletin varlığını, gücünü ve ana ilkelerini halka kabul ettirebilmek için kullandığı elzem ideolojik ensturmanlardan biridir (Tok, 2012: 280).

Eğitim süresi boyunca, hükümetin ve dolayısıyla siyasi kültürün içerisindeki bütün unsurlar eğitim sürecinde olan fertlere aktarılır. Bu davranış ise nüfuz etme davranışdır. İktidarın siyasi ideolojisi, söylemleri, sloganları ve ritüelleriyle bireylerin duygu ve düşüncelerini etkileyerek onların şahsi dünyalarına egemen olmaya çalışır. Eğitim ile toplumsal itaat, toplum içerisinde kabul görmüş değerler ve bazı ilkelerin desteği ile siyasi iktidarlar bir bütün olarak meşrulaştırılır. Bu meşrulaştırma dönemiyle birey toplum içerisinde onay gören davranışla neyin yapıp yapılamayacağını bilerek toplumsallaşır. Bu tutumla toplumdaki fertler toplumsal ve siyasi olarak nasıl yargılanacağını bilincinde olarak eğitilirler (Ömürlüoğlu, 2020: 81).

Eğitimin bir ülkenin önemli unsurlarından olduğu bir gerçektir. Toplumun eğitim seviyesi, o ülkenin gelişmişlik seviyesiyle paralellik gösterir. Bu sebeple ülkede kalkınma hamlesinin istenilen oranda gerçekleşebilmesi için ilk olarak eğitilmiş ve eğitimin önemine inanmış vatandaş sayısını çoğaltmak gerekir. Bunun sebebi ise eğitim seviyesi daha yüksek olan toplumlarda istikrarlı ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel gelişmeler gözlemlenmesidir. Bu bağlamda eğitim bir ülkenin gelişiminde lokomotif konumunda olduğundan eğitim politikaları da hükümetlerin öncelikli politikaları arasında yer almaktadır (Tok, 2012: 280).

Eğitimin işlevleri bireye istenildik bir davranış kazandırmak, bireyi yaşadığı toplumla birleştirmek, bireyin yeteneklerini geliştirmek ve topluma işgücü sağlamaktır. Her siyasi ideolojinin arzu ettiği insan şekli ve bu insan şeklini oluşturan bir eğitim sistemi mevcuttur. Bu bağlamda, eğitim ve siyaset kavramları sürekli etkileşim içindedirler; hatta siyasetin fonksiyonları içerisinde eğitim, eğitimin fonksiyonlarının içerisinde de siyaset vardır. Çünkü, eğitimin sunduğu vizyon, siyasetin gidişatını etkilerken; siyasi ideolojiler ve siyasi alan da eğitimi etkilemektedir (Balcı, 2021: 118).

Eğitimde ana gaye, davranışları istenen doğrultuda değiştirip yerine yenilerini koymaktır. Hedef kitle tüm çevreler, tüm vatandaşlardır. Bu sebeple eğitim, siyasi partiler

için hükümette ya da muhalefette olmalarına göre fark etmeksizin bütün partilerin önemseydiği bir çalışma sahasıdır. Özellikle ideolojik yönü baskın olan siyasi partiler, diğer partilere nazaran eğitime yönelik politikalar üretmeye çok fazla çaba göstermekle birlikte bu sahadaki hizmetlere öncelikli olarak yer vermektedirler (Tok, 2012: 281).

Türkiye’de eğitim elzem sosyal politika alanlarından biridir. Zorunlu eğitimin iki temel işlevi bulunmaktadır. İlki Louis Althusser’in vurguladığı iktidarın ana prensiplerinin özümsetilmesi, belirli inanç ve düşünce sistemleri özümsetilerek halkın kontrol edilmesidir. İkinci işlevi fertlerin gelişimi sağlamak, insani sermayenin gelişmesine imkan sunmaktır. Bu kapsamda eğitime yapılan yatırımlar toplumun refah düzeyini etkilemektedir. Böylelikle toplumda eğitim ile birlikte dikey hareketlilik artarak eğitilmiş insan sayısını ve refah seviyesini etkilemektedir. Eğitime yapılan yatırımlar toplumsal gelişimi sağlamakta ve nitelikli insan gücüne katkı sunmaktadır (Ercan, 2020, s. 119).

1.2.2. Sağlık Politikaları

Sağlık politikası kavramı tanım olarak; sağlık sistemi içinde yer alan kuruluşları, sağlık hizmeti ve finansmanını kapsayan bütün kuramsal ve pratik eylemleri içermektedir. Sağlık politikası; sağlık hizmetlerinin uygulaması ile ilgili strateji ve tutumları belirleyen birbirleriyle etkileşimli kararlar ağıdır. Ayrıca sağlık politikaları, sağlık politikaları çerçevesinde ifa edilen sağlık hizmetlerinin haricinde sağlık üzerinde tesiri olan her türlü çevresel ve sosyo-ekonomik faktörler üzerinde de incelemeler yapmayı gerekli kılmaktadır. Sağlık politikaları temel çerçeveyi sunmakla beraber bir düzen üzerinden icra edilmek durumundadır. Bu durumda sağlık sisteminin; hizmeti sunan ile hizmeti alan kişilerin ilişkisi, bu ilişkiye anayasal ve insan hakları temelinde yaklaşılması, kamu otoritesinin davranışı, toplumun bütün fert ve topluluklarına bedelsiz ve eşit ölçüde sunumu gibi parametreler ekseninde yorumlanması gereklidir (Yılmaz & Özmen, 2019: 558).

Başka bir deyişle sağlık politikası, sağlıkta gerçekleştirilmesi planlanan politik tercihler olarak beyan edilmektedir. Seçim çalışmaları yapan partiler iktidara geldikleri zaman hangi tarz sağlık politikası uygulayacakları hususunda yurttaşları bilgilendirirler ve bunu da parti programlarında yazılı bir biçimde belirtirler (Kurt M. E., 2016: 153).

Sağlık politikası “sağlıklı bir toplum için çizilen yol” olarak açıklandığında, sağlık politikacılarının vatandaşa sağlayacağı sağlık hizmetinin hedef, metot ve içerik olarak düzenlenmesini, seçenekler içerisinden güncel veriler ışığında ortam koşullarını göz önüne alarak karar vermesini ve toplumun faydasına yönelik politik amaçlar belirleyip tanımlamasını içermektedir. Sağlık sistemi, kurum, kuruluş, hizmet ve finansman düzenlemelerini etkileyen tüm faaliyetleri de içermektedir. Sağlık hizmetlerinin ötesinde, sağlık üzerinde tesiri olan kamu, özel ve gönüllü kuruluşların faaliyetlerini kapsamaktadır. Sağlık hizmetlerinin yanı sıra, sağlık üzerinde tesiri olan çevresel ve sosyo-ekonomik etkenlerin üstünde de durmaktadır.

Sağlık politikası bağlamında makro çerçevede sunulan sağlık hizmetlerinin genel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yılmaz & Özmen, 2019: 558-559);

- 1) Sağlık hizmetlerinin arzı gerek beşeri sermaye ihtiyacı gerek teknolojinin yoğun ağırlığı sebebi ile finansman kalemi epey yüksek maliyetlidir.
- 2) Sağlık hizmetinin yarı kamusal mal değerinde olması ve bu alanın faaliyetlerinde kamunun baskın oluşu sağlık hizmetleri ve ürünlerinin fiyatlandırılmasında sınırlanmanın sebebidir. Bu bağlamda fiyatlar yüksek seviyede tutulsa dahi sosyal güvenlik uygulamaları çerçevesinde maliyeti devletçe sübvansede edilmektedir.
- 3) Sağlık hizmetlerinin talebinin fiyata olan hassasiyeti düşüktür. İkame edilemez ve ana ihtiyaçlardan olduğundan ötürü fiyatlardaki değişimin talebi etkileme oranı azdır.
- 4) Sağlık hizmeti fertler tarafından hastalık durumunda veya hastalık kuşkusu olduğunda alınması gereken bir gerekliliktir. O sebeple sağlık hizmeti talebinin meydana gelişinin hizmet alıcılar tarafından tahmin ve ya denetlenmesi imkansızdır. Bu bağlamda fertlerin çabası bir takım önleyici tedbirler yoluyla sağlığın sürekliliğini sağlamaktan öteye geçmemektedir.
- 5) Sağlık hizmetleri bir başka mal ya da hizmetle ikame edilemez.
- 6) Sağlık hizmeti yarar ve maliyetleri bakımından yarı kamusal mal ve faaliyettir. Bu kapsamda sağlık hizmetinin yararı tedavi olan fertle sınırlı kalmayıp sağlık hizmetinden yoksun kalmanın bedelini de yalnızca hastanın değil bütün yurttaşların ödeme tehlikesi ile yüz yüze olduğu açıktır.

- 7) Sağlık hizmetlerinde oluşması muhtemel bir aksaklık ferdi olarak insan ve devamında tüm toplumun sağlığı için risk oluşturduğu için sağlık hizmetlerinin niteliği oldukça önem arz etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 56. Maddesinde “*Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler*” ifadesi yer almaktadır.

Devletin sağlık hizmetlerini sunarken eşitlik, adalet, insan hakları gibi kavramları göz önüne alarak yapılandırmayı gerçekleştirmelidir. Sağlık sistemlerinin işleyişi ve yapılanması hususunda sağlık politikalarının tek bir ana çatı içerisinde sistematik biçimde yapılandırılması elzemdir. Sağlık hizmetleri içerik bakımından “tedavi edici sağlık hizmeti”, “koruyucu sağlık hizmeti”, “rehabilite edici sağlık hizmeti” olarak üçe ayrılmaktadır. (Ulutaş, 2020, s. 151-153).

1.2.3. Sosyal Güvenlik Politikaları

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde sosyal güvenlik kavramı, “*herkesin hastalık, analık, işsizlik, yaşlılık ve ölüm gibi insan iradesi dışında meydana gelen risklere karşı güven içerisinde olmasının yanı sıra beslenme ve barınma gibi her türlü ihtiyacın karşılanması*” olarak beyan edilmektedir. Sosyal güvenlik politikaları genel olarak; “doğum yardımları, iş kazası yardımları, yaşlılık yardımları, işsizlik tazminatı ve emekli, dul ve yetim aylıklarını” kapsamaktadır (Tatlı & Göçer, 2015: 88).

Bu kapsamda tüm ülkeler, vatandaşlarının rahat ve mutlu bir hayat sürdürmeleri için etkisi yüksek bir sosyal güvenlik yapısı oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu alanda politika geliştirirken, sahip olunan nüfus durumunu da mutlaka göz önüne almak durumunda kalmaktadırlar. Genel tabirle sosyal güvenlik sistemleri, demografik veriler sonucu hızla yükselen yaşlılık oranı, işgücü değişiklikleri ve aile yapısında ortaya çıkan değişiklikler olmak üzere üç ana soruna çözüm üretmek durumunda kalmaktadır (Tatlı & Göçer, 2015: 88).

Günümüzde toplumsal yaşama yön veren sosyal güvenlik politikaları sanayi devrimiyle birlikte modern hayata entegre edilmiş şekilde geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. İlk başlarda sosyal güvenlik uygulamaları dar manada işçi sınıfının

Çalışma ve yaşam standartlarını revize ederek yükseltmeyi hedeflerken, zaman içinde sosyal politikaların mana ve kapsamının büyümesiyle toplumun tüm kesimlerine güvence ve refah dağıtmayı amaçlayan bir görüşe evrilmiştir (Yenihan, 2017: 178).

Sosyal güvenlik; gıda, barınma, sağlık, korunmaya muhtaç ve ihtiyaç sahibi fertleri himaye ve bu fertlerin temel kaynaklara ulaşmasına imkan sunma ve fertlerin sağlığını ve refahını da içeren bir kapsama sahiptir. Çağımızda fertler sosyal güvenlik sisteminden ya daha önce ödedikleri katkılarla veya yurttaşlık hakları ve sosyal devlet sisteminden ötürü, devlet vasıtasıyla karşılıksız olarak faydalanmaktadırlar (Tatlı & Göçer, 2015: 89).

Sosyal güvenlik, toplumu oluşturan fertlerin arzuları ve iradeleri dışında karşı karşıya kaldıkları tehlikelerin etkilerinden kurtarılma güvencesidir. Bu perspektifte bakıldığında sosyal güvenlik, söz konusu garantinin temin edildiği tatmin duygusudur (Erol, 2019: 2).

Sosyal güvenlik dar ve geniş manada olmak üzere iki farklı çerçeveden ele alınabilir. Bu kapsamda dar manada sosyal güvenlik, toplumun tüm fertlerinin sosyal risklere karşı korunması maksadıyla gerekli tedbirlerin alınması ve doğabilecek zararların tazmin edilmesidir. Başka bir söylemle dar manada sosyal güvenlik bireylerin “hastalık”, “iş kazaları”, “meslek hastalıkları”, “analık”, “yaşlılık”, “malullük”, “ölüm”, “işsizlik”, “aile gelirinin yetersizliği” gibi sosyal risklere maruz kalmaları durumunda ortaya çıkan gelir azalmasının tazmin edilmesi ve tedavi ihtiyacının karşılanması hususunda meydana gelen gider artışlarının karşılanmasıdır. Geniş manada sosyal güvenlik ise dar manadaki sosyal güvenliğin mana ve kapsamını büyüterek, sebebi ne her olursa olsun korunmaya muhtaçlık ve yoksulluk oluşturan durumlara karşı korunma teminatı sağlanması manasına gelmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında sosyal güvenlik kavramı, sosyal politika ile mana ve kapsam bakımından bütünleşmektedir (Erol, 2019: 2).

Sosyal güvenlik gerek dar gerek geniş manada ele alındığında özellikle “sosyal sigortalar”, “sosyal yardımlar” ve “sosyal hizmetler” bileşenlerinden oluşur. Bu çerçevede sosyal sigortalar fertleri zaman içinde tasviri ve kapsamı değişen sosyal risklere karşı muhafaza eden, finansmana katkı ve katılımın mecburi olduğu, primlere dayalı programlardır. Sosyal yardımlar, kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu fertleri geçindirme olanağından yoksun kalmış kişilere, muhtaçlık tespitine ve kontrolüne yönelik yapılan ve onları kendi kendilerine yeterli duruma getirmek misyonunu üstlenen

ayni - nakdi nitelikteki geçici veya sürekli, sistemli ve düzenli bedelsiz yardımları ifade eder. Sosyal hizmetler ise topluma entegre olarak yaşama zorlukları bulunan kişilere hayatlarını kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını gidermek ve toplumda insanın özüne yakışır bir hayat sürmesini tanzim etmek amacıyla sağlanan hizmetleri ifade eder (Erol, 2019: 3).

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN OLUŞUMU VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

2.1. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİNİN DOĞUŞU VE PARTİLEŞME SÜRECİ

2.1.1. Necmettin Erbakan'ın Hayatı ve Kişiliği

Türk siyasi hayatının önemli aktörlerinde biri olan ve nevi şahsına münhasır kişiliği ile Türk siyasi tarihine derin izler bırakan Necmettin Erbakan 29 Ekim 1926 tarihinde Sinop'da dünyaya gelmiştir. Erbakan hayatının ilim, siyaset, mühendislik gibi birçok alanında başarılı faaliyetler ortaya koymuştur. Erbakan eğitim hayatına Kayseri'de başlamış ve Trabzon'da ve daha sonra İstanbul Erkek Lisesini okuduğu İstanbul'da devam etmiştir. Erbakan 1943 yılında İstanbul Erkek Lisesi'ni birincilikle tamamlamıştır. O dönemler okul birincileri üniversiteye sınavsız alınırken, Erbakan bu hakkını kullanmamış ve sınava girerek İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümünü kazanmıştır. Okul arkadaşlarından olan Süleyman Demirel ile bu dönemde tanışmıştır. İTÜ'de Erbakan'a çok çalışkan olmasına atfen "kuş" lakabı verilmiştir. (İTÜ'de çok çalışkan olan öğrencilere, koşarak değil de uçarak iş yaptıkları anlamında bu lakabın verildiği kaydedilmektedir). Yine İTÜ yıllığında Erbakan şöyle anlatılmıştır: "Necmettin Erbakan, dindardır, çalışkandır. Yaşamının yarısını namaz, kalan yarısını da projeleri işgal eder" (Macit, 2018: 24).

Üniversite eğitimini de üstün başarıyla tamamlayan Erbakan aynı yıl akademik hayata lisansüstü eğitim ile başlamış ve yine aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesinde asistan olarak göreve gelmiştir. Erbakan asistanlık yaptığı 1948-1951 arası dönemde yeterlilik tezini başarıyla vermiştir. Bu süreçte Prof. Dr. Selim Palavan ile birlikte motor dersleri vermiştir (Yalçın, 2020: 13).

Tezindeki başarısından ötürü 1951 yılında üniversitesi tarafından Aachen Teknik Üniversitesi'nde akademik çalışmalar yapmak üzere Almanya'ya gönderilmiş ve doktora eğitimine orada başlamıştır. Burada bir buçuk yıl çalışarak doktor ünvanını almıştır. "Dizel motorlarda püskürtülen yakıtın nasıl tutuştuğunu" matematiksel olarak açıklayan doktora tezinin üzerine Almanya'nın en büyük fabrikalarından birisi olan Klockner

Humboldt Deutz A.G. "KHD" motor fabrikasına davet edilmiştir. Burada leopar tanklarının motorları ile ilgili çalışmalar yapmıştır (Yalçın, 2020: 23).

Erbakan akademik alanda çalışmalarını Almanya'da sürdürmüş ve doçentlik sınavı için 1953 yılında Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'de doçentlik sınavını geçen Erbakan 27 yaşında doçent unvanı almaya hak kazanmıştır. Almanya'da geçirdiği dönemde alman motor fabrikalarında mühendislik yapan Erbakan Türkiye'ye döndüğünde aklında bulunan yerli otomobil fikrinin ilk adımlarını atmaya başlamıştır.

DP hükümeti, tarımı desteklemek maksadıyla tarımsal sulama alanında kullanılacak 5-15 beygir gücündeki dizel motor ve pompa makinası yapılması projesini kabul etmişti. Fabrikanın yerinin neresi olacağı tartışmalarından sonra 1 Temmuz 1956'da Gümüş Motor Fabrikası'nın temeli atılmış ve 200 kişiye yakın ortak bir araya getirilmiştir. 6 milyon dolar sermayeli fabrikaya hükümet de yardımda bulunmuştur. 500-800 arası personel çalıştırılan Fabrika'nın "Umum Müdürlüğü"ne ise Necmettin Erbakan getirilmiştir (Yalçın, 2020: 27). Bu fabrika Günümüzde "Pancar Motor" adıyla üretimini sürdürmektedir (Yarıcı, 2017: 10).

1956'da fabrikada yerli motor üretimine başlanmıştır. Gümüş Motor fabrikasında motorlar seri olarak 1 Mart 1960 tarihinde üretilmeye başlanmıştır. Aynı sene Gümüş Motor üretimine yönelik faaliyetler Ankara Sanayi Kongresi'nde sunulmuştur. Sunuma ek olarak Erbakan: yeni hedefinin Türkiye'de otomobil üretmek olduğunu belirterek geleceğe yönelik hedeflediği projesini ifade etmiştir. (Yarıcı, 2017: 10).

Necmettin Erbakan ilk olarak 1966 yılında Türkiye Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanı, ardından Genel Sekreteri olmuştur; daha sonra 1968 yılında Odalar Birliği İdare Heyeti Üyeliğine, 1969 yılında da Odalar Birliği Başkanlığına getirilmiştir (Yarıcı, 2017: 9). Erbakan, 1969 yılında Odalar Birliği Başkanı görevini ifa ederken, dönemin iktidarı tarafından kanuni hükümlere aykırı şekilde, polis zoruyla görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu süreçte sadece sekiz ay TOB başkanlığı görevi yapabilmiştir (Yarıcı, 2017: 42).

1965 yılında 39 yaşında profesör ünvanını alarak akademik başarılarına devam eden Erbakan, sanayiye gerekli alakanın gösterilmemesi üzerine faaliyetlerini Türk siyaset sahnesine taşıma kararı almış ve bu karar bağlamında çalışmalarına başlamıştır. Bu kararının nihayetinde 1969 yılında Konya'dan bağımsız milletvekili aday olarak siyasete ilk adımını atmıştır. Adaylık süreci içerisinde gerçekleştirdiği dini ve milli

temalar taşıyan seçim mitingi ülke çapında ses getirmiş ve Erbakan'ın bağımsız siyasi faaliyetine ciddi anlamda katkı sağlamıştır. Konyada gerçekleşen bu mitinge Necip Fazıl Kısakürek, Mustafa Yazgan gibi birçok isim de katılmıştır. Ancak Erbakan'ın öncülüğünde oluşturulan 15 kişilik bağımsızlar hareketi içerisinde sadece Erbakan milletvekili seçilebilmiştir (Macit, 2018: 32-33).

Necmettin Erbakan'ın, 8 Ekim 1969'da Konya'da düzenlediği bu mitingde üzerinde durulan ana temalar şöyledir (Arpacı, 2017: 63-64):

- 1) Türk Milletinin iktisadi güçlerinin milli güçlere teslim edilmesi lüzumludur,
- 2) Ordu tarafından kullanılan silahların milli olarak üretilmesinin gerekmektedir,
- 3) Komünistlik ve masonluktan kurtulmak zaruridir,
- 4) Anayasanın 163. maddesinin mutlaka kaldırılması gerekmektedir,
- 5) Zorunlu din dersi eğitimi gereklidir,
- 6) Müslüman âlimlerin ortaya koyduğu ilimlerin kuracakları eğitim sisteminde okutulmasını planlamaktadır,
- 7) Milletvekili seçilmesi durumunda milliyetçilik ve mukaddesatçılığa dayalı bir parti kurmayı ve YTP, MHP ve MP'yi birleştirmeyi amaçlamaktadır.

Erbakan'ın bu söylemleri sonrasında Konya ili seçim sonuçları aşağıda yer alan tablodaki gibidir:

Tablo 2.1. 12 Ekim 1969 Konya İli Milletvekili Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		514.926	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		310.721	
Geçerli Oy Toplamı		290.767	
Milletvekili Sayısı		16	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AP	144,151	% 49.9	9
CHP	63,170	% 21.7	4
CGP	31,139	% 10.7	2
MP	13,138	% 4.5	-
MHP	8726	% 3.0	-
TİP	5591	% 1.9	-
YTP	1886	% 0.7	-
Bağımsız	22.926	% 7.9	1

Kaynak: YSK, 1969 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları ⁴

⁴ https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1969MilletvekiliSecimi/1969_Secim_Sonuclari.pdf

Hayata geçirdiği bağımsız hareket kararının ilgi görmesi ve desteklenmesinin ardından Erbakan’da siyasi parti kurma fikri oluşmuş ve 17 Ocak 1970 tarihinde Milli Nizam Partisi’ni kurarak ilk siyasi parti teşkilatını meydana getirmiştir.

Necmettin Erbakan’ın 1969 yılında siyasi hayatını başlattığı “bağımsızlar hareketi” ile 1971 yılında MNP’nin kapatılmasına kadarki dönemi kapsayan bu süreç; Necmettin Erbakan’ın siyasi arenada kendisini, siyasi üslubunu ve çizgisini ilk kez gösterdiği dönemi içermektedir. Bu süreç incelendiğinde, Necmettin Erbakan’ın siyasi hayatta varlık bulmasını sağlayan somut sebebin, Anadolu sermayesinin siyasi arenada temsil edilmesi gerekliliğiyle bağlantılı olarak teşekkül eden “milli kalkınma” fikriyatı olduğu görülmektedir. Necmettin Erbakan’ın siyasi hayatta görünürlük kazanmasına imkan veren sosyo-politik taban ise, İslam’ı bir yaşam tarzı olarak kabul eden fakat bu yaşam tarzını ifade edebilecek siyasi enstrümanlardan mahrum olan orta sınıfın, dinî hak ve özgürlük taleplerinin yoğunlaşması sonucu teşekkül etmiştir (Arpacı, 2020: 20).

Milli Görüş’ün lideri Erbakan’ın siyasi hayatı genel olarak incelendiğinde dört dönem içerisine ele alınabileceği görülmektedir: 1969 yılından itibaren başlayıp Milli Nizam Partisi’nin 1971’de kapatılmasına kadar devam eden ilk dönem “siyasi oluşum” sürecidir. 1972 yılında Milli Selamet Partisi’nin (MSP) kuruluşuyla başlayıp, 12 Eylül 1980’e kadar devam eden “siyasi biçimlenme” süreci ikinci dönemdir. Üçüncü dönem Necmettin Erbakan’ın, 12 Eylül sonrasında yasaklı diğer liderlerle beraber siyasi yasağının kalktığı 1987 yılından başlayıp 28 Şubat 1997 post-modern darbesine kadar devam eden on yıllık “siyaseti etkileme” sürecidir. Dördüncü ve nihai dönem ise 2008 yılında affedilmesine kadar süren siyasi yasaklı dönemi de kapsayan ve 2011 yılındaki ölümüne kadar devam eden “siyasetten etkilenme” sürecidir (Arpacı, 2020: 20).

2.1.2. Milli Görüş Hareketinin Oluşumunu Etkileyen Siyasi Arka Plan

Erbakan İTÜ’den tanıdığı Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisinde siyasi hayata atılmak istemiş fakat beklediği adaylık başvurusunun olumsuz değerlendirilmesinin ardından Türk milletinin kurtuluşunu Milli Görüş Hareketinde görerek bu hareketi başlatmıştır. Erbakan Selçuklu ve Osmanlıdan sonra eksik kalan İslami kimliği yaşatmak ve dünya üzerinde “adil ve faizsiz bir ekonomik düzen” kurmak için harekete geçmiştir. Erbakan Milli Görüş düzenini insanların temel hak ve hürriyetlere

sahip olarak bir arada yaşayabileceği ve adalet ve hakkın hâkim olacağı bir düzen olarak değerlendirmiştir (Erbakan, 2019: 8). Erbakan Milli Görüş Hareketini “*milletin inancıdır, tarihidir, kimliğidir, ruh köküdür*” diyerek ifade etmiştir.

Sarıbay, Millî Görüşün önündeki “millîlik” sıfatının milliyetçilik anlamına gelmediğini, bunun daha ziyade Türk toplumunun mazisini şekillendiren din olgusuna delalet ettiğini, bu sebeple ulus bağına kıymet veren “milliyetçi” deyiminden imtina edildiğini ifade etmektedir. Özünde Arapça bir kelime olan “millet” (çoğulu: milel) “dini toplum” manasındadır. Milli kelimesi de “dine ait, dine mahsus” anlamlarındadır. “Milli Görüş” terkihi de Türk milleti veya Türk Milliyetçiliği gibi ulusalcı bir bakış açısını değil, dine dönük ve ümmetçi bir yaklaşımı belirtmektedir (Arpacı, 2012: 268).

Bu bağlamda “milletle ilgili, millete özgü, ulusal” manasında da kullanılan “millî” kelimesi, Erbakan’ın milliyetçilik görüşünü tasvir edecek şekilde; etnik milliyetçilikten bağımsız, Müslüman olma müstereğinde bir araya gelmiş, fakat “ümmet ”ten ayrı coğrafi olarak Anadolu, tarihsel olarak ise Osmanlı mirası üzerine oluşturulmuş bir kültürel yapıya atıfta bulunur (Arpacı, 2012: 268).

Erbakan Milli Görüş hareketinin Selçuklunun, Osmanlı’nın temellerine dayandığını bu temellerden var olduğunu, milletin özü olana dönüş yapmak istediğini vurgulamaktadır. Recai Kutan’a göre (Erbakan, 2019: 17);

- 1) “*Anadolu kapılarını açan Sultan Alparslan’ın, İstanbul’u fetheden Fatih Sultan Mehmet Han’ın görüşü Milli görüştür*”.
- 2) “*Milli görüş; aziz milletin görüşüdür. Bu görüş, bir topluluğun bir bölgenin bir kişinin zihniyetini yansıtmaz*.”
- 3) “*Milli görüş; temeli inancımız tarihimiz kültürümüz ve değerlerimiz olan kökleri mazide gövdesi dalları ve yaprakları ile geleceğe uzanan ulu bir çınardır*”.
- 4) “*Milli görüş; temeli sevgi ve şefkat olan kuvveti değil Hakkı üstün tutan tüm insanlığın saadeti için cihadı öneren, Batı özentisi değil gerçek manada yerli ve sivil bir görüştür*”.

Necmettin Erbakan’a göre Milli Görüş çerçevesinde “temel insan hakları” içerisinde “ırz ve namusunun korunması hakkı”, “mülkiyet hakkı”, “aklının korunması

hakkı”, “inanç hürriyeti” ve “yaşam hakkı” olmak üzere beş temel hakkı barındırır. Diğer unsurlar ise “emek”, “mukavele” ve adalet”tir. (Erbakan, 2019, s. 25).

Milli görüşün öncülerinden Süleyman Arif Emre 1969 seçimlerinde “Sayın Demirel ve ekibi bizleri seçimde Meclise sokmamak için yapabileceği her şeyi yaptı, bir kısım arkadaşların Meclise girmesini engelledi. Bizler yine de bir grup şeklinde bileğimizin hakkıyla Meclise girmeye muvaffak olduk” der. Süleyman Demirel’in Milli Görüş Hareketini siyasi alanda engellemeye çalışması ve Erbakan’ın siyasi alanda sağ tabanlı bir partiden veto görmesi sonucu bağımsızlar hareketi başlatılmış, ardından 1969 yılında gerçekleşen seçimlerde Erbakan Konya’dan milletvekili seçilmiştir.

Bağımsızlar Hareketi 1969 genel seçimlerinde “İmanlı Büyük Türkiye”; “Anadolucu Hamle”; “Sanayide, Ticarete ve Sosyal Yatırımlarda Kendi Benliğimize Dönüş”; “Memleketçi Köklü Eğitim” gibi söylemler kullanmıştır. Bu söylemler bütün bağımsız adayların seçim beyanlarında bulunan söylemlerdir. Bağımsızların söyleminde manevi söylemler geniş yer tutmaktadır. Daha sonra Milli Görüş ideolojisiyle kurulan bütün partilerde Bağımsızlar Hareketine benzer söylemler kullanılmıştır (Eren, 2016: 12).

Milli Görüş hareketinin arka planında Türkiye’nin yüz elli yıllık modernleşme ve elli yıllık laikleşme sürecinin önemli bir faktör olduğunu belirtmek gerekmektedir. Osmanlı toplum düzeninin temellerini oluşturan kültürel yapı bu modernleşme ve laikleşme süreçlerine farklı dönemlerde ve farklı şekillerde reaksiyon göstermiş ve bu dönüşüme karşı direnmeye ve alternatifler oluşturmaya çalışmıştır. İşte Erbakan’ın Türkiye siyasetinde yapılandırmaya çalıştığı yeni çizgi bu alternatiflerden birini oluşturmayı amaçlıyordu.

2.1.3. Milli Görüş Hareketinin Oluşum Süreci

Milli Görüş Hareketi dini, sosyal ve siyasi bir harekettir. Türkiye’yi yeniden yapılandırma ideali etrafında oluşan, temelini ahlak ve maneviyat olgularının oluşturduğu, Erbakan önderliğinde kurulan bir teşekküldür. Milli Görüş Hareketi ekonomik ve siyasi bağımsızlığı kazanmaya yönelik bir mücadelenin siyasi arenaya taşındığı bir oluşumu ifade etmektedir. Millî Görüş Recai Kutan tarafından, “aslına ve öze dönüş, bizi biz yapan kuvvetli ve üstün kılan medeniyetlerimizin değerlerinin bütünü” olarak tanımlanmıştır.

Milli Görüş düşüncesi özellikle manevi gelişmeye ve ahlakçılığa gereken ağırlığı vererek fertlerin manevi ve fikri eğitimini gerçekleştirmek iddiasındadır. Bu açıdan Milli Görüş beş temel gaye öngörmektedir. Bu gayeler şöyle ifade edilmiştir: “İç Barış, Devlet ve Millet Kaynaşması, Yeniden Büyük Türkiye Meşalesi, Manevi Kalkınma ve Maddi Kalkınma” (Tuğrul, 2019).

Erbakan’a göre, Türkiye’de üç zihniyet ve bu zihniyetler etrafında şekillenmiş üç parti vardır. Bu görüşlerin birincisi olan liberal renksiz görüşün temeli sömürüdür, çoğunluğu, mutlu azınlığa ezdirmektir, bireyseldir. İkinci olan toplumcu sol görüş ise sosyalisttir (toplumcudur) ve toplumun genel çıkarlarına çokça önem gösterir. Toplumculuk ve bireycilik arasında denge görevi üstlenen nihai görüş ise Milli Görüş’tür. Hem sol, hem liberal görüşlerin kaynağı yabancıdır, öykünmecilik, bunun aksine Milli Görüş kaynağını bulunduğu coğrafyanın tarihinden ve kültüründen alır. Bu nedenle toplumun ruhuna yabancı olmayan, öykünmeyendir, millete aittir, “millîdir ve ötekilerden ayrılmıştır” (Arpacı, 2020: 25).

1973 seçimlerinde MSP’den Çorum Milletvekili seçilen Turhan Utku, Milli Görüş’ü şöyle ifade etmektedir. “1946 tarihinde başlayan bir öze dönüştür. O güne kadar Müslümanlar nefes alamamışlardır. 1946’dan sonra çok partili hayatla oya kulak verme, milletin sesine kulak verme süreci başlamıştır. Cumhuriyet’in kuruluşuyla beraber özünden koparılan Türkiye’nin yeniden inşasıdır”. 15. Dönem MSP Grup Başkanı Hasan Aksay ise Milli Görüş’ü: “Bütün insanlık için iyiliği, doğruluğu, dürüstlüğü amaç edinen ve Türkiye’de İslam’ı uygulamayı esas alan fakat ben İslam’ı uyguluyorum iddiasında olmayan görüştür”. MSP ilk Genel Başkanı Süleyman Arif Emre ise: “Batı taklitçiliğini benimsemeyen, tüm temel ilkelerini toplumumuzun maddi ve manevi değerlerinden ilham alan görüş” şeklinde ifade etmiştir (Eren, 2016: 3).

Milli Görüş bireysel ve cemaat şeklinde mevcudiyetlerini devam ettiren dindar çevrelerin teşkilatlı siyasi mücadele sahasına girmesine imkan tanıyarak, ülkenin ve bölgenin geleceği hususunda vazife alabileceğini göstermesi açısından “çağdaş İslam”ın mühim dönüm noktalarından biri haline gelmiştir. Siyasi toplumsallaşmanın bir parçası olarak siyasi teşkilatlanma hususunda ortaya koyduğu modelin önemli ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Diğer taraftan toplumsal hususlarda da Müslümanların, ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte söz söyleyebileceğini, hatta söylemesi gerekliliğini ortaya

koyarak, klasik ferdiyetçi dindarlık anlayışımızın gözden geçirilmesi gerektiğini göstermiş ve bu alanda sergilenecek yeni çabaları cesaretlendirmiştir (Can, 2019: 53).

Milli Görüş Hareketi söylemi, Türkiye'nin 1908 - 1970 döneminde geçirdiği kültürel, sosyo-ekonomik ve politik oluşum ve değişim sürecinin İslamcı beyanı olarak açıklanabilir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi partileşmesinde İslami beyanı araçsallaştıran partiler ve dahi İslamcı olarak belirtilen siyasi teşekküller olmakla birlikte Milli Görüş'ün siyasi temsil düzeninde konumunun farklılığı, modernliğin kurumsal özelliklerini dışa vuran İslamcı ilk parti olmasındandır. Bu sebepten dolayı Milli Görüşle birlikte Türk siyasi yaşamında gerçek manada demokrasi testi başladığı söylenebilir. Zaten ortaya çıkan parti kapatma süreçleri de ülkenin demokrasi anlayışının ne kadar gerçek olduğunu deneme imkânını sunmuştur (Zariç, 2016: 234).

Bütün sağ-muhafazakâr görüşlerden ayrılması ve ayrı değerlendirilmesi gerektiği hususuyla bağlantılı olarak Milli Görüş Hareketi, Cumhuriyet dönemi Türk siyasi hayatında İslamcı siyaseti program ve eylemlerinde alenen özümseyen, söylem ve tutumlarını bu ideoloji üzerine oturtan bağımsız ilk siyasi oluşum olma özelliğini taşır. Özellikle Refah Partisi döneminden önceki Milli Görüş söylemlerinde ekonomik öğelerin benzeştiği sosyo-ekonomik kitle her ne kadar kapsayıcı olursa olsun, bu kapsayıcılığın alanı İslamcı söylem ile sınırlandırılmıştır. Diğer bir deyişle Milli Görüş Hareketi'nin 1980 öncesi söyleminde İslam, RP dönemindeki işlevselliğine nazaran daha radikal ve daha amaçsaldı (İnceoğlu, 2009:69; Zariç, 2016 : 234).

2.2. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ PARTİLERİ

2.2.1. Milli Nizam Partisi

Milli Nizam Partisi diğer sağ merkezli partilerden ayrışıp 1970 yılında Milli Görüş Hareketini siyasi alana taşıyan ilk parti olma özelliğine sahiptir. Parti ancak bir yıl faaliyet gösterebilmiş, ardından Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından “laikliğe ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı faaliyetler” gerekçesi ile açılan kapatma davası sonucu 20 Mayıs 1971 tarihinde kapatılmıştır. Milli Nizam Partisi Erbakan'ın İslamcı kimliğinin tezahürü olarak Türkiye Cumhuriyetinde İslami referanslara sahip ilk siyasi parti konumundadır. Bu bağlamda İslamcılık hareketinin önemli isimlerinden Eşref

Edip ve Necip Fazıl'ın MNP'nin kuruluş toplantısında bulunmaları MNP'nin açık bir şekilde İslami kimliğe sahip oluşunun yansımalarıdır. Türk siyasi partilerinin içinde yeni bir oluşumun temelini oluşturmuş olan MNP'nin sembol ve ismini Sebilürreşad dergisinin sahibi Eşref Edip Fergan vermiştir (Macit, 2018: 33).

Parti kurucularından Hasan Aksay “Milli Nizam” isminin verilmesini şu şekilde açıklamaktadır: “Bu isim merhum Eşref Edip’in teklifi ve arzusunun eseri olmuştur”. Eşref Edip, “Cumhuriyet’ten bu yana Mehmet Akif ile böyle bir partinin hasretini çektiğini de belirtmiştir” (Yalçın, 2020: 61). Milli Nizam Partisi, isminde “milli” kelimesi barındırmakla birlikte bu kelimeye evrensel İslam semantiği içinde mana verilmektedir. Başka bir deyişle, burada milli kavramı ile belli bir tarihi perspektife dayandırılmış toplumsal sınıflandırma kastedilmemektedir. Partinin kullandığı manada milli kelimesi, Osmanlı İmparatorluğunun kullandığı manada dinsel sınıflandırmaları simgelemektedir. Nitekim Osmanlı klasik döneminde dini cemaatlerden oluşan düzene “millet sistemi” denilmiştir. İşte milli kelimesi böyle bir semantik içerisinde açıklanmış ve böylelikle evrensel bir İslam düzeninin amaçlandığı dolaylı bir şekilde beyan edilmiştir (Kıvrak, 2020: 141).

MNP’nin, parti amblemi olarak; sadece işaret parmağının açık olduğu diğer parmakların kapalı olduğu ve işaret parmağının gökyüzünü gösterdiği bir figür kullanılmıştır. İslami literatürde şehadet parmağı olarak isimlendirilen işaret parmağının tek başına açılıp uzatılması, Allah’ın bir ve tek oluşunu simgelemektedir.

Erbakan MNP’nin kurucular toplantısında yaptığı konuşmada partinin kurucularını şu sözlerle ifade eder: “Sizden neden saklayayım, MNP’nin asıl kurucuları, Sultan Fatih Hazretleri, Sultan Yıldırım Hazretleri, Sultan Murad Hazretleri, Ulubatlı Hasan, Nizam-ül Mülk, Sultan Yavuz, Orhan Gazi, Kılıç Aslan ve Sultan Hamit’tir”. (Yalçın, 2020: 61). Bu söylem MNP’yi Türk siyasetinde İslamcı parti olarak konumlandırmıştır. Milli Görüşün temeli olan bu söylev ilk parti yapılanmasında da vurgulanmıştır. Bu söylev ile MNP Türkiye’ye yeni bir siyasi atmosferi izhar etmiştir.

MNP kurucu isimleri ise şöyledir:

1. Necmettin ERBAKAN: Prof. Dr., Makine Yüksek Mühendisi, Konya Milletvekili
2. Süleyman Arif EMRE: Avukat, Adıyaman Eski Milletvekili

3. Tevfik PAKSU: Avukat, Maraş Eski Senatörü
4. Ali Haydar AKSAY: Avukat, Adana
5. Ömer ÇOKTOSUN: Tacir, Konya
6. Rifat BOYNUKALIN: Makine Yüksek Mühendisi, Karaman.
7. Tahsin ARMUTÇUOĞLU: Avukat, Ankara
8. Ekrem OCAKLI: Çiftçi, Gümüşhane Eski Milletvekili
9. Saffet SOLAK: Prof. Dr., İzmir
10. Hasan AKSAY: İlahiyatçı, Adana Eski Milletvekili
11. Ömer Faruk ERGİN: Emekli Memur, Yozgat
12. Ali OĞUZ: Avukat, Kayseri
13. Nail SÜREL: Tacir, Tekirdağ
14. Bahattin ÇARHOĞLU: Tacir, Urfa
15. İ. Fehmi CUMALIOĞLU: Doktor, Kayseri Eski Milletvekili
16. İsmail MÜFTÜOĞLU: Avukat, Trabzon
17. Hüsametdin FADİLOĞLU: Müteahhit, İnşaat Yüksek Mühendisi, Gaziantep
18. Mehmet SATOĞLU: Harita Mühendisi, Kayseri

MNP'nin kurulmasıyla AP'den iki isim istifa ederek MNP kadrolarına dahil olmuşlardı. Bu kişiler Isparta Milletvekili Hüsametdin Akumcu ile Tokat Milletvekili Hüseyin Abbas'tır. Bu şekilde MNP toplamda üç milletvekili ile TBMM'de yerini almıştır. Böylelikle 26 Ocak 1970 tarihinde Milli Görüş'ün ilk partisi statüsüne sahip olan Milli Nizam Partisi'ni kurup siyasete giren Erbakan'ın partileşme hareketi ile uzun ve yorucu bir siyasi partiler serüveni başlamıştır (Yalçın, 2020: 62).

MNP'nin kuruluş serüvenini Süleyman Arif Emre şu şekilde özetlemektedir (Dursunoğlu, 2016: 52): *“MNP'nin kuruluşuna biz 1966 yılında niyet ettik. Ben o zaman Yeni Türkiye Partisi (YTP) Adıyaman milletvekili idim. Hasan Aksay Adalet Partisi Adana milletvekiliydi. Belli başlı isimler bunlardı. 1970 yılına kadar beklememizin nedeni AP içindeki arkadaşlardı. Bize gelin AP'yi ele geçirelim diyorlardı. Bu arkadaşlar Necmettin Erbakan'ı Konya'dan AP adayı yapmak istediler. Böylece orada bir köprübaşı elde edeceklerini sanıyorlardı. AP'deki arkadaşlar, onu bu partiye girmeye ikna ettiler. Ama Süleyman Demirel buna izin vermedi”*

26 Ocak 1970 tarihinde Milli Görüş'ün ilk siyasi partisi olarak kurulan MNP'nin Türk siyasetindeki yeriyle ilgili Sarıbay şu açıklamayı yapmaktadır: Milli Nizam Partisi'nin oluşumunu zaruri kılan nesnel koşullar, sanayileşen Türk toplumundaki işlevsel parçaların sivrileşmesi neticesinde oluşmuştur.

MNP kuruluş beyannamesine bakacak olursak kapitalist ve sosyalist sistemin dünyada egemen olduğunu lakin birbirinden farklı görünen bu sistemlerin temelde ortak noktalarının olduğuna dikkat çeker. Beynamede şöyle denilmektedir: *“Demokratik rejimin hiçbir prensibi gençliğe milli mefkûre ve ahlakımızın ve tarih bilincimizin aşılmasına engel bulunmadığı halde, müfredat programlarının tanziminde gayri milli bir yol izlenilmiş, zihinler ve kalpler mefkûresiz bırakılmaya çalışılmıştır. Bu kısır politika memleketimizi manevi istilaya istekli olan beynelmilel kültür emperyalistlerinin cesaretini ve çalışmalarını arttırmıştır. Memleketimizde Marksizm'in, kozmopolitliğin ve çeşitli yabancı ideolojilerin yayılma istidadı taşımasının nedeni iktisadi olmaktan öte ideolojiktir. Ve uzun yıllar sürdürülen yanlış politikanın sonucudur. Bu nedenden maddi ve iktisadi kaynaklarla kendisini destekleyen manevi istila hareketini önlemeyi ve yeni nesilleri milletimize kazandırmayı, istiklal mücadelesi kadar önem vereceğimiz mukaddes bir görev görmekteyiz”* (Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi, 1970). Bu bağlamda MNP programında üye olma şartı olarak mason locası üyesi olmamak ibaresi bulunur. Lakin partinin kapatılma süreci sonrası kurulan Milli Selamet Partisi'nde mason locası üyesi olmamak ibaresi parti programında bulunmamaktadır. Hatta bu söylemin bulunmaması o dönem MNP ve MSP'nin farkını ortaya çıkarmış ve MSP'nin CHP ile girdiği koalisyon ile birlikte parti yapısının değişmeye başladığı görüşü ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede MSP'nin MNP' den farklı bir siyasi söylem dili kullandığı MNP tabanı tarafından söylenmiş ve hatta bu değişime tepki gösterenler olmuştur.

MNP programının esas gayeleri ise şöyledir (Çınar, 2016: 78):

- 1) Partimiz, milletimizin fitratında bulunan yüksek edep ve faziletin hayata geçirilmesini ve cemiyetimize düzen, huzur, içtimai adalet ve yurttaşlarımıza saadet ve selamet getirmesini amaç edinmiştir.
- 2) Partimiz, milletimizin manevi kalkınmanın beraberinde, pozitif ilimlerde ve teknik ilimlerde taklit ve özentiden kurtulup, yapıcı, keşif ve icat edici gerçek bir gelişme ve her alanda büyük şahsiyete ulaşmasını amaçlar.

- 3) Partimiz, milletimizin elde ettiği büyük tarihi tecrübeler neticesi elde ettiği olgunlukla, milli ve manevi değerlerimize zeval vermeden, demokratik hukuk çerçevesi içerisinde, maddi ve manevi kalkınma hareketlerinin, öngörölü ve icazetli bir sentezini yapacağı ve bu biçimle insanlığa ışık tutacak, refah ve saadet getirecek, yeniden dünyaya örnek, üstün bir medeniyet inşa edeceğini kabul eder ve bu büyük hedefe ulaşmak için vatandaşlarına görev bilincine çağırır.

MNP iktisadi sahada yürüteceği politikaları da yine insan ve ahlak odaklı olarak anlatırken sosyalist ve kapitalist iktisat doktrinlerine bakışını da şöyle açıklıyordu: *“Temel politikamız olan, bireyin hakiki kişiliği kazanmasına fayda sağlayacak umumi, ahlaki ve kültürel kalkınmanın, iktisadi yaşama istikrar getireceğine ve içtimai adaleti sağlayacağına inanıyoruz. Sağlıklı ve doğal bir cemiyet düzeni bireylerin kendi içlerinden gelerek hakka uymalarından doğar. Partimiz soylu milletimizin yaradılışında bulunan hasletlerin değerlendirilmesi durumunda dünyaya ışık tutacak, iktisadi düzenin temelini teşkil eden örnek ahlaki bir düzenin doğacağını kabul eder. Partimiz, bu ana hakikati tanımayan, önce cemiyetin ahlaki düzenini bozan sonra bozuk ahlakın hüküm sürdüğü vasattaki iktisadi dengesizlikleri ve türlü haksızlıkları ve istismarları sebep sunarak, iktisadi hak ve hürriyetlerin bireyler tarafından suiistimal edildiğini beyan eden ve bu hak ve hürriyetleri bireyin elinden alarak devletleştirmeye çalışan ve vatani büyük bir cezaevi, vatandaşları ise hak ve hürriyetlerinden mahrum bırakılmış mahkûmlara dönüştürmek isteyen sosyalist ve komünist felsefenin karşısındadır. Partimiz materyalist görüşün diğeri bir tatbikat biçimi olan ekonomik hayatta, sermaye hareketlerini insanlığın maddi ve manevi gelişimine zarar verecek şekilde başıboş bırakan, sermayeyi ve sermayenin nemalanmasını mücerret esas sayıp insanlığı araç addeden ve bir kısım kesimlere yasal esaslar dışında çalışmadan tüfeyle biçimde istismar fırsatları sunan materyalist – kapitalist düşüncelerin de karşısındadır. Ana iktisadi felsefemiz, milletimizin asırlarca dayandığı manevi ve milli değerlerden mülhem olup, helal kazancın teşvikçisi, mülkiyet hakkına saygılı olmak gayelerine ihtiva eder. Görüşümüz insani, manevi ve maddi; yaşamıyla kavrayan iki buudlu bir iktisadi gelişme gayesine dayanır. Bu nedenlerle insanlığı kurtuluşa erdirecek tek yol ahlaki nizamdır”* (Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi, 1970).

MNP, devlet politikalarında ise devletin görevlerini şöyle ifade etmektedir (Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi, 1970):

- 1) Devlet maarif, iletişim, su, yol, elektrik, sağlık kuruluşları ve benzeri alt yapı vazifelerini ifa eder.
- 2) İktisadi kalkınma için oluşturulması elzem kurumları ve ürünlerinin dünya piyasalarında diğer ürünlerle rekabet etme olanakları için yapılması elzem yardım ve teşvik ögelerini araştırır, gerektiğinde projelendirir ve özel sektörün fırsat ve imkân eşitliği içerisinde bu teşebbüslere katılımını sağlar.
- 3) İktisadi araç ve imkânları sağlar. Bunları özel teşebbüsün yararına sunar.
- 4) Ekonomik kalkınmanın tamamen gerektirdiği teşebbüslerin ahenkli bir biçimde oluşturulabilmesi için devlet, icbar etmez, elindeki olanakları uygun biçimde düzenler ve teşvik vererek milli ekonomik kalkınmayı özel sektörden de yararlanarak oluşturur.

MNP'nin kapatılma gerekçelerine bakacak olursak partinin genel kongresinde okudukları Milli Nizam yemini ve Milli Nizam marşıdır. Millî Nizam yemini şöyledir: *“Ya Rabbi kongremizi, Milli Nizam idaresinin bu memlekete gelmesine vesile kıl... Ya rabbi sen, Millî Nizamı milletimizin dünya ve ahiret saadetine vesile kıl”*. Milli Nizamcılarının okullarda din dersinin zorunlu olmasını savunmaları bunun yanı sıra İzmir gençlik kolları tarafından yayınlanan broşürde *“hak yol İslam yazacağız”* şiirinin şariat propagandası olarak değerlendirilmesi partinin kapatılma gerekçeleri olarak gösterilmiştir. (Akgül, 2007: 79).

27 Şubat 1971'e gelindiğinde Ankara Savcılığı, MNP ve TİP'in Siyasi Partiler Kanunu'na aykırı faaliyette bulundukları iddiasıyla hazırladığı dosyada, Necmettin Erbakan, Necip Fazıl Kısakürek, Abdurrezak Yağcı, Kami Onat ve Nafiz Ethem Molla'nın konuşmalarında suç unsuru bulmuş, bu kişiler hakkında soruşturma açtıktan sonra Necmettin Erbakan'ın konuşmasının partiyi bağlayacağı gerekçesine de dayanarak, Cumhuriyet Başsavcılığı'na göndermiştir. Kapatma davasında MNP adına söz alan Necmettin Erbakan, 1,5 saat süren savunmasında MNP'nin Türkiye'deki bunalımların kökeni olan manevi buhranları ve ahlak noksanlığını gidermek, Türk Milletine 1000 yıllık gücünü kazandıran ahlaki ve fikri değerleri aşılama amacıyla kurulduğunu söylemiştir. Batı taklitçiliğinin Türk Milletini her bakımdan geri bıraktığını, gençlikteki

asayişsizliğin, isyankârlığın bu kötü taklitçilik eseri olduğunu, milli eğitim, sanayi, bilim, ekonomi alanlarında geriliğimizin de Batılılaşma gayretlerinden doğduğunu ileri sürmüştür (Arpacı, 2012: 203).

MNP kapatılma davası için savcılığın hazırladığı iddianamede kapatılmaya yönelik yer alan gerekçeler ise şunlardır (Arpacı, 2017: 219-220):

Necmettin Erbakan'ın yaptığı konuşmalar; genel başkan yardımcıları Hasan Aksay ve Hüseyin Abbas'ın konuşmaları; Hüsametdin Akumcu, Ahmet Tefik Paksu ve Süleyman Arif Emre'nin yaptığı konuşmalar; ve parti andı ve söylemleri;

Savcılık iddianamesinde,

8 Şubat 1970 tarihinde Ankara'da büyük sinemada Erbakan'ın konuşmalarında partinin kurucuları olarak Sultan Fatih Mehmet, Sultan Yıldırım, Sultan Murat, Sultan Melikşah, Ulubatlı Hasan, Nizamülmülk, Alp Aslan ve Sultan Hamit'i sayması;

31 Mayıs 1970'de Karabük ilçesindeki konuşmasında “essalamüaleyküm” diyerek başlaması ve MNP'nin milletin iman davasını kendine şiar edindiğini, Türkiye'de üç yol olduğunu; birinci yolun sonu komünizm olan solculuk olduğunu ve CHP'nin bu yolda olduğunu; ikinci yolun masonluk yolu olduğunu ve AP'nin bu yolda olduğunu; üçüncü yolun ise sağı temsil eden hak yolu, iman yolu olduğunu ve MNP'nin bu yolda olduğunu söylemesi;

MNP'nin çeşitli il ve ilçelerdeki kuruluş ve açılış toplantılarında yapılan konuşmalarda, Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa ile belirtilen laiklik ilkesine aykırı davranışlarda bulunulduğu yolunda basında yayınlanan haberler üzerine, Siyasi Partiler Kanununun 4. kısım hükümleri çerçevesinde gerekli incelemenin başlatıldığı ifade edilmiştir (Eren, 2016: 20).

Dönemin konjonktürü içerisinde MNP, Kemalist ideolojinin sınırlarını çizdiği siyasi sistemle ilgili bir tartışmaya ve çatışmaya yol açması sonucu kapatılmıştır. Bununla beraber MNP'nin kapatılmasında sadece ordunun MNP'nin Kemalizm karşıtı pozisyonuna geliştirdiği hassasiyetin belirleyici olmadığı, aynı zamanda AP'nin rekabeti bertaraf etme isteğinin de buna sebep olduğu belirtilmektedir (Arpacı, 2017: 219).

Açılan dava neticesinde Anayasa Mahkemesi, 21 Mayıs 1971 tarihinde MNP'nin kapatılmasına karar vermiştir. MNP'nin kapatılmasının ardından İsviçre'ye giden

Erbakan hakkında İçel bağımsız milletvekili Celal Kargılı, Erbakan'ın yurtdışına kaçtığı ve Türkiye'ye getirilmesinin mümkün olup olmayacağı ile ilgili yazılı soru önergesi vermiştir. Erbakan her ne kadar İsviçre'ye tedavi için gitmiş olsa da orada kaldığı süre içinde Tek Nizam Gazetesi'ni yayımlamaya başlamış, Avrupa'daki Türk göçmenler tarafından destek bulmak maksadıyla Avrupa Milli Görüş Teşkilatını kurmuştur. Bu zamandan itibaren yurt dışındaki bu Teşkilat, İslam'ın Nakşibendi öğretisinin eğitim merkezlerini de kapsayarak çoğunluğu Almanya'da olmak üzere Batı Avrupa'nın 252 kentinde kurulmuş ve gelişmiştir (Arpacı, 2012: 204).

2.2.2. Milli Selamet Partisi

Milli Nizam Partisinin 21 Mayıs 1971 tarihinde kapatılışından sonra 11 Ekim 1972'de Genel Başkanlığında Süleyman Arif Emre'nin bulunduğu Milli Selamet Partisi kurulmuştur. Necmettin Erbakan, MNP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması nedeniyle temkinli davranılarak Parti kurucuları içerisinde yer almamıştır. Dönemin şartları sebebiyle Genel Başkanlığı bir süre Süleyman Arif Emre'nin yapması hem parti içinde hem de Necmettin Erbakan tarafından uygun görülmüştür (Arpacı, 2012: 204).

MNP kitlelerinin yeni bir parti kuracağı aşıkardı ancak kapatılan bir partinin aynı isim ve amblem ile açılması yasaktı. Bu sebeple MSP'nin amblemi anahtar şeklinde belirlenmiştir. Aynı zamanda kadroların da farklı isimlerden oluşması gerekiyordu. Bu çerçevede yeni kadrolara MNP ile resmi ilişkisi olan kimseler dâhil edilmedi ve bundan ötürü MNP kurucularının hiçbirisi MSP'nin kurucuları arasında yer almamıştır (Gündoğan, 2019: 66).

MNP'nin kapatılmasını beklemeyen Erbakan, partisinin kapatılması ile birlikte daha önce gümüş motorun kapatılması ve odalar birliğinden haksızca uzaklaştırılmasının meydana getirdiği şartların da etkisiyle evinde baygınlık geçirmiştir. Gelen doktor bu durumun stresten kaynaklı olduğunu ve stresten uzak durması gerektiğini ifade etmiştir. Erbakan tedavisi için İsviçre'ye gitmişti ancak o dönemde "Erbakan kaçtı", ifadeleri dile getirilmişti ve hatta Hürriyet gazetesi "Kaçak Erbakan'ı İsviçre'de bulduk" başlıklı bir yazı yayımlamıştı (Gündoğan, 2019: 64).

Erbakan'ın milli ve yerli imkanları daima vurgulayan bir lider olarak komplike olmayan bir tedavi için yurtdışını tercih etmesi ihtimali de gerçekte zayıf görüldüğünden,

Erbakan'ın ortalık yatışana kadar gözden ırak kalmayı ve bu şekilde siyasi bir çalkantıya mahal vermemeyi düşünmüş olma ihtimali de dikkate alınmalıdır.

Sağlık sorunları ile ilgili olarak Türkiye'de bulunmayan Erbakan'ın yerine kurucu genel başkan olarak Süleyman Arif Emre seçilmiştir. Süleyman Arif Emre isminin Milli Görüş Partileri açısından diğer bir önemli yanı ise onun MNP-FP çizgisinde oluşturulan tüm partilerde politika yapan Erbakan dışındaki tek isim olmasıdır (Ağırbaş, 2019: 33). Milli Selamet Partisinin kurucu üyeleri ise şöyledir:

- 1) Abdülkerim DOĞRU: Yüksek Mühendis
- 2) Hüseyin Kâmi BÜYÜKÖZER: Yüksek Mühendis
- 3) M. Gündüz SEVİLGİN: Yüksek Mühendis
- 4) Rahmi HANCIOĞLU: Doktor
- 5) M. Turhan AKYOL: İktisatçı
- 6) Mustafa ARAFATOĞLU: Tüccar
- 7) Sabri ÖZPALA: Tüccar
- 8) Hüseyin ERDAL: Mimar

MSP'nin kuruluşunun AP'nin tek başına hükümet olmasını istemeyen çevreler tarafından desteklendiği ve hatta 12 Mart muhtırasının komutanlarından olan Muhsin Batur'un İsviçre'de bulunan Erbakan'ın yanına giderek kuracağı partiye destek vereceklerini söylediği ifade edilmiştir. Erbakan'a verilen bu destek bir söylentiden ibaret olsa da MNP ile aynı dönem kapatılan Türkiye İşçi Partisi ve liderine verilen cezaların MNP ile aynı olmasına rağmen işçi partisi liderinin 15 yıl siyasi yasaklı olmasına karşılık Erbakan'ın kısa bir süre içinde yeni bir parti kurması ve MSP'nin 14 Ekim 1973 seçimlerinde mecliste 48 milletvekili elde etmesi İslamcı kesimler tarafından sorgulanmıştır. Yeni Atılım dergisi "Erbakan niçin himaye gördü?" sorusunu o dönemde dile getirmiştir (Yalçın, 2020: 77).

Gündoğan bu konuda şunları yazmaktadır: Erbakan'a 2007 yılında "Efendim, 12 Mart'ın etkili isimlerinden Muhsin Batur ve Turgut Sunalp paşaların sizi İsviçre'den getirttikleri söyleniyor. Bu konuda ne dersiniz, nasıl cevap verelim?" diye sordum. Önce bir güldü, sonra da "Evet, bu konu ta başından beri istismar ediliyor. Benim istirahatim biraz uzayınca sanırım bazı mahfiller askerden korktuğum için gelmediğimi düşünmüşler. Tam ben dönüş hazırlıkları içerisinde iken arkadaşlar geldiler. Askerlerin siyaseti

engellemeyeceklerini, Meclis'i kapatmayacaklarını ve demokratik sistemden yana olduklarını anlattılar. Konuştukları şeyler, bize has şeyler değil, genel olarak yaptıklarını izah eder şekilde idi. İzahatları için teşekkür etmekle yetindim. Ben zaten dönmek için hazırlanıyordum” mealinde bir cevap verdi (Gündoğan, 2019: 65).

MSP seçimlere girebilecek kadar geniş teşkilatlanma ve tabana sahipti fakat bu sefer engeller başka yerden geldi. Parti, seçime girebilmek için gerekli teşkilatlanmayı sağlamıştı ama bunun resmi kayıtlara yansımaları farklı bir çalışmayı gerektiriyordu. Yazışma ve haberleşmenin zaman aldığı bürokratik işlemlerin İçişleri Bakanlığına gerektiği gibi ulaşması gerekiyordu. Genel Başkan Süleyman Arif Emre tecrübesi ile bu konuyu fark edip tüm bu süreci hızlı ve kontrollü bir şekilde tamamladı. Böylece 14 Ekim 1973 genel seçimlerine girmeye bir engel kalmadı (Gündoğan, 2019: 68).

MSP'nin girdiği ilk seçimde gösterdiği başarı, partinin kurucu başkanı Süleyman Arif Emre'nin başarısı olarak kabul görmüştür. MSP seçimlerde toplam oyların %11,8'ini alarak 48 milletvekili ile Meclise girmiştir. MSP oylarının çoğunu köyden değil kentlerden almıştır. Bu seçimlerde parti 25 büyükşehrin 11'inde Türkiye oranının üzerinde oy alarak şaşırtıcı bir başarı yakalamıştır. MSP, Şanlıurfa'da %43,5, Kahramanmaraş'ta %40,5, Sivas'ta %38,5 ve Erzurum'da %34 olmak üzere bu kentlerin dördünde diğer bütün partilerden yüksek oy alarak birinci çıkmıştır. Partinin yüksek oy aldığı iller, Kayseri, Adapazarı, İzmit gibi dini inanç ve geleneklerin toplumsal yaşamda önemli yer tuttuğu şehirlerdir (Yalçın, 2020: 80).

CHP bu seçimde %33 oy oranı ile 185, AP %29 oy oranı ile 149, Demokratik Parti ise %11 oy oranı ile 45 milletvekili çıkarmıştır. Seçimlerden bir hafta sonra 20 Ekim tarihinde yapılan genel idare kurulu toplantısında partinin ikinci genel başkanı olarak Erbakan seçilmiştir (Gündoğan, 2019: 70).

Tablo 2.2. 14 Ekim 1973 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		16798164	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		11223843	
Geçerli Oy Toplamı		10723658	
Milletvekili Sayısı		450	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AP	3 197 897	% 29,8	149
CHP	3 570 583	% 33,3	185
CGP	564 343	% 5,3	13
DP	1 275 502	% 11,9	45
MP	62 377	% 0,6	-
MHP	362 208	% 3,4	3
MSP	1 265 771	% 11,8	48
TBP	121 759	% 1,1	1
Bağımsız	303 218	% 2,8	6

Kaynak: YSK, 1973 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları⁵

MNP'nin kapatılmasının ardından hızlı bir süreçte kurulan MSP'nin siyasette kayda değer bir ivme kazanmasının en belirgin sebebi ise MNP döneminde kazanılan tecrübelerin işlenerek hızlıca MSP'ye entegre edilmesi ve bu sayede MSP'nin süratli ve etkili şekilde teşkilatlanması olmuştur (Can, 2019: 39). Öyle ki kuruluşundan sadece 3 ay sonra yurt genelinde örgütlenmesini tamamlamıştır. Birinci Büyük Kongresinde 42 il ve 300 ilçede örgütlenmesi sadece tabela değişikliğinden ibaret olmuş ve MNP'nin bıraktığı örgüt yeni partinin teşkilatına entegre edilmiştir (Tarhan, 2004: 63).

MSP'yi Milli Görüş Partileri içerisinde önemli bir noktaya getiren husus ise Türkiye Cumhuriyeti tarihinde siyasi İslam söylemine sahip bir iktidar ortağı olmasıdır ki bu husus siyasi İslami partiler açısından önemli bir tecrübedir.

Seçimler sonrası hiçbir partinin tek başına iktidar olamaması ve diğer partiler arasında da bir uzlaşma sağlanamaması üzerine MSP ve CHP koalisyonu

⁵ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>

oluşturulmuştur. MSP'nin CHP ile olan bu koalisyonu MNP kurucuları içerisinde yer alan kişiler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Özellikle MNP isminin mimarlarından olan Necip Fazıl Kısakürek bu duruma tepkiyle yaklaşmıştır. Erbakan öncelikle sağ eğilimli olan AP ile koalisyon taraftarı olsa da Demirel ile mutabakat sağlanamaması sonucu Türkiye açısından önemli bir siyasi olgu ortaya çıkmış ve 1 Şubat 1974 tarihinde CHP-MSP koalisyonu Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan arasında kurulmuştur.

Bu koalisyonda Erbakan başbakan yardımcısı olmuş ve MSP'ye İçişleri; Adalet; Ticaret, Gıda, Tarım ve Hayvancılık; ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ve Din İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanlığı verilmiştir. Böylece Milli Görüş partileri iktidarla, Türkiye ise Milli Görüş Hareketi ve partileriyle tanışmıştır.

24 Ekim 1974 tarihinde MSP Meclis grubu ilk toplantısını yapmıştır. Erbakan bu kurul toplantısında Meclis'teki üç partiyi bir evin çocuklarına benzeterek: "Üç görüş bir evin üç evladı gibidir. Fakat MSP evin has evladıdır. Diğer ikisi CHP ve AP, leyli mekteplerinde okumuşlar, ayrı fikri benimsemişler, bu nedenle evin şartlarına uyum sağlayamıyorlar." Bu konuşma MSP içerisinde "Hoca, AP'yi yadırgamadığımız gibi CHP'yi de yadırgamamız gerektiğini üstü örtük biçimde anlattı. Bu konuşma ile her iki parti ile de koalisyonla "evet" diyebileceğimizi ifade ediyor" şeklinde yorumlanmıştır. Bu konuşma ile Erbakan'ın CHP ile olan koalisyon çalışmalarına Meclisin daha ilk günü başladığı anlaşılmaktadır (Yalçın, 2020: 83).

İlk başlarda koalisyonla karşı çıkan Necip Fazıl 1974 yılında Milli Gazete'ye verdiği demeçte koalisyonu şöyle değerlendirmiştir: "Milli Selamet Partisi, her şeyden evvel, davasını gerçekleştirme yolunda puthane ile havra arasında seçimini yapmak durumundaydı. Halk partisinin son şekil değiştrimesi hesaba katılarak, doğru bir karar verilmiş, havranın daima havra kalacağı, puthanenin ise belki yavaş yavaş dalalet komasından sıyrılacağı, hiç değilse bu yenilik ve demokratiklik gayreti ile dindarları dışlamak taassubunu bırakacağı umuduyla MSP tercih ve tayinini hatasız yerine getirmiştir" (Akgül, 2007: 85).

CHP ile kurulan koalisyon hükümetinin yanı sıra MSP'yi MNP'den ayıran diğer bir husus da parti tüzüğünde mason üyesi olmamak ibaresinin yer almamış olmasıdır. MNP parti tüzüğünde önemli olarak görülen bu ibarenin MSP tüzüğünde yer almaması MNP'nin devamı olarak kurulan ancak ondan, önemsiz görünen bazı değişikliklerle

ayrılan MSP'nin aktif siyasete hızlı şekilde entegre olarak siyasi uyum sürecini tamamladığı şeklinde değerlendirilmiştir. MNP-FP çizgisinde en önemli sayılacak gelişmelerden biri olan bu koalisyon hükümeti, uzlaşmanın zor olduğu bir siyasi arenada uzlaşmacı siyasi tavrın önünü açmış ve bu gelişme “tarihi uzlaşma” nitelenmesiyle anılmıştır. Şerif Mardin'e göre yine de MSP açıkça MNP'nin devamı olduğunu vurgulamıştır.

MSP'nin milli devlet gayesinin ana ilkeleri şöyle sıralanmaktadır (Akgül, 2007: 80-81):

- 1) Milli Görüşün iktidar olduğu dönemde Türkiye'nin şartlarına, taleplerine ve demokrasi standartlarına uygun bir “yarı başkanlık sistemi” öngörülmektedir.
- 2) Cumhurbaşkanını tek kademeli seçimle toplumun kendisi belirlemelidir.
- 3) Senato kaldırılarak tek meclis sistemine geçilecektir.
- 4) Önemli ve gerekli konularda milletin istek ve iradesini ortaya çıkarma ve halkın yönetimde denetim ve kontrolü sağlaması maksadıyla referandum düzenlemesi getirilecektir. Meclisten geçen kararların halk istemediği sürece karşı çıkabilmesi adına halk vetosu hayata geçirilecektir.

Ele alınan tüm bu konu ve kararlar 22 Ocak 1973 MSP Kongresinde de ele alınmıştır.

Kurulan koalisyonun bozulması ise Ecevit cephesinden gelmiştir. Koalisyonun bozulmasında Kıbrıs Barış Harekatının da tesiri bulunmaktadır. Yine koalisyon sürecinde dünya petrol krizinin ekonomiye verdiği etkiler ve Erbakanın petrol çalışmalarının sonuç vermemesi de etkili olmuştur. Koalisyonun yıkılmasının gerekçesi ise 1974 yılı Eylül ayında Başbakan Ecevit'in yurtdışı gezisine çıkarken vekalaetini Başbakan yardımcısı ve MSP Genel Başkanı Erbakan yerine kendi partisinden Orhan Eyüpoğlu'na bırakmak istemesidir. (Günel, 2009, s. 261-262).

1974'te Bülent Ecevit, koalisyon hükümetinin istifasından sonra siyasi teamülün aksine, yeni bir hükümetin kurulmasını makul bir süre bekleyeceğini, sürenin uzaması durumunda bakanlıkları boşaltacağını açıklamış, böylelikle tüm partileri bir erken seçime zorlamayı düşünmüştür. Ancak partiler arasında hükümet kurma konusunda bir anlaşma olmayınca, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, kontenjan senatörü Sadi Irmak'ı hükümeti kurması için 16 Kasım 1974 tarihinde vazifelendirmiştir. Irmak tarafından oluşturulan ve

“Partiler üstü bir hükümet” olarak lanse edilen hükümet, beklenildiği gibi, güvenoyu alamayınca Türkiye uzun bir hükümet bunalımı dönemine girmiştir. Bu arada AP, MSP, MHP ve CGP’den oluşan sağ partiler de kendi aralarında “Milliyetçi Cephe” (MC) olarak niteledikleri bir hükümet oluşturmaya çalışmışlardır. Demokratik Parti böyle bir hükümet içinde yer almak istemediğinden güvenoyu için yeterli sayı sağlayamayan Milliyetçi Cephe, bu partiden sekiz milletvekilinin istifa etmesi sonucu ortak hükümeti 31 Mart 1975 tarihinde kurabilmiştir (Arpacı, 2017: 245-246).

1975 tarihinde teşkil edilen hükümetle birlikte “Milliyetçi Cephe Hükümetleri” olarak tarihe geçecek olan koalisyon hükümetlerinden ilki kurulmuştur. Bu koalisyonda Süleyman Demirel başbakan, Necmettin Erbakan ve Alpaslan Türkeş başbakan yardımcısı olarak görev almışlardır. Bu koalisyon iki yıl üç ay, yani 1977 seçimlerine kadar hükümette kalmıştır (31 Mart 1975 - 5 Haziran 1977). Erken seçim olarak gerçekleştirilen 1977 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Ecevit liderliğindeki CHP’nin, azınlık hükümeti kurma girişimi başarısız olmuştur. Bunun üzerine yeniden Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuş ve MSP bu oluşumda da yer almıştır. (Ağırbaş, 2019: 36).

Erbakan birinci Milliyetçi Cephe (AP, MSP, MHP, CGP) Hükümeti döneminde Başbakan Yardımcılığı ve Ekonomik Kurul Başkanlığı vazifelerinde görev almıştır. 5 Haziran 1977 seçimlerinden sonra oluşturulan 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti içerisinde de iktidar ortağı olmuştur. (Yarıcı, 2017: 43).

5 Haziran 1977 erken genel seçimlerinin aslında Ekim 1977 yapılması gerekmekte idi. Fakat ülkede şiddet olaylarının artması ve koalisyon hükümetinin bu sorunlara çare bulmakta güçlük çekmesi erken seçimi bir zorunluluk haline getirmiştir (Günel, 2009, s. 266).

Tablo 2.3. 5 Haziran 1977 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		21 207 303	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		15 358 210	
Geçerli Oy Toplamı		14 827 172	
Milletvekili Sayısı		450	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AP	5 468 202	% 36,9	189
CHP	6 136 171	% 41,4	213
CGP	277 713	% 1,9	3
DP	274 484	% 1,8	1
MHP	951 544	% 6,4	16
MSP	1 269 918	% 8,6	24
TBP	58 540	% 0,4	-
TİP	20 565	% 0,1	-
Bağımsız	370 035	% 2,5	4

Kaynak: YSK, 1977 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları⁶

5 Haziran 1977’de yapılan bu erken seçimde CHP %41,4 gibi bir oranla birinci parti gelse de hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır. Bu seçimlerde oy kaybına uğrayan DP’nin oyları AP’ye gitmiştir. CHP’nin dışında AP ve MHP’nin oylarında artış olmuştur. MSP’nin oylarında ise azalma meydana gelmiş ve milletvekili sayısı 48’den 24’e düşmüştür. 1977 genel seçimleri sonrası ilk olarak hükümeti kurma görevi Ecevit’e verilmiştir. Ecevit parlamento çoğunluğu ile hükümeti kuramayacağı için azınlık hükümeti yoluna gitmiştir ancak denemelerinden bir netice alamamıştır. Hükümeti kurma görevi ikinci partinin genel başkanı Süleyman Demirel’e verilmiştir ve ikinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur.

İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti, bağımsızlar ve CGP koalisyon dışında kaldığı için, AP-MSP-MHP arasında oluşturulmuştur. Dönem içerisinde yaşanan sorunlar ve AP içerisindeki problemler sebebiyle bu hükümetin ömrü beş ay gibi bir süre olmuştur. AP’den ayrılarak CHP’ye katılan milletvekillerinin desteklediği güvensizlik oyu ile koalisyon 31 Aralık 1977 tarihinde düşürülmüştür. İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti,

⁶ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>

Cumhuriyet tarihi boyunca gensoru ile düşürülen ilk hükümet olmuştur. Düşürülen hükümetin yerine 1978 yılının ilk günlerinde üçüncü Ecevit Hükümeti kurulmuştur. 14 Ekim 1979 tarihinde yapılan ara seçimlerde CHP'nin oy oranında yaşanan düşüş halkın hükümete tepkisinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiş ve hükümet istifa etmiştir. Ara seçimlerde oy oranını arttıran AP, bu istifa sonrası Demirel liderliğinde AP azınlık hükümetini kurmuştur (Günel, 2009, s. 269). 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile bu koalisyonlar dönemi sona ermiş ve mevcut bütün siyasi partiler gibi MSP de kapatılmıştır. Kapatılan partilerin liderleri Ecevit, Demirel, Türkeş ve Erbakan'a siyaset yasağı getirilmiştir.

Mümtaz Soysal'a göre Milliyetçi Cephe hükümetleri, dört parti lideri açısından da önemli bir başarıdır. Özellikle Cumhuriyetçi Güven Partisi ve MHP liderleri, Demirel'in demokratik portföy parçalama isteğini ustaca kullanmayı bilmişler ve güçleriyle hiç de orantılı olmayan bir iktidar payına konmuşlardır. AP lideri, iyice yenik bitirdiği bir seçimin üzerinden henüz bir buçuk yıl geçmeden yeniden iktidar koltuğuna oturmuş bundan sonraki bir seçimi çok daha elverişli koşullarla göğüsleyebilecek çizgiye gelmiştir. MSP ise çok çekindiği bir duruma düşmekten kurtularak iktidar dışı kalmamıştır (Arpacı, 2017: 246).

Milliyetçi Cephe hükümetleri dönemindeki gelişmeler kısaca özetlenirse:

- 1) Türkiye ve Kıbrıs'ın Avrupa Ortak Pazarı ile ilişkileri gibi önemli hususlarda mutabakat sağlanamamıştır.
- 2) Koalisyon ortakları karşılıklı şüphecilik ile birbirlerine yaklaşmışlardır. Toplumda yaşanan şiddet ve sokak çatışmalarıyla başa çıkabilmek için AP sıkıyönetim ilan etmek istemiş ancak MSP sıkıyönetimin kendisine karşı kullanılabileceği fikri ile huzursuz olmuştur.
- 3) Her bir bakanlık tek bir siyasi partinin alanına girmiş ve diğer bakanlıklardan özerk kılınmıştır.

MC koalisyonunda MSP için kadrolaşmanın en önemli sorunların başında geldiğini ifade etmek mümkündür. Kadrolaşmaya ilişkin koalisyon içindeki karşılıklı engellemeler ve bazı konulardaki iktidar programına karşın beliren siyasi tutum farklılığı ortaklar arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. MSP'nin Kıbrıs'da artık bağımsız bir Türk Devletinin ilan edilmesinin vaktinin geldiğini iktidar adına söylemesi, bu partinin Filistin

Kurtuluş Örgütü'nün Ankara'da büro açması isteğine AP'nin karşı çıkması gibi konular, MSP'yi koalisyon ortaklarıyla anlaşmazlığa itmiştir. Sonunda MSP, koalisyonun kendilerini “hizmet yapma imkanından mahrum bıraktığını ve gelişme hızını azalttığını” bildirerek koalisyonun sürdürülebilmesi için birtakım koşullar öne sürmüştür. MSP Genel İdare Kurulu basına açıklanan bildirisinde “koalisyona devam şartları”nı şu şekilde ifade etmiştir (Arpacı, 2012: 345):

- 1) Eğitim, ahlâki ve manevi değerlere isnat ettirilmeli, müfredat programlarının milli kültürümüzle bağdaşmayan tarafları revize edilmelidir.
- 2) Motor sanayii, otomotiv alanında aktarma organları sanayii, takım tezgâhları sanayii ve diğer ağır sanayii yatırımları hızla gerçekleştirilmeli, bunların kuruluşuyla ilgili kararname aşamaları tamamlanmalıdır.
- 3) Sümerbank, MKE, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, SEKA, Çimento, Şeker ve Azot Sanayii için istenen kadrolar hemen tahsis edilmelidir.
- 4) Devlet Sanayi ve Yatırım Bankası ivedilikle kurulmalı, kanunun âmir bulunduğu sermaye bankaya tahsis edilmelidir.
- 5) Türk Uçak Sanayii Anonim Şirketi girişimi ve Milli Harp Sanayii, gerekli sermaye tahsisi yapılarak ivedi şekilde uygulamaya geçirilmelidir.
- 6) İnşası tamamlanmış meslek okulları ve İmam Hatip Okullarının tamamı açılmalıdır.

MSP'nin Konya teşkilatı tarafından 6 Eylül 1980 yılında Konya'da “Kudüs'ü Kurtarma Mitingi” düzenlenmesine karar verilmiş ve MSP tüm teşkilatlara gönderdiği yazılarla katılımın artması için çaba harcamıştır. Miting için gelenler Konya'da “şeriat gelecek, gözyaşı denecek”, “komutan Erbakan, akıncı asker”, “yaşasın İslam devleti kavgamız”, “ya şeriat ya ölüm”, “vur de vuralım, öl de ölelim”, gibi birçok slogan söylemişlerdir. Miting başlangıcında bir grup, İstiklal Marşı başlayınca “Ezan sesi isteriz!” diyerek yere oturarak saygı duruşuna kalkmamışlardır. Erbakan ise miting konuşmasında: “İstanbul'un fethindeki çalışkanlık, cihat aşkı, çalışma azmi bize örnek teşkil etmelidir. Sultan Fatih'in yeni ordusu, fetihler sizin olsun, gazamız mübarek olsun! Kılıçlarımızı bileyeceğiz hazır olun! Hep birlikte milletimizin saadeti için, Millî Selamet'in başarısı için tüm gücümüzle çalışmaya söz veriyoruz” demiştir. Mitingden 6 gün sonra yapılan 12 Eylül darbesini gerçekleştiren ve “beşli” olarak bilinen Milli Güvenlik Konseyi, Kudüs mitingini “irticanın kuvvet gösterisi olarak” yorumlamıştır.

Milli Güvenlik Kurulu tarafından çıkarılan 16.10.1981 tarih ve 533 sayılı siyasi partilerin feshine ilişkin kanun gereğince diğer partiler gibi MSP de kapatılmış ve taşınır taşınmaz tüm mal varlıkları hazineye devredilmiştir (Arpacı, 2017: 256).

2.2.3. Refah Partisi

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi Türk siyasi hayatı için mühim bir dönüm noktasıdır. Askeri müdahale sonrası bütün siyasi partiler kapatılmış, anayasa lağvedilmiş ve Meclis faaliyetleri askıya alınmıştır. Öncelikli olarak siyasi partilerin liderleri ve önde gelen kişilikleri siyasi yasaklı durumuna gelmiş ve yargılanmışlardır. Yaşanan olaylar Türk siyaset sahnesinde Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi'nin 1990'lı yıllara kadar iktidarda faaliyet göstereceği siyasi bir sürece girilmesine neden olmuştur. Siyasi İslamcı parti hareketlerinin lider kadrolarıyla yasaklanması sebebiyle oluşan siyasi boşluğu 1983 yılında kurulan Refah Partisi (RP) doldurmaya çalışacaktır.

1980 darbesiyle birlikte kapatılan MSP ve Akıncılar Derneği'nin ardından, Milli Görüş Hareketi 1983 yılında kurulan RP ile siyasete devam etmiştir. Seleflerinden daha uzun süreli bir siyasi ömre sahip olan RP 14 yıl faaliyet göstermesinin ardından, MNP'ye benzer şekilde "laikliğe aykırı eylemleri" sebepleriyle kapatılacaktır (İyiekici, 2018: 129). RP Milli Görüş Partileri içerisinde en uzun ömürlü olan parti statüsüne sahip olmanın yanı sıra, en başarılı seçim sonuçlarının elde edildiği dönem de bu parti dönemi olmuştur. Seçimlerde 7 milyon oy alan ve aktif kayıtlı 4 milyona yakın üyesi bulunan RP döneminde de Milli Görüş partileri geleneği bozulmamış ve parti 8 ay süren dava sonucunda 16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Besli & Özbay, 2010: 201).

19 Temmuz 1983'te kuruluş dilekçesi Avukat Ali Türkmen başkanlığındaki heyet tarafından İçişleri Bakanlığına verilen partinin 33 isimlik kurucular listesinin 27'si Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmiş, bu nedenle partinin kurucu başkanı Ali Türkmen yerine Ahmet Tekdal olmuştur (Arpacı, 2017: 257).

Partinin ismi Şevket Kazan'ın teklifiyle Doğru Yol Partisi olarak belirlenmiştir. Fakat, Demirel'e yakın isimlerin bu isimde bir partiyi daha evvel kurmaları sonucu, Refah Partisi (RP) isminde karar kılınmıştır (Hamdemirci, 2019: 47).

Şevket Kazan partinin isim belirleme sürecini şöyle ifade etmektedir (Arpacı, 2017: 257):

“Nihayet beklenen çalışmaları başlattık. Tüzük ve program hazırlandı. Sıra partinin isminin konulmasına geldi. Hocamız da dahil bir kaç arkadaş, yeni kurulacak partinin adının “Doğru Yol Partisi” olmasını önerdik. Öneri kabul edildi. Yeni kurulan partinin adı Doğru Yol Partisi olacaktı!

O da ne? 23 Haziran 1983 günü, yine radyo ve televizyonlardan Doğru Yol Partisi ismiyle yeni bir partinin kurulduğu haberi verildi. “Herhalde arkadaşlar sessizce çalışmalarını tamamlamışlar ve partiyi kurmuşlardır!” diye düşündüm. Birkaç yere telefon ettim ve sonunda öğrendim ki Doğru Yol Partisi ismiyle kurulan bu yeni parti, bizim hazırlığını yaptığımız parti değil. Ya? Demirel’in her ihtimale karşı kurduğu ikinci partiydi! Bu ikinci partinin Kurucu Genel Başkanı da Demirel’in en yakın arkadaşı merhum Ahmet Nusret Tuna idi. Partinin amblemi ise binicisi olmayan Kırat’tı. (...) Demirel siyasi yasakların kaldırılmasından sonraki yıllarda Doğru Yol Partisi’nin genel başkanı olarak gittiği Rize’de partisinin isim olayını şöyle anlatıyordu: Bizim partimiz Fatiha Suresi üzerine kurulmuştur. Fatiha Suresi’nde Allah’a, bizi doğru yola ilet diyoruz ya, işte size, O Doğru Yol’a ileten partiyi kurdum!”

MGK’nın engellemeleri neticesinde 1983 yılında gerçekleşen genel seçimlere RP katılamamıştır. Fakat 1987 tarihinde gerçekleşen yerel seçimlerde aldığı %3,75 oy oranıyla kendini siyasi arenada göstermeye başlamıştır (Türk, 2015: 78).

14 Aralık 1983 tarihli basın açıklamasında Parti Başkanı Ahmet Tekdal, RP’yi şu şekilde tanıtmıştır: “RP yeniden bir “Milli şuur” ve “Milli hamle” ile çağdaş teknolojiye faydalanan, inançlı ve akılcı bir metotla, modern ilmin ışığında memleket meselelerine çözüm üretmek, ülkeyi mesut ve müreffeh insanlar yurdu yapmak azmiyle yapılanmış, taze bir partidir. Bu kimliğimizle yakın bir gelecekte en güçlü tabana sahip olacağımız inancındayız” (Hamdemirci, 2019: 47).

Parti amblemine baktığımızda RP, MNP gibi saf bir İslami sembol yerine MSP gibi İslami simge ile hizmet metaforunun iç içe geçtiği bir parti amblemi kullanmıştır. Amblemden gökyüzüne sağa dönük açıyla bakan hilalin içerisine yerleştirilmiş 19 taneli buğday başağı yer almaktadır. Programda belirtildiğine göre “hilal bağımsızlığı, başak bereketi simgelemektedir”. İslamcı kesimler tarafından haç sembolü Hristiyanların, hilal

ise Müslümanların sembolü olarak kabul görmektedir. Hilalin İslam'ın simgesi olarak nitelendirilmesine sebep olan kaynaklar arasında bazı ayet ifadeleri, hadisler ve Müslüman imparatorlukların bayrakları yer almaktadır. Buğday başağı ise üretimi, hizmeti ve refahı belirtmektedir. Bu kapsamda kalkınmanın ve büyümenin din ve maneviyatla ilişkilendirilerek bütünleştirilmesi İslam'ın sembolü olan hilal içerisinde filizlenen buğday başağı ile sembolize edilmektedir (İyiekici, 2018: 129).

MNP'nin amblemi işaret parmağının havaya kaldırılmış şekli idi. Partinin radikal ve İslamcı söylemine uyumlu olan bu logo “tevhidi, yani Allahın birliğini” simgeliyordu. MSP'nin logosu ise “cennet'in anahtarı” olarak görülen anahtardı. Bu logo ise İslami kesimde “Kim Lailahe İllallah derse cennetin kapısı açılmış olur” Hadisinin anlamı çerçevesinde anlaşılıyordu. RP'nin logosu ise hilal içindeki “başak” idi ve derin İslami anlamlar içermekteydi. Hilalin üzerine yerleştirilen 19 adet buğday tanesi “Bismillahirrahmanirrahim” ibaresindeki 19 harften mülhemdi (Yalçın, 2020: 193).

Darbe sonrası dönemde kurulan RP'nin ve diğer partilerin parti programlarında, MNP ve MSP'den farklı olarak “Cumhuriyetçilik”, “Atatürk Milliyetçiliği”, “Demokrasi” gibi kavramlara sık sık yer verilmiştir. Parti logosunda hem Türk bayrağında hem de İslami terminolojide yeri olan hilal sembolü kullanılarak partinin hem Cumhuriyet ile kavgalı olmadığı hem de İslami çizgisini koruduğu vurgulanmak istenmiştir. Diğer taraftan partinin gayeleri içerisinde sayılan “milletimizi çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkarmak” cümlesi de Mustafa Kemal Atatürk'ten yapılan bir alıntıya dayanmaktadır. 1982 Anayasasının dili ve siyasi dayanaklarıyla parti programının yazım dili ve ideolojik sistemi arasındaki rezonans da ilgi çekicidir (İyiekici, 2018: 130).

RP'nin siyasi arenada güçlü bir aktör olmasındaki mühim faktörden biri de, dışa dönük politika izlemesindeki başarısıdır. RP bu süreçte izlediği politikayla dışa yönelik siyasetini, hükümete giden yolda manileri bertaraf edici bir çözüm aracı olarak kullanmıştır. Bu bağlamdan RP iktidara yönelik attığı önemli adımlar arasında sisteme tepkili tüm çevrelere yönelik projeler üretmekte, hem sistemle ilişki içerisinde olan sermaye kesimi ve egemen güçlere yeşil ışık yakmakta, hem de uluslararası düzeni arkasına almaya yönelik politikalar sürdürerek iktidar hedefine doğru yol almaktadır (Türk, 2015: 78).

Milli Görüş Hareketi, toplum içerisindeki kitlesel desteğini, ilk kurulan Milli Nizam Partisi'nden, Refah Partisi'ne kadar söylemini değiştirmeden büyütmiş bir yapılanmadır. Milli Görüş'ün temelini temsil eden programın MNP'den, Refah Partisi'ne aktarıldığı görülmektedir. Ancak Siyasi İslamcılık için 1980 sonrası RP'nin değişen ve dönüşen söylemleri fikri değil, bu fikrin aktarılması noktasındaki yöntemlerde gözlemlenmektedir. Bu bağlamdan hareketle MNP'den RP'ye değişen şey söylemler ve hedefler değil bunların ifade edildiği yollardır diyebiliriz (Türk, 2015: 79).

RP'nin MSP'den farklılaştığı noktalara örnek olarak teşkilatlanma yapısı ve propaganda metotları gösterilebilir. MSP gibi yalnızca cami cemaati çevresinde örgütlenmeyen RP'nin amacı cami dışında bulunan daha geniş kitlelere ulaşmaktır. RP, propaganda metotlarında ise MSP'nin davet fikhının aksine modern iletişim araçlarını ve teknolojisini kullanmaktadır. RP, kitle eğitimi yoluyla yaratılan bilincin yeniden biçimlenmesi, yazılı basının etki alanının genişlemesi ve geleneksel ulema ile kentli üniversite mezunu dini otoritelerin yer değiştirmesine dayanan sosyal hareketliği kendi liderliğinde disipline etmiş ve kurumsallaştırmıştır (Arpacı, 2012: 360).

Farklılıklarına karşın, RP'nin laik Türk milliyetçiliği ile en mühim ortak noktası Türkiye'ye biçtiği liderlik rolüdür. Güçlü ve bölgesel olarak başat konumdaki bir Türkiye, RP'nin de isteğidir. RP'ye göre Türkiye, bu amaç için sahip olduğu potansiyelin farkına varmalıdır (Arpacı, 2012: 361).

Kemal Karpat'a göre, yönetici kadro bağlamında değerlendirildiğinde, RP içerisinde aktif rol alan kişiler üç ana grupta toplanmışlardır: Birinci grup Erbakan'ın çevresinde kümelenmiş eski İslamcılardan; ikinci grup, köyden kente göç edenlerin soyundan gelen genç kuşaktan, üçüncü grup da partiye siyasi nedenlerle katılmış olan ve bir inanç olarak İslam'ın, çoğu zaman modernlik yaftası altında bir araya gelen yolsuzluk, materyalizm ve hedonizmi yeneceğini ümit eden laik zihniyete sahip modernistleri de içine alan farklı çevrelere mensup aydınlarından oluşmuştur. Çakır ise RP'nin üye ve yönetici kadrolarını kabaca üç gruba ayırmaktadır. Birinci grupta MNP ve MSP'den itibaren "Milli Görüş" davasını sırtlayan "kurucu ağabeyler" bulunmaktadır. İkinci sırada, 1970'li yılların MSP'li gençleri gelmektedir. 1980 sonrası harekete katılanlar ise üçüncü grubu oluşturmaktadır (Arpacı, 2012: 363).

Ali Bulaç'a göre RP'yi destekleyen gruplar dörde ayrılmaktadır. Bunlardan ilki laiklik politikasından rahatsızlık duyan dindar, muhafazakâr kesimlerdir. İkinci grup Türk ve Kürt milliyetçiliğinden rahatsız olan Kürtlerdir. Üçüncü grup, devlet eliyle zengin yaratma politikasından faydalanamamış Anadolu kökenli olup kentlerde yaşayan muhafazakâr yeni bir tüccar ve sanayici kesimidir. Dördüncü grup ise yoksul gecekondu semtlerinde oturanlardır (Arpacı, 2012: 364).

Bu bağlamda RP, amaçları için gönüllü çalışan ve özellikle kadınlardan oluşan dindar tabanı ile tüm siyasi partiler içinde en iyi örgütlenmiş parti olarak; yoksullara yardım sağlanmasında gerekli bağlantıyı temin etmiş, metropollerdeki yoksul mahallelerde ve gecekondu alanlarında iş bulmalarına yardım etmiş, hasta olanlar için tedavi olanağı sağlamış, ücretsiz yakacak ve gıda yardımı yapmış, hastanede yatan hastaları ziyaret etmiş ve düğünlerine katılmıştır. Aynı zamanda RP, İslamcı iletişim ağları aracılığıyla iş tavsiyeleri, krediler, sermaye ve sözleşmeler aracılığıyla destekçilerine yukarı doğru bir sosyal hareketlilik için çok çeşitli imkanlar önerebilmiştir. RP uluslararası bağlantıları yönünden de diğer partilerden farklılaşmıştır. Avrupa'daki Türk işçilerle çok yoğun ve güçlü teşkilat bağlantıları kuran ve Köln'deki genel merkezinin 70.000'in üzerinde üyesi bulunan Avrupa Milli Görüş Teşkilatı burada en güçlü uluslararası örgüt olmuştur (Arpacı, 2012: 365).

RP, MGK'nın yönlendirmesi ile Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK)⁷ aldığı kararlar neticesinde 6 Kasım 1983 genel seçiminlerine girememiştir. RP'nin oyları bu sebeple seçimden birinci parti olarak çıkacak olan Anavatan Partisi'ne (ANAP) kaymıştır (Hamdemirci, 2019: 48). Refah Partisi, girdiği ilk seçim olan 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri'ne 58 ilde katılmış, seçimlerde % 4.4 oranında oy alarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Alınan oy oranıyla 2 il, 4 ilçe ve, 9 belde olmak üzere 15 belediye başkanlığı kazanmıştır. RP'nin seçimi kazandığı iki vilayet Şanlıurfa ve Van illeridir (Hamdemirci, 2019: 48). 28 Eylül 1986 milletvekili ara seçimlerinde ise RP oyların % 5'ini almayı

⁷ MSP'liler RP'yi kurmuşlardır (18 Temmuz 1983). MGK yeni kurulan partilerin kurucu üye listelerini incelemeye almıştır. MGK'nın 99 sayılı kararı uyarınca 24 Ağustos 1983 tarihine kadar kurucu üye sayısı 30'u bulamayan partiler 6 Kasım'daki seçimlere katılamamıştır. Refah Partisi ve Muhafazakâr Parti de MGK'nın kurucularını sürekli veto etmeleri ve kurucu sayılarının 30'u aşamaması nedeniyle seçimlere katılamamıştır.

başarmıştır. Erbakan yasaklı olduğundan bu süreçte RP'yi uzaktan yönetmiştir (Türk, 2015: 79).

Siyasi liderlerin siyasetten yasaklılığını düzenleyen Anayasanın geçici 4. maddesinin kaldırılmasına yönelik halk oylaması 6 Eylül 1987 tarihinde yapılmıştır. Referandumda kullanılan 24.436.821 oyun 1.088.965'i geçersiz kabul edilmiş, 11.711.461 "Evet" oyuna karşılık 11.636.395 "Hayır" oyu kullanılmıştır.⁸ Böylelikle referandum sonucu diğer siyasi parti liderleri gibi siyasi yasağı kalkan ve önü açılan Necmettin Erbakan, 11 Ekim 1987'de toplanan RP Üçüncü Büyük Kongresinde 538 delegenin oy birliği ile yedi yıl sonra yeniden Milli Görüş Hareketinin başına geçmiştir (Arpacı, 2017: 260).

RP 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimlerinde, oy oranını yükseltmiştir, fakat %10 seçim barajını geçemediği için milletvekili çıkaramamış dolayısıyla Meclise girememiştir. İlk defa bu seçimde uygulanan seçim barajının "Adaletsiz Seçim Sistemi"ne yol açtığı tartışmaları olmuş ve bu yeni sistem antidemokratik bulunmuştur. Bu sistem sonucu RP'ye oy veren 1.717.425 seçmenin oyu boşa kalmıştır. Parti en büyük çıkışını "İstiklal Harbini Yeniden Yapıyoruz" sloganıyla girdiği 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde gerçekleştirmiştir. Bu seçim sonucunda oylarını %9,8'e yükselten RP, 1 büyükşehir, 3 büyükşehir merkez ilçesi, 4 il, 12 ilçe ve 52 belde olmak üzere toplam 72 belediye başkanlığı elde etmiştir. RP'nin kazandığı Büyükşehir belediyesi Konya (Halil Ürün), il belediye başkanlıkları ise, Sivas (Temel Karamollaoğlu), Şanlıurfa (Halil İbrahim Çelik), Kahramanmaraş (Ali Sezai) ve Van (Fetullah Erbaş) olmuştur. Bu çerçevede 12 Eylül Darbesi'nden sonra yapılan seçimlerde oy oranlarını giderek yükselten tek parti RP olmuştur (Hamdemirci, 2019: 49).

1989 seçimleri sonrası RP'nin oy deposunun Güneydoğu olduğu görülmüştür. MSP ile 1973 yılında ilk seçime girdiklerinde oyları daha çok muhafazakâr Türklerden gelmekte iken, 1977 seçimleri sonrası Milli Görüş partilerinin oy deposunun Güneydoğu Bölgesi olduğu anlaşılmıştır. Bunda dini faktörlerin yanı sıra, o bölgenin geri kalmışlığı, partinin birleştirici siyasi dili ve Nakşi şeyhlerinin etkisi de önemli bir etken olmuştur (Yalçın, 2020: 201).

⁸ 19572 sayılı 12.09.1987 Tarihli Resmi Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19572.pdf>

RP 1991 seçimleri öncesi 7 Ekim 1990 tarihinde üçüncü olağan kongresini gerçekleştirmiştir. Bu kongrede öne çıkan husus, “Milli şuur” sloganının yerine daha etkili ve özlü bir slogan olduğu öne sürülen “Adil Düzen” sloganının kullanılması olmuştur. Kongrede konuşan Erbakan, Adil Düzen’i sağlıklı ve ideal bir düzen olarak anlatarak şunları ifade etmiştir: “Adil Düzen arabanın düz yolda yürümesidir. Adil Düzen gerçek özel sektör, serbest piyasa ekonomisidir... Bütün problemlerin çözümü bu beş sözcüğün içindedir. Milli Görüş, Adil Düzen, Yeniden Büyük Türkiye, İslam Birliği ve Yeni Bir Dünya” (Hamdemirci, 2019: 50-51). Aslında Erbakan’ın burada politikasını halka daha etkili şekilde anlatabilmek için özlü kavramları kullanmaya çalıştığı söylenebilir.

15 Haziran 1991 tarihinde ANAP üçüncü olağan kongresini yaptı ve Mesut Yılmaz’ı genel başkanlığa getirdi. Ertesi gün Başbakan Yıldırım Akbulut istifa etti ve bir hafta içerisinde yeni hükümeti Mesut Yılmaz kurdu. 20 Ekim 1991 tarihinde erken genel seçim yapılması kararı alındı (Gündoğan, 2019: 126).

Seçimlerin 20 Ekim 1991’de yapılmasının kararlaştırılmasıyla milliyetçi ve muhafazakâr çevreler Erbakan’ı ziyaret ederek Alpaslan Türkeş ve Aykut Edebalı ile ittifak yapmasını talep ettiler (Gündoğan, 2019: 126). Bunun üzerine baraj endişesini de dikkate alan Erbakan, Alpaslan Türkeş’i ziyaret ederek, “seçim bataklığını” birlikte aşmayı önermiştir. Türkeş, bu öneriyi tereddütsüz kabul etmiş ve iki partinin genel sekreterleri Oğuzhan Asiltürk ile Devlet Bahçeli tarafından görüşmelerin başlatılması kararı alınmıştır (Arpacı, 2012: 214).

Necmettin Erbakan’a göre ittifakın sağlayacağı yararlar şöyle sıralanmıştır (Arpacı, 2012: 214):

- 1) Baraj kaygısının ortadan kaldırılması,
- 2) Daha çok milletvekili çıkarılması,
- 3) Diğer partilerden daha etkin olabilme,
- 4) Seçim Kanunu hilesine çözüm bulma,
- 5) Diğer ittifak üyeleriyle kaynaşılması durumunda gelecek için bir bütünlük oluşturma,
- 6) Birleşmenin dini bir emir olması,

- 7) Görüntünün güçlenmesi halinde Doğu ve Güneydoğu'ya daha iyi hizmet götürebilme imkanının sağlanması.

Erbakan'a göre ittifakın mahzurları ise şunlardır (Arpacı, 2012: 215):

- 1) Güneydoğu'daki RP'lilerin küstürülebilmesi,
- 2) Seçimden sonra ittifakta yaşanacak bölünmenin partinin imajını olumsuz etkilemesi,
- 3) Irkçı ideolojiye kapılma riski.

RP'nin 1991 seçimleri döneminde geleneksel söylemleri ve siyasi kampanya biçimleri değiştirilerek, kitlesel bir parti olma yolunda icraatler yapmaya başladığı öne sürülmüştür. Az sanayileşmiş taşranın yükselme hasretini ve dini yönelimleri simgeleyen bir tavır benimseyen RP, bu seçimlerde toplumun bütün dezavantajlı kesimlerini kucaklayan bir politika oluşturmuştur. “Babam işsiz kalmayacak”, “iki yakamız bir araya gelecek”, “köylü emeğinin karşılığını alacak” sloganları bu değişimin göstergeleridir. Bu sürecin en ilgi gören söylemi “Adil Düzen” kampanyasıdır. RP, bu kampanya ile seçmenle daha iyi iletişim kurmuş, kapsayıcı olmuş, “yeni bir dünya” düşüncesiyle seçmene ümit aşılamış ve toplumun bütününe hitap etmiştir (Hamdemirci, 2019: 50).

Tablo 2.4. 20 Ekim 1991 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		29.979.123	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		25.157.089	
Geçerli Oy Toplamı		24.416.666	
Milletvekili Sayısı		450	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
DYP	6 600 726	% 27,03	178
ANAP	5 862 623	% 24,01	115
SHP	5 066 571	% 20,75	88
RP	4 121 355	% 16,88	62
DSP	2 624 301	% 10,75	7
SP	108 369	% 0,44	-
Bağımsız	32 721	% 0,13	-

Kaynak: YSK, 1991 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları⁹

⁹ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

20 Ekim 1991 genel seçim sonuçları ANAP için büyük hayal kırıklığı olmuştur. Bu parti oyların ancak %24'ünü alarak 115 milletvekili çıkarabilmiştir. DYP ise %27 oy oranı ile 178 milletvekili çıkararak seçimin birinci partisi olmuştur. Sosyal Demokrat Halkçı parti %20,8 oy oranı ile 88 milletvekili çıkarmıştır. Ecevit'in Demokratik Sol Partisi %10,8 oy oranı ile ancak 7 milletvekili çıkarabilmiştir. İttifak oluşturan RP, oyların yüzde %16,9'unu alarak 62 milletvekili çıkarmıştır. Bu ittifak sonucu Erbakan'ın öngördüğü gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da partinin oyları düşmüştür (Gündoğan, 2019: 127).

1991 seçimleri sonrası Erbakan'ın talimatıyla MKYK üyesi Recep Tayyip Erdoğan İslamcı yazarların bir araya geldiği bir istişare kurulu oluşturmuştur. Mehmet Metiner başkanlığındaki bu grup, Ali Bulaç, Abdurrahman Dilipak, Altan Tan ve diğer bazı İslamcı aydınların yardımıyla İstanbul İl Teşkilatı için bir Kürt Raporu hazırlamaya başlamıştır. Raporda "Bizim görüşlerimiz ve tavrımız ne olmalı?" başlığı altında sunulan öneriler şunlar olmuştur: Raporda "Kürt kelimesini rahatlıkla dile getirebilmeli, Türkiye'de Kürt halkının çektiği problem ve acılara derman olabilmeliyiz" gibi fikirler ileri sürülmüştür. Bu rapor Erbakan tarafından oldukça beğenilmiştir. Rapor sonrası RP Genel Merkezi bünyesinde Güneydoğu İzleme Komitesi kurulmuş, bölge milletvekilleri, MKYK üyeleri ve yazarların içerisinde olduğu komite zaman zaman toplanarak ve bölgeye geziler yaparak Erbakan'ı bilgilendirmişlerdir. Rapor'un ardından, Erbakan, rapordan ileri bir çalışma olarak Ömer Vehbi Hatipoğlu'nun "Bir Başka Açıdan Kürt Sorunu" adlı kitabının RP teşkilatlarında satılmaya başlanmasını sağlamıştır (Arpacı, 2017: 288-290).

1991 seçimleri sonrası Meclis içerisinde yer alan RP, Adil Düzen söylemi için Mecliste çalışmalarına başlamıştır. Meclis içerisinde yürüttüğü bazı parlamanto faaliyetleri ise şöyledir: Vergilerin adil hale getirilmesi için kanun teklifi, asgari ücretten vergi alınmaması için kanun teklifi, sağlık sorunlarının çözümü, kamu personelinin sorunları, emeklilerin sorunları gibi Meclis araştırma ve genel görüşme önerileri vermiştir (Arpacı, 2012, s. 376).

10 Ekim 1993 tarihinde Erbakan partinin dördüncü büyük kongresini yaptı. Erbakan kongreyi "İltihakların bayramı" ve Refah Partisinde Türkiye'nin sorunlarının

çözümünde birleşme bayramı olarak nitelendiriyordu. Bu bir iktidara gidişin bayramıydı ve “artık vakit tamamı”. Peki, iktidar nasıl devralınacaktı? Başta İstanbul Büyükşehir Belediyesi olmak üzere belediyelerin RP’ye geçmesi ile olacaktı. Bütün problemlerin çözümü için tek bir reçete vardı o da Milli Görüş ve Adil Düzen idi (Gündoğan, 2019: 131).

ADIL EKONOMİK DÜZENİN TEMEL ESASLARI				ADIL EKONOMİK DÜZEN
GENEL	PARA	KREDİ	VERGİ	SOSYAL GÜVENLİK
1-DEVLET	1-MAL=PARA	1-ORTAKLIKLAR	1-DEVLETİN HİZMETİ KARŞILIĞI ALDIĞI HAK	1-HERKES SİGORTALI
MAKRO PLAN	2-FAİZ YOK	KAR ORTAKLIĞI ANLAŞMALARI	2-TEK VERGİ	2-SİGORTA VE EMEKLİLİK İÇİN PARA ÖDENMEZ
PROJE	3-KARŞILIKSIZ PARA YOK	2-HAKKI MÜKTESEP KARŞILIĞI	3-ÜRETİM CİNSİNDEN	3-İŞSİZLİK VE EMEKLİLİKTE HERKESİN (YAŞ, TAHSİL, HİZMET, EHLİYET) ESASINA GÖRE NE ALACAĞI “KATSAYI” İLE BELİRLENİR
YÖNLENDİRME	4-PARA KARŞILIĞI	3-EMEK KARŞILIĞI	4-GELİRDEN VERGİ YOK	4-İŞSİZLİK VE EMEKLİLİK KARŞILIĞI BÜTÇEDEN ÖDENİR. MİLLİ GELİRLE ORANTILI PAY
TEŞVİK (Tam Teşvik)	-ARSA -TESİS -STANDART MAL -ALTIN ve DÖVİZ	4-REHİN KARŞILIĞI	5-VERGİ -KREDİ -HİZMET -SİGORTA	5-İŞSİZLİK VE EMEKLİLİK TALEBE VE BEYANA GÖRE İSTEDİĞİ ZAMAN
DESTEK (Tam Destek)	5-İSTENİLEN ANDA DEĞİŞTİRME	5-ÖDENMİŞ VERGİ KARŞILIĞI	6-BEYANA GÖRE -GAYRİMENKUL DEĞERİ -HİSSE SENEDİ BEDELİ -İSTİMLAK BEDELİ	6-EMEKLİ OLAN KREDİ HAKKINI KAYBEDER
2-DEVLET	6-HERKESE EŞİT MUAMELE	6-YATIRIM PROJESİ KARŞILIĞI	7-ÜRETİMDEN ALINACAK PAY ANAYASA İLE BELİRLENİR	7-EMEKLİLİK MAASI EMEKLİYE AYRILDIĞI ZAMANKİ MESLEKİ DERECE, YAŞ, TAHSİLİ GÖREDİR.
GENEL HİZMETLER	7-FİYATLAR ARZ-TALEBE DAYALI KRİTERLERE GÖRE TESPİT EDİLİR	7-SELEM SENEDİ KARŞILIĞI		
TANZİM HİZMETLERİ				
3-ŞAHISLAR				
EKONOMİK FAALİYETLER				

Kaynak: (Erbakan, Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen, 2019, s. 77)

Şekil 2.1. Adil Ekonomik Düzenin Esasları

Mahalli İdareler Seçimlerine giderken, RP’nin Ankara Büyükşehir Belediye başkan adayı Melih Gökçek, İstanbul Büyükşehir Belediye başkan adayı ise Recep Tayyip Erdoğan oldu. Seçimde ANAP oyların %22,8’i ile 793, DYP %19’u ile 882, RP %18,9’u ile 324, ve SHP %16,8’i ile 432 belediye başkanlığı almıştı. Lakin RP’nin asıl başarısı İstanbul ve Ankara başta olmak üzere Konya, Diyarbakır, Kayseri ve Erzurum Büyükşehir belediyelerini almış olmasından kaynaklanıyordu. Bunun yanı sıra 22 il belediye başkanlığını da almıştı. Bu sonuçlar RP için büyük bir başarı ifade ediyordu (Gündoğan, 2019: 132).

Erbakan 27 Mart 1994 seçimleri için “beklenen büyük bir yanardağın gürlediğini” belirtmiş ve şunları ifade etmiştir: “Dünyanın merkezi İstanbul, Türkiye’nin merkezi Ankara, Anadolu Selçuklu Devletinin payitahtı Konya ve Kayseri, Erzurum ve

Diyarbakır. Aklınıza ne gelirse ekleyin çünkü halk yerel yönetimleri Refah Partisine verdi ve batı taklikçilerini tasfiye etti. Sırada genel seçimler var; Meclis ara seçime gitme mecburiyetindedir çünkü 22 milletvekiliği boş, ama ara seçime gitmiyor, neden, biliyor ki 23 ilde ara seçim yaptığında vatandaş Refah Partisine oy verecek. Peki niçin? Çünkü bu 23 ilin 20'si Rafah Partisinde... Yerel seçimlerde halk Refah Partisini tercih ettiği gibi genel seçimlerde de bizi seçecektir ve Refah Partisi iktidara gelecektir bu açık ve bellidir” (Erbakan, 2019: 135-140).

13 Nisan 1994 tarihinde Necmettin Erbakan Refah Partisi Meclis Grubunda yaptığı konuşmada da şunları söylemiştir: “Şimdi ikinci mühim bir nokta, Refah Partisi hükümete gelecek. Adil Düzen kurulacak. Sorun ne? Geçiş dönemi sert mi olacak, yumuşak mı olacak, tatlı mı olacak, kanlı mı olacak? Bu cümleleri kullanmak bile istemiyorum ama, bunların terörizmi karşısında herkes gerçeği açıkça görsün diye bu kelimeleri kullanma mecburiyeti hissediyorum...” (Arpacı, 2017: 335). Toplumda büyük bir yankı uyandıran sözleri için Erbakan, bu söylemlerinin saptırıldığını ve cümlelerin cımbızla seçildiğini söylemiştir ¹⁰(Hamdemirci, 2019: 41).

RP'yi gündemden tutan diğer olaylar ise, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin ilk toplantısına Recep Tayyip Erdoğan'ın, Fatiha okuyarak başlaması ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in, Altınpark'ta bulunan iki heykeli, Türk örf ve adetlerine uygun olmadığı gerekçesiyle, “*böyle sanatın içine tükürürüm!*” diyerek kaldırtmasıdır (Hamdemirci, 2019: 42).

¹⁰ Bu konuşmanın ertesi günü Yargıtay ve Cumhuriyet Başsavcılığı'nın başlattığı soruşturmada Erbakan ifadeleri için şöyle söylemiştir: “O konuşmada niyetimiz; Mahalli seçimlerde Ankara Belediyesi'ni biz aldık. İstanbul ve Konya Belediyesi'ni aldık. 27 Mart tarihinde yapılmış mahalli seçimler sonrasında belediyeleri aldığımızda, CHP yollarda yürüyüş yaptı. “Biz Ankara Belediyesi'ni Refah Partisi'ne vermeyiz, kanımız aksa dahi vermeyiz” sözü benim sözüm değil, CHP'lilerin sözleri. Gurup toplantısında olayı ifade ettim, sonra dedim ki; ‘Biz demokratik bir ülkeyiz, toplumun oyuyla işlerimizi yapıyoruz. Halk RP'yi tercih etmiş, belediyeyi vermiş. Buna rıza göstermekten başka bir seçenek yoktur.’ “Ne kanı Allah aşkına, benim söylediğim söz bu. Bunu çarpıta çarpıta, söz nerede, ekran nerede?”

Tablo 2.5. 12 Aralık 1995 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		34 155 981	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		29 101 469	
Geçerli Oy Toplamı		28 126 993	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
DYP	5 396 000	% 19,2	135
ANAP	5 527 288	% 19,7	132
DSP	4 118 025	% 14,6	76
CHP	3 011 076	% 10,7	49
RP	6 012 450	% 21,4	158
MHP	2 301 343	% 8,2	-
HADEP	1 171 623	% 4,2	-
Bağımsız	133 895	% 0,5	-

Kaynak: YSK, 1995 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları¹¹

Necmettin Erbakan 1995 genel seçimlerinde yeniden Konya'dan milletvekili seçilerek Meclise girmiştir. Mesut Yılmaz'ın 1996 yılında istifasını vermesinin ardından Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurmak görevini Erbakan'a vermiştir. Birinci turda hükümeti kurma görevi verildiğinde diğer partilerle mutabakat sağlanamadığı için kurulamayan hükümet, ikinci turda DYP ile Refah-Yol koalisyon hükümeti olarak kurulmuş ve 8 Temmuz 1996 tarihinde yapılan güven oylamasında 265 red ve 1 çekimser oya karşılık 278 kabul oyu alarak göreve başlamıştır (Arpacı, 2012: 216).

Başbakan olduktan sonra Erbakan'ın İran'a gezisi, prensip olarak ekonomiye odaklanmıştır. Bu gezi ile Erbakan Müslüman Dünya ile Türkiye'nin ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Dışişleri Bakanlığının itirazlarına rağmen 1996'nın Ekim ayı başında Afrika'daki Müslüman ülkeleri ziyaret etmeye karar veren Erbakan'ın, Mısır, Libya ve Nijerya'ı kapsayan ziyaretinin (Robins, 1997, 90-92) Mısır ayağında, Müslüman Kardeşler'e destek vermesi nedeniyle Türk Bayrağının göndere çekilmemesi ile başlayan kriz, Libya'da Kaddafi'nin Erbakan'a sarf ettiği sözlerle zirve noktasına ulaşmıştır.

¹¹ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

Kaddafi'nin "Türkler, Kürtlere eziyet etmekten vazgeçmeli. Bu bölgede güneşin altında Kürt milleti de yerini almalıdır" sözleri, kurulan iş bağlantılarının Türkiye'nin dış politikasından hoşnut olunduğu anlamına gelmediği, Türkiye'nin I. Dünya Savaşından sonra iradesini kaybettiği ve Erbakan'ın Libya'daki İslam komutanlığının bir üyesi olduğu yolundaki sözleri krizin oluşumunda en önemli etkiyi yapmıştır. Kaddafi'nin sözlerine karşılık Erbakan, *"Türkiye demokratik bir devlettir. Biz büyük bir imparatorluğun mirasçısıyız. Her ırktan vatandaşımız var. Ama, 65 milyon tek milletiz. Kanunlarımızda, anayasamızda, herkes eşittir. Türkiye'de ırkçılık ve cinsiyet sorunu yoktur. Kürt sorunu yoktur, terör sorunu vardır. Batı, Türkiye'yi bölmek istiyor. Nasıl Libya'nın güneyinde suni bir Çat meselesi varsa, Türkiye'de de terör sorunu yarattılar"* cümleleriyle cevap vermiştir (Arpacı, 2012: 217).

Türk Dış Politikasının zemini, RP yönetimindeki koalisyon hükümeti tarafından İslam Dünyasıyla ilişkiler bağlamında önemli ölçüde yeniden düzenlenmiştir. İktidarda olduğu ilk altı ay boyunca, Erbakan ve onun başlıca dış politika kurmayları, sadece Müslüman ülkelere ya da Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelere ziyarette bulunmuştur. Bu İslami girişim, iki boyuttan oluşmuştur: iki taraflı ilişkiler boyutunda, seçilmiş İslam ülkeleriyle ilişkilerin iyileştirilmesi için hatırı sayılır bir çaba sarf edilirken, çok taraflı boyutta da özellikle Türkiye'nin liderliğinde Gelişmekte Olan Müslüman Ülkeler Bloğu olarak D-8 (Developing 8) kurulmuştur (Arpacı, 2017: 315).

Gerek Afrika gerekse Asya gezilerinde Türkiye'nin liderliğinde ekonomik kökenli bir oluşumu dile getirerek bu konuda teklif götüren Necmettin Erbakan; gezi dönüşünde planladığı D-8'e üye olacak ülkeleri Türkiye, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Mısır, Endonezya, İran ve Nijerya olarak belirlemiştir. 22 Ekim 1996 tarihinde gerçekleşen Kalkınmada İşbirliği Konferansı ve bunları takip eden bir dizi hazırlık toplantısından sonra oluşturulan komisyonlar İzmir ve Antalya'da iki toplantı gerçekleştirmiş ve İstanbul Zirvesi ile kuruluş resmen gerçekleşmiştir (Arpacı, 2017: 317).

Necmettin Erbakan, Bangladeş, Pakistan, Mısır, İran, Malezya, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'den oluşan geliştirmekte olan 8 İslam ülkesinin bir araya gelmesi projesini hayata geçirmek amacıyla, 24 Haziran 1996'da Çırağan Sarayı'nda hazırlık zirvesi düzenlemiştir. 4 Ocak 1997'de yapılan ikinci hazırlık zirvesinde altyapı ve sekretaryası

oluşturulan D-8'in 14-15 Haziran 1997 tarihinde kuruluş anlaşması imzalanmıştır (Arpacı, 2012: 218).

15 Haziran 1997 tarihinde; “Savaş değil, barış!”, “Çatışma değil, diyalog!”, “Çifte standart değil, adalet!”, “Üstünlük değil, eşitlik!”, “Sömürü değil, adil paylaşım!” ilkelerine dayalı olarak kurulan D-8'in özelliklerini Necmettin Erbakan şöyle sıralamaktadır (Arpacı, 2017: 317-318):

- 1) En yüksek düzeyde küresel bir kuruluştur.
- 2) Üye olan ülkelerin iç işlerine karışmamak ve her bir üyenin bölgesel anlaşmalarındaki taahhüt ve haklarına zeval getirmemek ana maksatıyla oluşmuştur.
- 3) G-7 ile çatışmak maksadıyla değil, yeni dünyayı beraber oluşturmak maksadıyla teşekkül etmiştir.
- 4) D-8, gelişmekte olan tüm ülkelerin bir arada ve hızlı kalkınmalarını, uluslararası ilişkileri hazırlayan mekanizmalara katılım güçlerinin artırılması ve dünya iktisadındaki etkinliklerinin güçlendirilmesi ve halkların daha iyi bir hayat kalitesine sahip olmasını sağlamak maksadıyla oluşturulmuştur.
- 5) Tüm gelişmekte olan ülkeleri bir araya getirmek ve aynı zamanda hızlı karar verebilen dinamik bir oluşumu haiz olabilmek maksadıyla kurulmuştur.
- 6) Bütün üye ülkelerin dinamiklerini harekete geçirerek yararlı projeleri hızla gerçekleştirmek suretiyle oluşturulmuştur.

Bu dönemde Refah-Yol iktidarını zorlayan önemli bir olay; 3 Kasım 1996'da İstanbul Eski Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ'ın kullandığı Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak'a ait otomobilin, Hasan Gökçe'nin kullandığı kamyonla çarpışmasıyla ortaya çıkmıştır. Kazada otomobilin içindeki Sedat Bucak yaralanmış, Mehmet Özbay sahte kimlikli Abdullah Çatlı, Gonca Us ve sürücü Hüseyin Kocadağ hayatını kaybetmiştir. Kaza yapan araçta ise çok sayıda silah ve mühimmat bulunmuştur (Arpacı, 2017: 319).

Kazanın ayrıntılarının ortaya çıkmasının ardından Erbakan'ın talimatıyla Başbakanlık Teftiş Kurulu inceleme başlatmış, hazırlanan raporlar yargıya sevk edilmiştir. Olayın yargıya intikalinin ardından İstanbul ve Ankara başta olmak üzere, Türkiye genelinde “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemleri başlamıştır.

Başlangıçta Susurluk Olayına duyulan tepkiyi göstermek amacı taşıyan ve Necmettin Erbakan'ın “glu glu dansı”, Şevket Kazan'ın ise “Mum söndü oyunu” olarak değerlendirdiği sivil itaatsizlik eylemi, daha sonra Refah-Yol iktidarına yönelen bir tepki hareketine dönüşmüştür (Arpacı, 2017: 320).

Yaşanan siyasi olaylara rağmen Refah-Yol iktidarı süresince 85 kanun teklifi verilmiş, bu tekliflerden 10'u yeni üniversitelerin kurulmasına yönelik olmuştur. Verilen Kanun Teklifleri, Meclis Araştırma Önergeleri ve Genel Görüşme Önergelerinin bazıları şöyledir (Arpacı, 2017: 322-323):

- 1) Sakat araçların gümrüksüz getirilmesi (Kanun Teklifi)
- 2) Yüksek öğretim sorunlarının araştırılması ve gerekli önlemlerin alınması (Meclis Araştırma Önergesi)
- 3) Sosyal Güvenlik ve SSK ile ilgili sorunların incelenmesi (Meclis Araştırma Önergesi)
- 4) Eğitim problemleri ve bu hususta uygulanan politikalar (Genel Görüşme Önergeleri)
- 5) Evlenecek Eşlere ihtiyaçlarına göre evlilik yardımı (Kanun Teklifi)
- 6) İşsizliğin nedenlerinin araştırılması ve çözüm yollarının aranması (Meclis Araştırma Önergesi)
- 7) Bağ-Kur problemlerinin araştırılması (Meclis Araştırma Önergesi)

Refah Partisi hakkında laiklik karşıtı olduğu gerekçesiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından 21 Mayıs 1997 tarihinde Anayasa Mahkemesinde dava açılmış ve parti 16 Ocak 1998 tarihinde kapatılmıştır (Yalçın, 2020: 260)¹².

2.2.4. Fazilet Partisi

Fazilet Partisi (FP), Refah Partisinin kapatılma ihtimalinin gündeme gelmesi sebebiyle 17 Aralık 1997 tarihinde yedek parti olarak kurulmuştur. RP'nin kapatılması

¹² Kapatma kararı 23 Mayıs 1997 tarihinde partiye iletmıştır. Partinin ön savunma yapması gereken son tarih 24 Haziran iken partinin ek süre talebi için mahkeme 30 gün süre verdi. RP ön savunmayı Anayasa mahkemesine sundu ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş 6 Ağustos tarihinde esas hakkındaki kararı Yüksek Mahkemeye ilette. RP'nin esas hakkındaki savunması için verilen bir aylık ek süre 4 Eylül tarihinde doldu ancak RP bunun içinde ek süre talep etti ve mahkeme tarafından kabul edildi. Bu ek süre için 11 Kasım tarihi belirlendi ancak Erbakan daha ileri bir tarihe davayı erteledi. Nihayetinde Erbakan 18 Kasım tarihinden başlayıp 20 Kasım'da sözlü savunmalarını tamamlamış ve nihai karar 16 Ocak 1998 tarihinde verilmiştir.

ihtimaline karşı kurulan FP, Milli Görüş Hareketinin dördüncü partisidir. RP, AYM tarafından 16 Ocak 1998’de kapatılmıştır. Bu sebepten ötürü siyasi yasağı bulunmayan Milli Görüşçüler FP’ye geçerek aktif siyaseti sürdürmeyi hedeflemişlerdir. O dönemde ANAP’tan milletvekili seçilmiş olan Ali Coşkun ve Cemil Çiçek’in de katılımıyla birlikte Fazilet Partisi mecliste 146 sandalye sayısına ulaşmıştır (Can, 2019: 42).

Diğer Milli Görüş partileri gibi Fazilet Partisinde de partinin amblemi ve adı, Partinin siyasi eğilimi bakımından yol gösterici dokunuşlar içermektedir. Öncelikle, Türk bayrağından esinlenilmiş bir ambleme sahip olan FP, daha kalın bir ay imgesi kullanmayı tercih etmiştir. FP ambleminde hilal ve kalp arasında beş adet birbirlerine paralel uzun çizgiler kullanılmış, RP ambleminde kullanılan başak tanelerine yer verilmemiştir. Bu çizgilerin İslam’ın beş şartını simgelediği belirtilmekte ve Türk bayrağıyla İslami motifinin birbirleriyle iç içe geçmesi şeklinde yorumlanabilecek olan amblem, devletin bağımsızlık göstergesi ve kendisi ile İslami ilkeler arasındaki bir sentezini anlatmaktadır (İyiekici, 2018: 246).

Partinin ismi ile uyumlu olan programı, standart bir neoliberal iktisadi ve toplumsal fikriyata dayanmaktadır ve devletin küçültülmesini amaç edinirken serbest piyasa ekonomisinin teşekkülünü tam manasıyla gerçekleştirme hedefindedir. Bu kapsamda “sömürüye ve haksız kazanca imkân sunmayan, piyasa güçlerinin hâkim olduğu, rekabeti temel alan serbest pazar ekonomisi iktisadi anlayışımızın esasıdır” ifadesi partinin esas gayesi olarak beyan edilmektedir (İyiekici, 2018: 247).

FP programında seleflerinden farklı olarak, Milli Görüşün karakteristik planlarından biri olan Ağır Sanayi Hamlesine hiçbir şekilde yer verilmediği gibi, devlet mülkiyetindeki sanayi işletmelerinin de ivedilikle özel sektöre devredilmesi kapsamında çalışmalara başlanacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda Fazilet Partisi girişimciliği insanın en temel hakkı olarak kabul etmiştir (İyiekici, 2018: 248).

Siyasi Partiler Yasası ve Anayasa’nın, kapatılan partilerin devamı mahiyetindeki partilerin de kapatılacağı hakkında hükmü olması nedeniyle FP’nin, RP’nin devamı niteliğinde olmadığına dair izlenim verilmeye çalışılmıştır. Mayıs 1997’de gerçekleşen kongrede genel başkan seçimine gidilmiş ve neticesinde Recai Kutan FP Genel Başkanı seçilmiştir. Bu kongreyi takip eden süreçte parti içi çatışmalar zuhur etmiş ve Parti yönetiminde daha etkin olmak isteyen bir grup ortaya çıkmıştır. “Yenilikçiler” olarak

isimlendirilen bu grup ile “Gelenekçiler” olarak isimlendirilen ana hareketin kurucuları arasında birtakım problemler yaşanmıştır. “Gelenekçiler” kanadının başında hareketin kurucu lideri Erbakan’ın olduğu, “Yenilikçiler” olarak adlandırılan grupta ise Fazilet Partisinin kapatılması ile partiden ayrılan ve Adalet ve Kalkınma Partisinin kuruluşunda yer alan isimlerin olduğu bilinmektedir. Yenilikçiler grubunda yer alan belli başlı isimler; Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Bülent Arınç’tır. (Can, 2019: 42).

Milli Görüş Partileri açısından bir ilk yaşıyordu. Fazilet Partisinin Birinci Kongresinde iki güçlü aday genel başkanlık yarışı verdi. Her ne kadar yenilikçi grubun adayı Abdullah Gül, 633 oy alan gelenekçi grubun adayı Kutan’a yenilse de kendisi 521 gibi azımsanmayacak bir oy almıştır. İlk kez parti içi demokratik bir sınavın yaşandığı bu süreci Gül şu şekilde anlatmaktadır (Yavuz, 2011: 98): *“Her ne kadar FP siyasi bir parti olsa da, partinin siyasetle ilk kez Pazar günü gerçekleşen parti kongresinde tanıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Parti kongresinin dinamik ve hareketli geçmesinin nedeni parti lideri seçiminin iki farklı aday arasında yapılmasıdır. Tarihinde ilk kez FP kamuoyu karşısında özeleştiri yapmıştır.”*

FP’nin 14 Mayıs 2000 tarihinde yapılan Büyük Kongresi’nde parti içerisinde “Yenilikçiler” olarak beyan edilen yeni grup Erbakan’ın tüm uğraşlarına rağmen Erbakan’ın genel başkan adayı Recai Kutan’a rakip olarak Abdullah Gül’ü çıkarmıştırlar. FP döneminde su yüzüne çıkan bu ayrımın ilk sinyalleri MSP döneminde partinin 15 Ekim 1978’deki büyük Kongresinde Korkut Özal’ın ön ayak olmasıyla çıkarılan ikinci bir listedir. FP içerisinde yenilikçiler grubunda bulunan AK Parti kurucularında Recep Tayyip Erdoğan da 1978 yılındaki ikinci listeyi destekleyen grup içerisinde yer almıştır. 1978 Kongresinde ortaya çıkan bu muhalif tavır RP döneminde de devam etmiştir. Bu ayrımların FP içerisindeki yenilikçi ve gelenekçi tavırların temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

18 Nisan 1999 seçimlerini Ecevit’in liderliğindeki DSP birinci, MHP ikinci, FP ise üçüncü parti olarak tamamlamıştır. CHP tarihinde ilk kez % 8,71 gibi nisbeten düşük bir oy oranı ile seçim barajını aşamamış ve Meclise girememiştir (Hamdemirci, 2019: 54).

Tablo 2.6. 18 Nisan 1999 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		37 495 217	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		32 656 070	
Geçerli Oy Toplamı		31 119 242	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
DSP	6 919 670	% 22,2	136
MHP	5 606 583	% 18	129
FP	4 805 381	% 15,4	111
ANAP	4 122 929	% 13,2	86
DYP	3 745 417	% 12	85
Bağımsız	270 265	% 0,87	3

Kaynak: YSK, 1999 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları¹³

FP, seçimlerde elde etmiş olduğu %15,4 oy oranı ile Mecliste 111 sandalyeye sahip olmuştur. Genel seçimlerle eş zamanlı olarak yapılan yerel seçimlerde ise FP, %23,4 oranı ile en yüksek oya sahip parti olmuş ve 4 büyükşehir (İstanbul, Ankara, Konya, Kayseri), 26 büyükşehir ilçe merkezi, 13 il, 107 ilçe ve 337 belde olmak üzere toplamda 487 belediye başkanlığı elde etmiştir (Hamdemirci, 2019: 54).

FP'nin girdiği seçimde RP'nin 1995 seçimlerinde elde ettiği başarıyı yakalayamaması FP için başarısızlık olarak değerlendirilemez. Seçimlerde elde edilen sonucun RP'nin iktidara hazır olmadan bu tecrübeyi yaşamasının getirisi olduğu şeklinde yorumlanmıştır. FP'nin yerel seçimlerde en yüksek oyu alması ise seçmenin Milli Görüş partilerini yerel yönetimlerde başarılı bulduğunun ve desteklediğinin göstergesidir (Hamdemirci, 2019: 54).

RP'nin devamı olduğu gerekçesiyle 7 Mayıs 1999 tarihinde Anayasa Mahkemesinde FP'ye karşı açılan kapatma davası 11 Haziran 2001 tarihinde görüşülmeye başlanmış ve 22 Haziran 2001'de Fazilet Partisi de kapatılmıştır¹⁴. Merve

¹³ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

¹⁴ 7 Mayıs 1999 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş'ın Fazilet Partisi'nin kapatılması istemiyle sunduğu iddianamede davanın açılma sebeplerinden biri 2 Mayıs 1999 tarihinde yeni Meclisin milletvekillerinin yemin töreninde FP'li milletvekili Merve Kavakçı'nın baş örtüsüyle Meclis Genel

Kavakçı, Bekir Sobacı, Nazlı Ilıcak, Ramazan Yenidede ve Mehmet Sılay'a 5 yıl süreyle siyasî yasak getirilmiştir (Can, 2019: 42).

FP, kapatma kararını AİHM'ye taşımış olmasına rağmen daha sonra mahkemenin çifte standart uyguladığını iddia ederek davayı geri çekmiştir. Bu bağlamda FP, Milli Görüş Hareketi içerisinde İslamcı tarafın en çok ötelendiği partisi olmuş ve bu kapsamda önemli bir faaliyet göstermeksizin, toplumla ve tabanı ile ilişkisini keserek tarihe karışmıştır. Bu nedenle AK Parti'nin fikri temellerinin 28 Şubat sürecinden ders çıkarılarak FP içinde atıldığını öne sürmek yanlış olmayacaktır. (Zariç, 2016: 232).

Fazilet Partisinin kapatılmasının ardından Saadet Partisi kurulmuş lakin yenilikçiler olarak adlandırılan grup bu partiye katılmamış ve Milli Görüş içerisinde yaşanan kırılma ile Adalet ve Kalkınma Partisi kurulmuştur¹⁵. 3 Kasım 2002 seçimleri sonucu AK Parti tek başına hükümete gelmiştir. Fazilet Partisi içerisinde yaşanan bu ayrım ve sonraki süreçte uzun bir siyasi başarı sağlayan AK Parti oluşumunun Fazilet Partisi döneminde şekillenmesi Fazilet Partisini Milli Görüş Partileri içerisinde önemli bir konuma getirmektedir (Can, 2019: 43).

Türk siyasi hayatında Milli Görüş Hareketini kendine has kılan tüm özelliklerinin FP'yle birlikte bir kenara atıldığı ve Hareketin yadsınamaz bir dönüşüm içerisine girdiği rahatlıkla ifade edilebilir. Genel anlamda FP'nin Milli Görüş ideolojisinin geleneksel çizgisinden kopuşu resmettiği söylenebilir (İyiekici, 2018: 253).

Diğer bir ifadeyle de Fazilet Partisi Milli Görüş çizgisinden AK Parti modeline geçiş sürecinde hazırlayıcı bir aşamayı ifade etmiş ve bu dönüşüm sürecinin otuz yıllık Milli Görüş tabanına benimsetilmesi kolay olmadığı için parti varlığını sürdürememiştir.

2.2.5. Saadet Partisi

Fazilet Partisinin kapatılması sonrası Milli Görüş Hareketi kendi içerisinde bölünme yaşayarak iki farklı parti çatısı altında siyasi faaliyetlerini sürdürmüştür. Gelenekçi kanadın devamı olan Saadet Partisi 20 Temmuz 2001 tarihinde Ankara'da

Kurulu'na gelmesi ve yemin etme talebi olmuştur. Bu isteme Ecevit ve DSP gurubu tepki göstermiş, yapılan protestolar neticesinde Kavakçı, Genel Kurulu terk etmek mecburiyetinde kalmıştır (Arpacı, 2017: 352).

¹⁵ Yenilikçiler olarak adlandırılan grupta bulunan kişiler; Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç gibi isimlerdir. Bu isimler ayrıca AKP'nin kurucu isimleridir.

kurulmuştur. Fazilet Partisinin kapatılmasıyla milletvekillerinin bazıları Saadet Partisine geçmiştir. SP'nin Kurucu Genel Başkanı Recai Kutan olmuştur. SP 2002 seçimlerinde barajı geçemediği için Mecliste sandalyeye sahip olamamıştır.

Tablo 2.7. 3 Aralık 2002 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	41 407 027		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	32 768 161		
Geçerli Oy Toplamı	31414 748		
Milletvekili Sayısı	550		
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	10 808 229	% 34,3	363
CHP	6 113 352	% 19,4	178
MHP	2 635 787	% 8,35	-
DYP	3 008 942	% 9,54	-
GP	2 285 598	% 7,24	-
DHP	1 960 660	% 6,21	-
ANAP	1 618 465	% 5,13	-
SP	785 489	% 2,49	-
DSP	384 009	% 1,21	-
YTP	363 869	% 1,15	-
BBP	322 093	% 1,02	-
TP	294 909	% 0,93	-
İP	159 843	% 0,50	-
BTP	150 482	% 0,47	-
ÖDP	106 023	% 0,33	-
LDP	89 331	% 0,28	-
Bağımsız	314 251	% 0,99	9

Kaynak: YSK, 2002 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları¹⁶

11 Mayıs 2003 tarihinde gerçekleşen 1. Olağan Kongrede genel başkanlığa Necmettin Erbakan seçilmiştir. Ancak hakkında kesinleşmiş cezası bulunan Erbakanın görevinden ve partisinden ayrılması istenmiştir. Bu durum üzerine 30 Ocak 2004 tarihinde Erbakan görevlerinden feragat ederek genel başkanlık görevini yeniden Recai Kutan'a devretmiştir. Recai Kutan 29 Mart 2008 tarihinde yapılan Üçüncü Büyük Kongrede Numan Kurtulmuş seçilene kadar genel başkanlık görevini sürdürüştür. Saadet

¹⁶ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

Partisi'nin amblemi, kırmızı bir zemine oturtulmuş beyaz hilalden ve hemen önünde beş beyaz yıldızdan oluşturuldu. Amblemin manasını Erbakan şu şekilde ifade etmektedir; *“Saadet Partisi'nin bayrağındaki hilal, şefkat ve sevginin; beş yıldız ise partinin bütün insanlığın saadetini amaç edinmesinin sembolüdür. Aynı zamanda insanlığın saadete ulaşmasının şartlarını da ifade eden beş yıldız, Saadet Partisi'nin temel ilkelerini de yansıtmaktadır”*. Bu ilkeler: huzur ve barış, hürriyet ve insan hakları, adalet, refah ve izzet, şeref ve onurdur (Yıldırım, 2019, s. 72). Bununla birlikte her bir yıldızın SP'ye kadar kurulmuş Milli Görüş partileri olan MNP, MSP, RP, FP ve son olarak da SP'yi temsil ettiği ifade edilebilir (Arpacı, 2012, s. 433).

29 Mart 2008 tarihinde gerçekleşen kongrede Numan Kurtulmuş genel başkan seçilmiştir. 11 Temmuz 2010'da gerçekleşen SP Olağanüstü Kongresi'nde, “yeşil liste” ve “beyaz liste” olmak üzere iki liste söz konusu olmuştur. Numan Kurtulmuş “yeşil liste”nin kendisinden onay alınmadan hazırlandığı gerekçesi ile “beyaz liste”yi hazırlamıştır. Her iki listede de genel başkan adayı Numan Kurtulmuştur. “Yeşil liste” olarak adlandırılan listede Necmettin Erbakan'a yakın isimler yer almış, Kurtulmuş'un hazırladığı “beyaz liste” olarak adlandırılan listede Oğuzhan Asiltürk, Şevket Kazan, Fehim Adak, Temel Karamollaoğlu, Ahmet Tekdal ile Erbakan Ailesi'nden kimsenin bulunmaması partide gerginlik yaratmıştır. Kendisinin “onayı alınmadan” genel başkan adayı olarak gösterildiği için “yeşil liste”den istifa eden Numan Kurtulmuş'un “beyaz listesi” oylamayı kazanmakla birlikte; genel başkanlık seçiminde Kurtulmuş ilk iki turda salt çoğunluğa ulaşamamış, üçüncü turda salt çoğunluk aranmadığından dolayı yeniden genel başkan olmuştur (Arpacı, 2012, s. 433).

Kongre'nin ardından Erbakan destekçileri kongrede usulsüzlük yapıldığını ileri sürmüş ve Oğuzhan Asiltürk'ün şikayeti üzerine açılan davada 21. Asliye Hukuk Hakimi Ahmet Metin Tözün, olaylı geçen kongre için ihtiyati tedbir kararı vermek ve kongre evraklarına el koymak üzere polis eşliğinde Genel Merkez'de arama yapmıştır. Bu süreçte Kongrede usulsüzlük yapıldığı ve Saadet Partisi'nin mevcut yönetiminin de bu yüzden hukuken geçerli olmadığı iddiasıyla açılan davalar sonuçlanıncaya kadar partinin kayyuma devredilmesine karar verilmiştir.¹⁷

Yaşanan bu olaylar sonucu Numan Kurtulmuş partiden ayrılarak 2010 yılında Halkın Sesi (HAS) Partisini kurmuştur. Saadet Partisinde 17 Ekim 2010'da yapılan

¹⁷ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sp-kayyuma-devredildi-15841122>

Olağanüstü Kongre’de Necmettin Erbakan genel başkan olarak seçilmiştir. Necmettin Erbakan’ın 27 Şubat 2011’deki vefatının¹⁸ ardından genel başkanlığa seçilen Mustafa Kamalak bu görevi 2016 yılına dek sürdürmüştür. 30 Ekim 2016 tarihinden itibaren partinin genel başkanlığını Temel Karamollaoğlu sürdürmektedir.

Saaadet Partisi 2002 Erken Seçimlerinde Meclise girememiştir. 28 Mart 2004 Yerel Seçimlerinde %4,77 oy alarak 63 belediye başkanlığı kazanmıştır. 22 Temmuz 2007 Genel Seçimlerinde %2,34 oy almış ve yine Mecliste sandalye kazanamamıştır. Numan Kurtulmuş genel başkanlığında girilen 2009 yerel seçimlerinden Saadet Partisi %5,13 ile en yüksek oy oranını yakalayarak 81 belediye başkanlığına sahip olmuştur. 2014 ve 2019 Yerel Seçimlerinde ise oy oranları %3’ü geçememiştir.

Tablo 2.8. Temmuz 2007 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		42 799 303	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		36 056 293	
Geçerli Oy Toplamı		34 822 907	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	16 327 291	% 46,6	341
CHP	7 317 808	% 20,9	112
MHP	5 001 869	% 14,3	71
DP	1 892 686	% 5,44	-
GP	1 059 679	% 3,04	-
SP	813 505	% 2,34	-
BTP	182 095	% 0,51	-
HYP	179 010	% 0,51	-
İP	128 148	% 0,36	-
ATP	100 982	% 0,28	-
TKP	79 258	% 0,22	-
ÖDP	52 055	% 0,14	-
LDP	35 364	% 0,10	-
EMEP	26 292	% 0,07	-
Bağımsız	1 835 486	% 5,2	26

Kaynak: YSK, 2007 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları¹⁹

¹⁸ Necmettin Erbakan İstanbul Merkezefendi Mezarlığında bulunan eşinin yanına defnedilmiştir.

¹⁹ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

Saadet Partisi 2011, 2015 ve 2018 Genel Seçimlerinde de Meclise girememiştir. Parti 2011 Genel Seçimlerinde %1,27, Haziran 2015 Genel Seçimlerinde %2,06, Kasım 2015 Genel Seçimlerinde %0,68 ve 2018 genel seçimlerinde % 1,34 oy oranına ulaşabilmiştir (Yüksek Seçim Kurulu).

Tablo 2.9. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		52 806 322	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		43 914 948	
Geçerli Oy Toplamı		42 941 763	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	21 399 082	% 49,83	327
CHP	11 155 972	% 25,98	135
MHP	5 585 513	% 13,01	53
SP	543 454	% 1,27	-
HAS	329 723	% 0,77	-
BBP	323 251	% 0,75	-
DP	279 480	% 0,65	-
HEPAR	124 415	% 0,29	-
DSP	108 089	% 0,25	-
DYP	64 607	% 0,15	-
TKP	64 006	% 0,15	-
MP	60 716	% 0,14	-
MMP	36 188	% 0,08	-
EMEP	32 128	% 0,07	-
LDP	15 222	% 0,04	-
Bağımsız	2 819 917	% 6,57	35

Kaynak: YSK, 2011 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları²⁰

Bu bağlamda Milli Görüş Hareketinin gelenekçi kanadını temsil eden Saadet Partisinin Meclise uzun süredir girememiş olması ve oy oranının 2009 yerel seçimleri haricinde %3'e ulaşamaması göz önüne alındığında bu partinin Milli Görüş çizgisini halka benimsetemediği görülmektedir. Refah Partisi ile 1995 Seçimlerinde oy oranları

²⁰ <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2011MilletvekiliSecimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf>

yukarı doğru hareket kazanan Milli Görüş partileri Fazilet Partisi ile oy oranlarında düşüş yaşamıştı. Fakat Saadet Partisinde oy oranlarının oldukça düşük seyretmesi, gelenekçi kanadın yetersiz bir performans gösterdiğini ortaya koymaktadır. Oylardaki düşüklüğü açıklayan diğer bir faktör de yenilikçi kanadı temsil eden AK Partinin etkili bir siyasetle geniş bir seçmen kitlesinin desteğini kazanabilmesidir.

Saadet Partisinin kendisini tanımlama biçimi Milli Görüş'ün 1970'lerden itibaren ortaya koyduğu temel noktaları esas almaktadır. Parti programında parti kendini şu şekilde açıklamaktadır: *“Bizler, insan olmanın üzerimize yüklediği vecibe ve bütün insanlığa karşı sorumluluğumuzun gereği olarak adalet, hürriyet, merhamet, saygı, sevgi, şefkat ve kardeşlik zemininde “Saadet Partisi”nde bir araya geldik. Devleti saadetin bir engeli değil, bir aracı haline getirmek maksatıyla siyaset yapmaktayız. Hedefimiz, başta Türkiye’de yaşayan insanlar olmak üzere, bütün insanlığın saadetidir. Saadet ancak sevgi, hak, kardeşlik, özgürlük, refah, adalet, izzet, onur ve saygınlık ortamında gerçekleşebilir. İnsan ancak böyle bir ortamda ve bu şartlar içerisinde insandır. Aksi takdirde bütün ihtiyaçları karşılanmış olsa dahi bir robottan farkı kalmayacaktır. Devletin görevi bu ortamı tesis etmek ve devamını sağlamaktır”* (Saadet Partisi Programı, 2019, s. 6).

Necmettin Erbakan 8 Aralık 2010 tarihinde Saadet Partisi Genel Başkanı olarak katıldığı ESAM'ın “Çarşamba Konferansları”nda Milli Görüşü şu şekilde ifade etmiştir (Erbakan, 2019, s. 32-34): *“Milli Görüş iktidarında, genel nizamda ve icratta önce ahlak ve maneviyat esas alınmıştır, maneviyatçı olmak hakkı üstün tutmak ve nefis terbiyesini esas almaktır. Ekonomide adil düzeni esas almış olmamız bariz vasfımızdır. Milli demek fabrika yapmaktır, Doğu Anadolu’daki fabrikaların hepsini; çimento fabrikası, şeker fabrikası, et konbinalarının hepsini biz kurmuşuzdur.”*

Erbakan konuşmasına şu şekilde devam etmiştir (Erbakan, 2019, s. 33): *“26 Haziran 1996 tarihinde iki kere düğmeye bastım; bakanımız Sacit Günbey beyi çağırdım ve dedim ki ‘bak bugün besmeleyi çektim, işe başlıyoruz. Türkiye’de bir tane aç insan bırakmayacağız. Sen muhtarlarla, imamlarla beraber muhtaç insanları tespit edeceksin’. Üç ay içerisinde 800.000 kişi tespit ettik ve maaş bağladık. Bu sebeple Milli Görüşte kimsenin aç kalmaması ve herkese sağlık hizmeti temel esastır.”*

Haziran 2015 seçimlerine Saadet Partisi, Büyük Birlik Partisi ile ittifak kurarak katılma kararı almış ve parti bu seçimlerde %2 ,06 oranında oy almıştır. 7 Haziran 2015

tarihinde gerçekleşen bu Genel Seçimler sonucunda hiçbir parti tek başına iktidarı kurabilecek çoğunluğa ulaşamış ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan seçimlerin 1 Kasım 2015 tarihinde yenilenmesi kararını 26 Ağustos 2015 tarihinde açıklamıştır.

Tablo 2.10. 1 Kasım 2015 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		56 949 009	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		48 537 695	
Geçerli Oy Toplamı		47 840 231	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	23 681 926	% 49, 50	317
CHP	12 111 812	% 25,32	134
MHP	5 694 136	% 11,90	40
SP	325 978	% 0,68	-
VATAN PARTİSİ	118 803	% 0,25	-
HDP	5 148 085	% 10,76	59
BBP	253 204	% 0,53	-
HKP	83 057	% 0,17	-
DP	69 319	% 0,14	-
HAK-PAR	108 583	% 0,23	-
KP	52 527	% 0,11	-
BTP	49 297	% 0,10	-
DSP	31 805	% 0,07	-
LDP	26 816	% 0,06	-
DYP	14 131	% 0,03	-
MİLLET PARTİSİ	19 714	% 0,04	-
Bağımsız	51 038	% 0,95	-

Kaynak: YSK, 2015 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları²¹

1 Kasım 2015 Tarihinde gerçekleşene milletvekili genel seçimlerinde SP %0,68 oy oranı ile Milli Görüş tarihinin en düşük oy oranını almıştır (Hamdemirci, 2019, s. 85).

²¹ <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/KesinSecimSonuclari/96-D.pdf>

Tablo 2.11. 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		59 367 469	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		51 189 444	
Geçerli Oy Toplamı		50 137 175	
Milletvekili Sayısı		600	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	21 338 693	% 42,56	295
CHP	11 354 190	% 22,65	146
MHP	5 565 331	% 11,10	49
SP	672 139	% 1,34	-
VATAN PARTİSİ	114 872	% 0,23	-
İYİ PARTİ	4 993 479	% 9,96	43
HDP	5 867 302	% 11,70	67
HÜDA-PAR	155 539	% 0,31	-
Bağımsız	75 630	% 0,15	-

Kaynak: YSK, 2018 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları²²

Saadet Partisi ile ilgili ifade edilebilecek son bir husus şudur: Milli Görüş Hareketi Necmettin Erbakan'ın siyasi liderliği ve fikri tasarımı etrafında şekillenen bir hareket olduğuna göre, partinin Erbakan'ın vefatı sonrasındaki sürecini farklı bir kategoride değerlendirmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle Erbakan sonrası Saadet Partisini, AK Partiyi ve Yeniden Refah Partisini Milli Görüş partileri olarak değil de Milli Görüşün türevi olan partiler olarak ifade etmek daha açıklayıcı olacaktır. Nitekim bu üç parti kendi aralarında azımsanmayacak farklılıklar ortaya koymuş, birbirlerini muhalif partiler tavrıyla kapsamlı şekilde eleştirmiştir.

2.2.6. Yeniden Refah Partisi

Yeniden Refah Partisi 23 Kasım 2018 Tarihinde Milli Görüş lideri Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan²³ liderliğinde kurulmuştur.

²² <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96C.pdf>

²³ Necmettin ve Nermin Erbakan çiftinin üçüncü çocuklarıdır. Fatih Erbakan elektrik- elektronik mühendisidir.

Partinin kurucu genel başkanı Fatih Erbakan 2019 yılında katıldığı bir televizyon programında partinin neden kurulduğu sorusuna şu cevabı vermiştir: *“Yeniden Refah Partisi İslam alemine, insanlığa, milletimize hizmet için kuruldu; yaşanabilir bir Türkiye ve yeni bir dünyaya giden adil bir düzenin olduğu milli görüş vizyonu ile kuruldu. Milletimizin sıkıntılarını gidermek ve 1994 ruhuna dönerek milletin derdine derman olmak için kurulmuştur. 1994 ruhu milli görüş ruhudur, ülkemizin bu ruha ihtiyacı vardır. 1994 ruhu hizmet aşkının olduğu bir ruhtur, bu ruhun çözemeyeceği bir sorun yoktur”* (Yedinci Gün Programı, 2019)²⁴. Bu bağlamda partinin adının Yeniden Refah olarak seçilmesinin özünde de 1994 ruhu olarak nitelendirilen Refah Partisinin Milli Görüşün en etkin ve verimli partisi ve yılları olması yatmaktadır. Bu kapsamda Parti logosunun da Refah Partisi ile olan benzerliği söz konusudur. Refah Partisin Ambleminde gökyüzüne sağa dönük açıyla bakan hilalin içerisine yerleştirilmiş 19 taneli buğday başağı yer almaktadır. Yeniden Refah Partisinde de gökyüzüne sağ açıyla dönük 19 taneli başak yer almaktadır. Refah Partisi logosundan farklı olarak Yeniden Refah Partisinin hilal içerisinde yer alan buğday başağının şeklinde hafif şekilde oynamalar mevcuttur.

Şekil 2.2. Yeniden Refah Partisi ve Refah Partisi logoları

Parti Milli Görüş’ü temel alacak, hak ve adaleti üstün tutacak, “önce ahlak ve maneviyat” anlayışını esas alacaktır. Partinin ana hedefi ise şöyle ifade edilmiştir: *“milletimizin manevi ve maddi alanlarda kalkınmasını gerçekleştirerek, huzur ve refaha ulaşmasını sağlamaktır. Bununla birlikte, ülkemizin öncülüğünde, tüm insanlığın kurtuluşu için ilmi, iktisadi, siyasi ve ahlaki alanlarda gerekli adımların*

²⁴ <https://youtu.be/ytQYMT-8T9w>

atılmasıdır. Manevi kalkınmamızı gerçekleştirmek için; Milletimizin; milli ve manevi değerlerimiz etrafında birleşmesi ve bölünmez bir bütün teşkil etmesini sağlayacağız.

Hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm vatandaşlarımızın temel hak ve hürriyetlerini tam manasıyla teminat altına alacağız. Milletimizin; birlik, beraberlik ve kardeşliğini güçlendireceğiz, toplumsal huzur ve barış ortamını tam manasıyla tesis edeceğiz.

Toplumun ve ülkenin teminatı olan, milli ve manevi değerlerimizin korunması ve yeni kuşaklara aktarılmasında hayati öneme sahip olan aile kurumunun korunması ve güçlendirilmesi için çalışacağız” (Yeniden Refah Partisi Parti Programı).

Yeniden Refah Partisinin parti programında yer verilen açıklamalar, Milli Görüş çizgisini takip etmeyi amaçladığını ve Milli Görüş geleneğini sürdürme niyetinde olduğunu göstermektedir. Milli ve manevi değerlerin korunması, tüm insanlığın kurtuluş hedefleri gibi söylemler bu savı destekler niteliktedir. Refah-Yol hükümeti döneminde bakanlık görevinde bulunan Sacit Günbey’in Yeniden Refah Partisi Genel Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmesi de partinin Milli Görüş’ü benimseyip, yaşatmak amacını göstermektedir.

Yeniden Refah Partisinin genel merkezi Milli Görüş Partilerinin de genel merkezi olan Ankara Balgat’ta bulunan merkez binasıdır. Daha önce Saadet Partinin genel merkezi olan bina iki parti arasından yaşanan dava süreci sonucunda Yeniden Refah Partisinin genel merkezi olmuştur²⁵.

Son olarak şu ifade edilebilir: Yeniden Refah Partisinin, Erbakan’ın Refah Partisi hareketine dikkat çekici ölçüde yakın olma çabasında YRP kurucusu Fatih Erbakan’ın, Necmettin Erbakan’ın oğlu olması oldukça önemli bir faktör olmaktadır. Yani burada ideolojik ve siyasi yakınlığa, irsi ve hissi yakınlık da eklenmiş bulunmaktadır.

²⁵ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/saadet-partisi-genel-merkezi-tahliye-ediliyor-41179462>

2.3. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SİYASİ VE İDEOLOJİK BAKIŞ AÇILARININ SOSYAL POLİTİKALARANA ETKİSİ

2.3.1. Milli Görüş Partilerinin İdeolojik Yapısı ve İslamcılık

2.3.1.1. İslam ve Sosyal Politika

“Sosyal politika” teriminin kavramsal çerçeveden ele alındığında ilk kez 19. yüzyılın başlarında Alman bilim adamı Wilhelm Heinrich Riehl tarafından kullanıldığı ve 1911 yılında ise Alman bilim insanı olan Otto Von Zwiedineck Südenhorst tarafından bir bilim dalı olarak teorisinin ortaya konulduğu kabul edilmektedir. Kavram ülkemizde 1917 yılında Ziya Gökalp’in başında bulunduğu “İktisadiyat” dergisi tarafından kullanılmış fakat, terimin Türk terminolojisine girişi, 1933–1934 döneminde gerçekleştirilen Üniversite Reformuyla ülkemize gelen Alman profesör Prof. Dr. Gerhard Kessler aracılığıyla olmuştur (Ersöz: 7).

Mana olarak bakıldığı zaman Avrupa ülkelerinde sosyal politika, Kuzey Amerika’da ise sosyal refah politikası olarak nitelendirilen “sosyal politika” olgusunun tanımı hususunda literatürde bir uzlaşa bulunmamaktadır. Devlete ait ve topluma yönelik uygulamalar olarak isimlendirilebilecek olan sosyal politika kavramı ülkemizde bu kürsünün kurucusu Gerhard Kessler tarafından “toplum içinde bulunan sosyal sınıfların hareketleri, farklılıkları ve birbirleri ile olan mücadeleleri karşısında devleti ve hukuk sistemini korumaya ve sürdürmeye yönelik uygulamaların tümü” biçiminde ifade edilmiştir. Talas ise sosyal politika kavramını “ekonomik açıdan bağımlı ve zayıf durumdaki insanların muhafaza altına alınması maksatıyla devlet eliyle meydana getirilen tedbirler, çeşitli haklar ve özgürlüklerdir” şeklinde açıklamaktadır. Boden ise sosyal politikayı, “toplum içinde eşitlik, sosyal koruma ve refahın, emek ağırlıklı olarak toplum kaynaklı sorunlarla birlikte incelendiği akademik çalışma sahası” biçiminde açıklamaktadır (Yenihan, 2017: 179).

İslam sözlükte “kurtuluşa ermek, boyun eğmek ve teslim olmak; teslim etmek, barış yapmak” anlamlarına gelen selm (selm) kökünden türemiştir. İslam dininin özü: şefkat, rahmet ve iyiliktir. Bu kapsamda sadece insanlara değil, bütün mahlukata şefkat islamın temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple Kuran-ı Kerim “Bismillahirrahmannirrahim” ile

başlar. Yani dinin kutsal kitabı Allahın Rahman ve Rahim sıfatları ile yani rahmet ve merhamet sıfatı ile başlamaktadır (Küçükgünay, 2020: 61).

İslam'daki ilahi rahmet ve merhamet kavramlarının sosyal politika anlayışıyla derin ve varoluşsal bir bağlantısı bulunmaktadır. Allah merhameti gereği yeryüzünde yaşayan ihtiyaç sahibi insanların ve diğer canlıların bu ihtiyaçlarının büyük bir kısmını doğrudan karşılamış, diğer bir kısmını ise yeryüzünde yaşayan akıl ve inanç sahibi kullarına görev olarak tevdi etmiştir.

İslam sadece dini hayatı kapsayan kurallardan oluşmaz. İslam tüm yaşamı etkileyen kuralları bünyesinde barındırır. İslam dini içeriğinde pek çok sosyal politika örneği bulundurmakta diğer taraftan çoğu sistemin sosyal politika anlayışlarından da ayrılmaktadır. İslâmın iktisadi hayat anlayışında kapitalizm gibi yaygın sistemlerden mühim bir ayrılık noktası olarak birey yalnızca şahsi çıkarını değil, toplumun çıkarını da maksimize etmeyi amaçlamaktadır (Ortakaya, 2017: 8).

İslam dini zorlaştırmayı değil kolaylaştırmayı emretmektedir. Yine İslamda yardımlar hususu önemli bir konuma sahip olup, bireylerin şahsi menfaatlerinden fedakarlık yapmasıyla toplumun menfaatlerinin öncelenmesi ve bu şekilde toplumsal faydanın artırılması hedeflenir.

İslam dini insana en üstün kıymeti verdiği için insan merkezli gelişmeleri emreder ve önerir. Diğer sistemlerde hakim olan sosyal politika ise daha çok üretimin ya da sistemin yürütülebilmesine bağlı olarak tasarlanmıştır. Bu sistemlerde amaç üretim aracı olan insan ile üretime ve sisteme devam edilmesidir. Yani kısaca özetlemek gerekirse diğer ekonomik sistemlerde sistemin içerisinde meydana gelen aksaklıklarının giderilmesi için sosyal politikalar bulunmaktadır. İslâmın ise özünde ve temelinde insan vardır ve bu anlayış ile insanlar için en iyi olanın uygulanması yer alır.

Sosyal açıdan İslâm dini, tüm bir toplumu ve yaşam biçimini düzenleyen ve sosyal problemlere nihai çareler sunan kurallar bütünüdür. Bu yönü itibariyle insan yaşamının maddi manevi tüm yönlerini ele alır. İslâm'daki sosyal politikanın ana unsurlarıysa sosyal adalet ve eşitlik, sosyal devlet, sosyal güvenlik ve ekonomik kalkındır. Bu unsurlar vasıtasıyla toplumun geniş bir bölümü sınıf farkı gözetilmeden ve kapsayıcı bir yaklaşımla, hem eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarda hem de istihdam, adil gelir dağılımı, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi gibi alanlarda daha müreffeh

hayat koşulları sağlanarak sosyal problemler giderilmeye çalışılmaktadır (Ortakaya, 2017: 10).

İslamdaki sosyal adalet kavramının diğer bir yansıması da şudur: İslam anlayışında sosyal adalet sadece devletlerin işi değildir. Hem fertlerin, hem devlet dışı toplumların hem de devletlerin sosyal adaletin sağlanmasında dolayısıyla sosyal politikaların geliştirilip uygulanmasında önemli görev ve işlevleri bulunmaktadır.

İslâm'ın getirdiği sosyal adalet, toplum içinde her ferdin insanca yaşamasına, becerilerini ortaya koyup geliştirmesine imkân ve fırsat bulması ile gerçekleşmektedir.

2.3.1.2. İslamın Milli Görüş Partilerinin Sosyal Politikalarına Etkisi

Milli Görüş Hareketi İslam'ı dayanak alarak ortaya çıkan bir oluşumdur. Kuruluş temelleri arasında İslami kesimi temsil etme düşüncesinin yanında inanılan dini doğruları anlatma düşüncesi de vardır. Milli Görüş için hak olan İslami düzen ve yönetimdir. Bu düzen ile asırlarca devletler ve toplumlar yönetilmiş ve önemli aksaklıklar yaşanmamıştır. Milli Görüş'e göre son üç yüzyıldır bu yönetim "batılın" elindedir ve değişmelidir. Bunun içinde Milli Görüş'ün var olması zaruridir.

Erbakan Allah'ın bu kainati en harika şekilde ve hak ile batıl mücadelesi üzerine yarattığını söylemekte ve şöyle devam etmektedir; "Cenabı- Allah, kemâl sıfatıyla muttasıftır, mükemmeldir, eksiksiz ve noksansızdır." "Onun kemâl sıfatından dolayı Adem (as)'dan bugüne kadar hak ve batıl mücadelesi var olmuştur." "Hak, Adem (as)'dan beri Cenab-ı Hakkın peygamberler aracılığıyla insanlara gönderdiği saadet yoludur." Bu bağlamda Erbakan günümüze kadar "hakkı", ecdadımızın takip ettiği medeniyetin temsil ettiğini ve Milli Görüşün bunun devamı olduğunu söyler ve batıl olarak da Siyonizm'i görür (Küçükgünay, 2020: 19).

Hak demek "her daim doğru olan şey" demektir. Erbakan ecdadın zihniyetinin her daim doğru olduğunu söyler ve ekler "Adem (as)'dan beri tebliğ edilen din İslamdır ve bizler Müslümanız Elhamdülillah". Bu hak din İslamın temelleriyle Hz. Adem'den beri yeryüzünde saadet temin edilmiştir. Ecdad da 11 asır bu temel gayelerle insanlar için bir saadet düzeni, "adil bir düzen" kurmuşlar ve insanlar barış içinde yaşamıştır. İşte Milli Görüş bu temellidir. hak olandır, doğru olandır (Küçükgünay, 2020: 21-22).

Müslümanlık iyiliktir ve bütün insanların saadetini istemektir. Bu da çalışmakla mümkündür. En büyük iyilik başkasına faydalı olmak, bütün insanlığın iyiliğini istemektir. Milli Görüş ise Allah'ın bütün kulları saadet bulsun, yeryüzünde hakkın ve adaletin hakim olduğu bir düzen kurulsun ve Allah'ın rızası olsun fikriyatı ile çalışan ve bu inançla bir araya gelenler demektir.

Milli Görüş için İslami referanslar oldukça önemlidir. Kuran-ı Kerim'de "dünya nizamı nasıl olmalı?" sorusunun temel esasları bildirilmiştir ve Milli Görüş bu yolda mücadele veren görüştür. Bu kapsamda İslamı ve İslami referansları temel alan bir oluşumun sosyal politika anlayışlarının da İslami çerçeveler doğrultusunda kurulması ve bu anlayışla yaygınlaşması tabiidir. Erbakan hareketini İslam'ın eseri olduğunu şu şekilde açıklar: "Milli Görüş milletin kendi görüşüdür yani özünde İslam'dır." (Aydın, 2019: 104);

Bu alanda Milli Görüş düzeni içerisinde adalet olmalı, hak ve hukuk üst seviyede uygulanmalı, hürriyet ve insan hakları en geniş kapsamda olmalı ve uygulanmalı, barış, huzur, sevgi, hoşgörü olmalı, adalet sağlanmalı ve insan köle olarak değil hak ettiği saygı ile yaşamalıdır. Çünkü insan mahlukat içerisinde en üstün ve mükemmel şekilde yaratılmıştır. İnsanlar Yaratandan ötürü sevilmeli, hakları korunmalı ve gözetilmelidir. Bu kapsamda Milli Görüş'ün özünü oluşturan İslam inancının bu görüşün sosyal politikalarını etkilememesi söz konusu olmamakla birlikte Milli Görüş İslam inançlarıyla şekillenmiştir.

2.4. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SOSYAL POLİTİKALARININ SOZYALİZM İLE BAĞLANTILI DEĞERLENDİRİLMESİ

2.4.1. Sosyalizm Nedir?

Sosyalizm, Oxford Felsefe Sözlüğüne göre, temel üretim araçlarının özel kişi ya da kurumların değil, toplumsal denetim altında olduğu politik sistem olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda eğitim, sağlık gibi konularda insanların eşit haklara sahip olmasını ve piyasa güçlerinin kısıtlanmayan işlemleri sebebiyle üretilen servet ve güçten kaynaklanan eşitsizliklerin sınırlandırılması yönündeki bir endişeyi de içermektedir.

Sosyalizm kelimesini ilk defa 1803 de Guiliani isimli bir İtalyan tarafından kullanmış ve ondan sonra yayılmıştır (Fındıkoğlu, 2012: 107). Sosyalizm pratik olarak, siyasi süreç içinde demokratik prosedürlerin önemini vurgulamakta ve insan toplumunun nasıl örgütlenmesi gerektiği belirtmektedir. Sosyalizm kelimesinin Türkçe'deki karşılığı 'toplumculuk'tur, başka bir deyişle ifade edilirse toplum yararının ön plana çıkarılması demektir. Sosyalizm perspektifi, toplumun genel menfaatini yurttaşların şahsi menfaatlerinden üstün görmektedir. Sosyalizm, genel kabulün aksine kapitalizme bir tepki olarak ortaya çıkmamıştır, kapitalizmden çok daha önce, insanlar arasındaki eşitsizlikler üzerine düşünülmesiyle doğmuştur. Bu anlayışın temelleri toplumun daha kusursuz bir hale evrilmesi ve eşit yaşam standartları oluşturulması üzerine teşekkül etmiştir.

Sosyalist fikirler 17.Yüzyıl'ın "Levellers ve Diggers'ine veya Thomas More'un Ütopyasına hatta Platon'un Devlet'ine kadar götürülebilirse de, Sosyalizm 19. yüzyılın başlarına değin, siyasi bir inaniş olarak biçimlenmiş değildi. Bu açıdan ele alınca Sosyalizm sanayi kapitalizminin çıkışına karşı bir reaksiyon olarak gelişti (Heywood, 2012: 80).

Sosyalizm konusunda Karl Marks'ın tasarımı çerçevesinde en çok işlenen argüman, sosyalizmin, bir sınıf kavgası sonucunda proletaryanın burjuvaziye karşı elde ettiği üstünlük olarak meydana gelmiş olduğudur.

Bu kapsamda Marksın proletarya tasviri şöyledir: "Proleterya iş buldukça yaşayan, ve sa'yi, sermayeyi tezyid ettikçe iş bulan bir amele sınıfıdır." Bir diğer tasvir ise, ezilen işçi sınıfını bir sınıf bilinci içerisinde bir araya toplayarak yapılan bir sosyalizm teorisi tasviridir (Tekin, 2002: 177).

Bir başka tasvir ise, sosyalizmin ortaya çıkış sürecine dikkat çekmekte, Avrupa'da var olan siyasi düşüncelerin ilk başlarda birbirlerinden habersiz; toplumsal sorunlara cevap vermek maksatlı ütöpik varsayımlar olarak meydana geldiği ve zaman içinde sorunlara ortak cevaplar verilmesi neticesinde bir toplumsal düzen teorisi niteliğine sahip olduğunu ifade etmektedir (Tekin, 2002: 178).

Sosyalizm liberalizmin aksine, temel problemi ekonomik sıkıntılar olan bir toplumsal sınıfın sorunlarına çareler üretmek, sosyal adaleti geliştirmek ve sosyal

demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak kabul ettirmek maksadıyla ortaya çıkmıştır. Edgar ve Sedgwick sosyalizm hakkında şu noktaları vurgulamışlardır (Göksu, 2014: 36):

Sosyalistler, liberal kapitalist toplumun bireyciliğine özellikle karşı çıkarlar; karşılıklılık, işbirliği ve üretim vasıtalarının ortak mülkiyetine dayanacak olan arzu edilir bir sosyal düzenin, kişisel öncelikler insan ilişkilerine egemen olduğu sürece imkanı olmadığını ifade ederler. Sosyalizmin uluslararası özelliği, hümanizmle ilişkili değerlerle olan bağlılığında görülebilir; uluslarüstü mütakabiliyet, farklı uluslar arasında adalet ve insan haklarına yönelik paydaş normların tesisi gibi konularla alakalı evrensel değer fikri, bunun bir örneğini oluşturur.

Sosyalizm değişik şekillerde tanımlanabilir, bu nereden ve hangi açıdan baktığınızla ilişkilidir. Atilla Yayla 'ya göre; *“sosyalizm özünde bir politik ekonomi kuramıdır. Buna bir ideoloji olduğu söyenebilir, bir toplum teorisi de denebilir, ancak bir politik ekonomi teorisi olarak nitelemeniz çok daha doğrudur. Eğer bir politik ekonomi teorisi ise, Immanuel Kant'ın tartışmalarla alakalı olarak yapılması gereken şeyi belirttiği gibi, hem teorik hem ampirik bilgiye gerek duyulur. Bu iki unsurdan birisi eksik olursa tam bir tartışma yapılamaz. Sosyalizm bir politik ekonomi teorisidir ve sosyalizmin özü özel mülkiyetin kaldırılmasıdır. Bunu şu şekilde de beyan edebilirsiniz; sosyalizm üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılmasıdır. Veya daha sempatik bir ifadeyle üretim araçlarının sosyalleştirilmesidir denebilir, zaten o zaman bu söyleme itiraz edilemez, çünkü sosyal olan bir şeye karşı çıkmak zordur. Bu kapsamda sosyalizm temeli itibarıyla bir politik ekonomi teorisidir ve sosyalizm özel mülkiyetin, en azından üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılmasıdır”* (Yayla, 2017: 73).

Schumpeter'e göre Sosyalizm; *“temel üretim araçlarının tümü veya bir kısmının kamuya mal edilmesini ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin belli ölçüde azaltılmasını öngören”* düşünce sistemidir (Ersin, 2015: 122).

Sosyalizmin unsurları arasında, *“topluluk, kardeşlik, sosyal eşitlik, ihtiyaç, sosyal sınıf ve ortak mülkiyet”* yer alır. Topluluk: sosyalizmin merkezinde, ortak bir insanîyetin varlığı ile ilişkili sosyal bir varlık olarak insan fikri vardır. John Donne'nin tabiriyle *“hiçbir insan tek başına bir ada değildir; herkes kıta'nın bir kısmı ve ana karanın bir parçasıdır”*. Bu varsayım, topluluğun ehemmiyetine bir atıftır ve şahsi kimliğin sosyal ilişkiyle, sosyal gruplara ve kolektif organlara üyelik yoluyla nasıl şekillendirildiğinin

önemini vurgulamaktadır. Kardeşlik: Ortak insanlığı paylaşan beşeri varlıklar olarak, birbirlerine yoldaşlık veyahut kardeşlik hissiyatıyla bağlıdır. Sosyal eşitlik: Eşitlik, sosyalizmin merkezi ilkesidir. İhtiyaç: Eşitliğe duyulan sempati, aynı zamanda maddi çıkarların yalnızca çalışma veya liyakat zemininde değil, ihtiyaç zemininde dağıtımına ilişkin sosyalist inancı da yansıtır (Heywood, 2012: 80-81).

2.4.2. Müslümanlık ve Sosyalizm

Kur'an-ı Kerime göre Allah katında tüm insanlar için bir tek gerçek din, yani hak din (ed-din) vardır; O da ismini bizzat Allah tarafından alan "İslam" dinidir. Yaratıcı ile kulları veya kulların yaratıcı ile ilişkisinin nasıl olması gerektiği hususunu ileri süren "ed-din" yani İslam; Kur'an'ı Kerim'de "Allah'ın dini"²⁶ , "dosdoğru kanun" , "doğru yol", "dosdoğru yol", "Allah'ın boyası", "hak din", "dosdoğru din" "Allah'ın insanları yarattığı tabiat" , "aydınlık", "ışık" ve "nur "gibi çeşitli biçimlerde ifade edilmektedir. Allah'ın değişmez ve evrensel olarak tüm peygamberlere müşterek olarak gönderdiği, önerdiği ve emrettiği din bu dindir. Bu dine ismini bizati Allah vermiştir (Aşgın, 2018: 50-51).

Temelinde barış ve sevgi dini anlamına gelen İslam; Müslümandan, İslam'da ana ve öncelikli kaynak olarak kabul edilen Kur'an-ı Kerim'de belirtilen bütün hususlara koşulsuz bir teslimiyet ve inançla razı gelmesini ve Kur'an'ın kendisinden istediği hayat biçimini yaşamına uygulamasını talep eder (Aşgın, 2018: 53).

Sosyalizm, komünizmin totaliter yönlerinden sakınarak demokratik kurumlar içinde işlemeyi öngörmektedir. İslam düşüncesinde ise toplumda servetin belli ellerde yığılması ve dizginsiz bir güç kullanımına yol açmasını engellemesi itibarıyla sosyalizmin İslam dinine yakın bir toplumsal düzen olarak değerlendirildiği görülmektedir (Türkislamoğlu, 2021: 4).

Sosyalizmi savunan ya da özel mülkiyete karşı olmasa bile, söz konusu ideolojinin servetin toplum içinde daha dengeli bir dağılımını savunan yönünü öne çıkaran kesimler kısaca "sol" olarak kabul edilmektedir. Mısırlı düşünür Nasr Hamid Ebû Zeyd'e göre sol genel olarak "fakirlerin, ezilenlerin ve sömürülenlerin hakkını savunan siyasî ve fikrî

²⁶ Göklerdeki ve yerdeki herkes ister istemez Ona boyun eğmişken ve Ona döndürülüp götürülecekken onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? (Kur'an- Kerim, Al-i İmran 3/83). Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın... (Kur'anı Kerim, Bakara 2/193)

hareketler” anlamında kullanılmaktadır. Zeyd, İslam dinini sol cenahta değerlendiren pek çok Sünni ve Şii araştırmacının, bu fikirlerinin dayanağını Hz. Osman’a, sonra Emevi sultanı Muaviye’ye karşı mücadele eden kesimlere kadar götürdüklerini kaydetmektedir. Bu fikrin tekrar gündeme gelmesi ise 19. yüzyılda Avrupa emperyalizmine karşı Cemaleddin Afgani (1839-1879) ve Muhammed Abduh’un (1845-1905) görüşleriyle olmuştur. Nitekim Türk düşüncesinde sosyalizmi İslamiyetle bağdaştıran isimlerden Cemil Meriç, sosyalizmin İslamileştirilmesi ve Araplaştırılması işinde başrolü Cemalettin Afgani’nin oynadığını, “iştirakiye”yi (sosyalizmi) çağdaş anlamda ilk kullanan yazarlardan birinin Afgani olduğunu yazar. Doğu’nun zulümle ezilen yoksul yığınları için “iştirakiyun”, “refah ve adalet rüyası” gibi görülmüştür. Meriç’e göre, Afgani Avrupa sosyalimi ile “İslam iştirakiyesi”nin başka şeyler olduğunu düşüncesindedir. Batı sosyalizmi adaletsiz yöneticilere ve kanunlara isyan, alın teriyle yükselen işçi sınıfının zenginlere karşı beslediği kıskançlıktır. Kaynağını dinden değil, “kin”den alır. Meşru fakat “şuursuz bir isyan”dır. Buna karşılık “iştirakiye” İslam’ın bir parçasıdır. Hatta kökleri İslam öncesine, göçebelik dönemine kadar uzanır. Sahabeler iştirakiyenin ilk uygulayıcıları, İslam ise feragat, tevazu ve adalettir. İştirakiye ilhamını Kur’an’dan aldığı için sonsuza dek yaşayacaktır. Cemil Meriç de, Afgani üzerinden İslam dünyasına özgü bir sosyalizm anlayışının olduğundan söz etmekte ve onu savunmaktadır. Nitekim, sosyalist bir toplum düzenini savunan Müslüman düşünürlerin, ya sosyalizmin İslamiyet’e uygun yanlarını öne çıkardıkları yahut İslam dininin sosyalizmi zaten içinde barındırdığı görüşüne bağlandıkları görülür (Türkislamoğlu, 2021: 4).

Düşünce hayatına sosyalist bir görüşte başlayıp ardından muhafazakâr bir çizgiye yönelen Cemil Meriç (1916-1987), Türkiye’de İslamiyet ile sosyalizmi bağdaştıran isimlerden biridir. Kur’an’da bir iktisat sisteminin olmadığını, ancak sosyal adalete yönelen bir ahlâk olduğunu söyleyen Meriç, bu ahlâkın sosyalistler için pekâlâ yararlı olabileceği inancındadır. Meriç, Marksizm’in din için söylediklerinin Hıristiyanlık için geçerli olduğunu, bu dinin geniş kitlelerin bilinçlenmemesi için “afyon” olduğunu ileri sürer. Meriç’e göre bunun karşısında tamamen bağımsız olan İslamî dünya görüşü yer alır. Bütünyle sınıfsız bir dünya görüşü olan, adalet ve eşitlik üzerine kurulu İslamî dünya görüşü Arap, İran ve Türk toplumlarının yüzyıllar içinde ortaya çıkardıkları düşünceler manzumesidir. Dolayısıyla sosyalizmin İslam diniyle bir meselesi bulunmadığı gibi, onunla uyumludur. Türkiye’de muhafazakâr ya da daha çok İslamcı

olarak adlandırılabilir düşüncenin içinden İslamiyet ve sosyalizm bağdaştırmasını yapan bir başka isim Nurettin Topçu'dur (1909-1975). Türklüğü ve İslam'ı birleştirdiği bir "Müslüman Anadolu sosyalizmi" fikrini öne süren Topçu, komünizmin ve kapitalizmin dışında, ahlâkî temel alan, sosyal adalet, milliyetçilik ve manevîyatçılığa dayanan sosyalizmi "devrimizin şeriatı" olarak nitelendirir. Bu haliyle sosyalizmin Türkiye'ye ve İslamiyet'e uygun olduğu görüşü söz konusudur. Başka bir deyişle, Anadolu'nun tamamen kendisine özgü bir Müslüman sosyalizmi olduğu öne sürülmektedir (Türkislamoğlu, 2021: 4).

İslamcılık üzerine pek çok tanım ve değerlendirme bulunmaktadır. Bunlardan bazıları İslamcılığı kapsamlı ve açıklayıcı bir biçimde ele almaktadır. Örneğin Işıl Arpacı'nın İslamcılık kavramı üzerine yapmış olduğu tanım: "19. ve 20. yüzyılda İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim) "yeniden" yaşama hâkim kılmak ve akılcı bir yöntemle Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri ağır basan siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütünü" kapsar. Farklı bir söylemle İslamcılık, "siyasi davranışın Müslümanlık algısıyla buluştuğu" her alanda ortaya çıkabilen "bir kimlik", "bir algıdır". İslam'ı yorumlama biçimlerinden bağımsız olarak siyasi yaşamın merkezine İslam'ı yerleştiren oluşumların hepsi İslamcılıktır. Bazı kaynaklarda "Siyasi İslam" veya "Radikal İslam" şeklinde ifade edilen İslamcılık politik-dini bir ideolojidir. Buna ek olarak Heywood İslamcılarının 3 ortak inancından bahsetmektedir (Heywood, 2012: 214):

- 1) Modern laik devlet "İslami devlet"le değiştirilmelidir.
- 2) Toplum İslam ülküsüne göre biçimlendirilmelidir.
- 3) Batı ve batılı değerler değişmiş ve değişen olarak nitelenmektedir.

Fransız Sosyalist Roger Garaudy'nin Müslüman olmasından (1982) daha evvel yazdığı "Sosyalizm ve İslamiyet" adlı eseri dilimize çevrilerek yayımlandığında sol kesimde olduğu kadar dindar kesimde de yankıları olmuştur. Özellikle sosyalist fikriyat aşçısından mühim bir isim olan Garaudy gibi Batılı bir aydın tarafından yazılması Sosyalizm ve Müslümanlık arasındaki ilişkiye özel bir anlam katmıştır (Cesur, 2016: 146).

2.4.3. Milli Görüş Partilerinin Sosyalist Sosyal Politikalara Bakış Açısı

Sosyal politika açısından sosyalizm, ekonomik güvensizlik, yoksunluk ve eşitsizlik olarak isimlendirilebilecek, kapitalist toplumlara özgü sosyal problemlerin ana sebeplerinden bir bölümüne çare bulmak için meydana gelen harekete verilen addır (Ersöz: 62).

Milli Nizam Partisi kuruluş beyannamesinde kapitalist ve sosyalist sistemin dünyada egemen olduğunu lakin birbirinden farklı görünen bu sistemlerin temelde ortak noktalarının olduğu ve Milli Görüş’ün bu sistemlerin karşısında olduğu belirtilmiş ve Erbakanın Adil Düzen teorisi ve bazı politikaları bu görüşleri destekler nitelikte eylemler olarak ortaya konulmuştur. “Necmettin Erbakan’ın en önemli girişimi, Anadolu sermayesini temsil eden grupları tek çatı altında toplayan oluşumları desteklemesi, gelişmelerine fayda sağlaması olmuştur. “24 Ocak Kararları”²⁷’nin sağladığı ortamda filizlenen ve güçlenen bu grupların siyasi sistem içinde temsil edilmelerinin sağlanması yoluyla Necmettin Erbakan, bir yandan karşı durduğu kapitalizmle mücadele ederken diğer taraftan da kapitalist değerlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır” (Arpacı, 2012: 226).

Işıklı’ya göre günümüzde “İslami üçüncü yol” bulmak iddiasıyla Sosyalizm karşısında olanların bazılarının ana gayesi, Sosyalizmin doğal tabanı olan kitlelerin politik gücünü tüketmek maksadıyla bir takım çıkmazlara iterek kapitalizmin değirmenine su taşımaktan başka bir şey değildir. Önemli bir tarafıyla bu tür gayretin bir ürünü olan “Adil Düzen”in neticeleri, Refah-Yol döneminde tecrübe edilerek görülmüştür. “Adil Düzen”, Sevr’den ve kapitülasyonlardan sonra, uluslararası sermayenin gayelerine uygun bir program olmuştur. (Işıklı, 2013: 231). Burada Işıklı’nın meseleye daha çok dünyadaki komünist ve Avrasyacı sistemlerin stratejik tasarımı açısından baktığını söylemek mümkündür.

Erbakan, sosyalizm eleştirisini dini, ekonomik ve sosyal yapı üzerine oturtmuştur. Temelde maneviyatın yoksun olduğunu söyleyen Erbakan, sosyalizmin iyi bir sistem olduğunu lakin insan tabiatına uymadığını belirtmektedir (Erbakan: 75). Kendisinin özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine yaptığı ziyaretlerin ardından ifade

²⁷ AP’nin 1979 yılındaki azınlık hükümeti döneminde Süleyman Demirel tarafından müsteşarı Turgut Özal’a yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlatılmıştır. Bu kararlar 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanmıştır. Bu kararlar ile bir dizi köklü ekonomik kararlar alınmıştır.

ettiği şey bu sistemde insanların robotlaştıkları, duygusuzlaştıkları, ve insanların manevi taraflarının köreldiği yönündedir. (Erbakan: 77).

Erbakan’a göre ekonomik düzen Batı medeniyetin tesiri altında olduğundan, Batıda gelişen ekonomik düzen adil bir düzen değil, bir “ezen-ezilen” sistemi olarak gelişmiştir. İkiz kardeş olan kapitalizm ve komünizm insanlığa üç yüz yıldan fazla süredir zulmetmektedir. Zira kuvveti üstün tutan Batı medeniyeti, dejenerasyona uğrayarak “kalkınıyoruz, gelişıyoruz” adı altında, sonradan kurduğu kapitalizm ve sosyalizmle “Adil Düzeni” bozarak, ortaya çıkmıştır (Arpacı, 2012: 273).

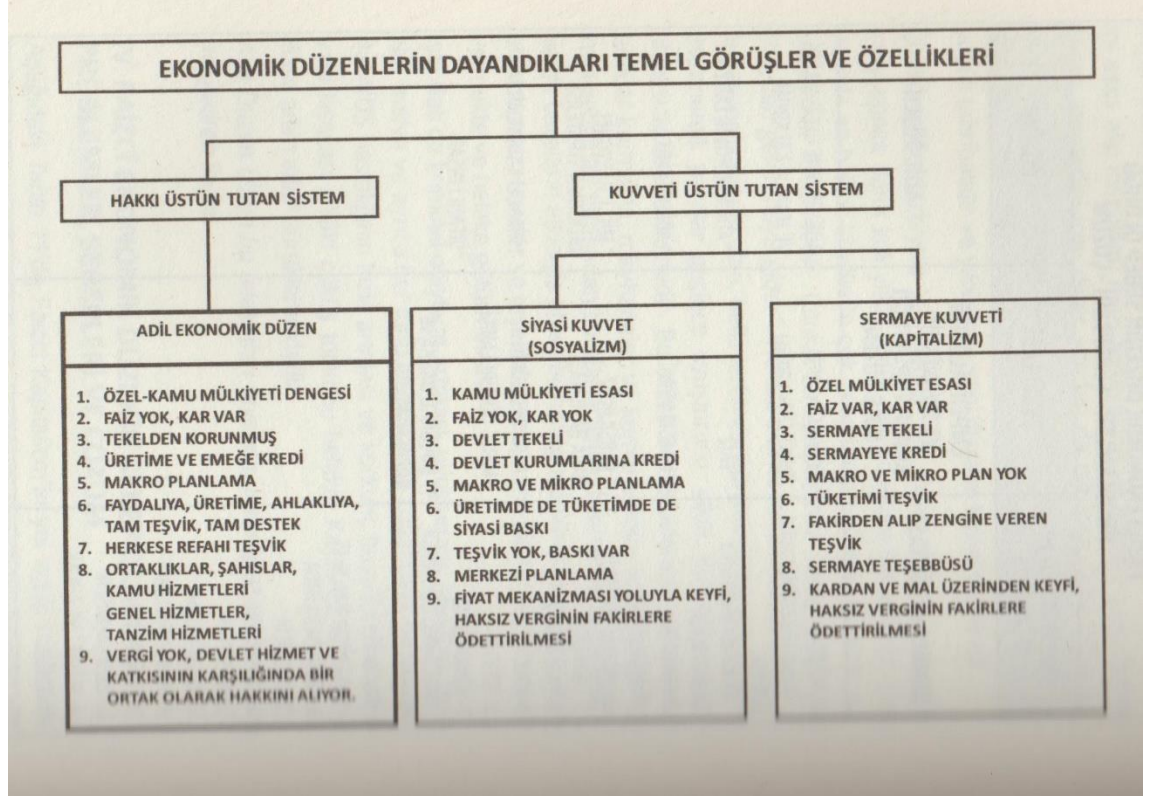
Erbakan’ın Adil Düzeni kapitalizm ve sosyalizm’e karşı yeni bir ekonomik modeldir ve özünü İslam’dan almaktadır. Erbakan’a göre İslamın kendine has bir iktisadi sistemi bulunmaktadır ve bu sistem ne Doğu’da ne de Batı’da yoktur. Müslümanlığın iki kollu olduğunu, İslam ekonomisi sisteminde maddiyat ve maneviyatın birbirine paralel yürütüldüğünü ifade eder (Erbakan, 2019: 80).

Adil Düzen içerisinde herkes ekonomik bakımdan bir “dayanışma grubu”na mensuptur. Bu dayanışma grupları kendi içerisinde localar ve sendikalar şeklinde örgütlenecek ve sistem esasında “Teminatlı Ehliyet” prensiplerine uygun olarak hizmetlerini yerine getirecektir. Herkes bu ehliyetlere göre çalıştığı zaman ücret adaletsizliği ve işsizlik olmayacağı gibi, kişi emekli olduğunda alacağı ücret de adil ölçülerle belirlenmiş olacaktır. Bu sebeple herkes çalıştığının hakkını alacak, işsiz kaldığı zaman da böylelikle hakkı olan ücreti almış olacaktır. Bu düzenin en temel görevlerinden biri vatandaşların hiçbirinin aç ve açıkta kalmamasının ve yurttaşların insan onuruna yakışır biçimde hayatlarına devam etmelerinin teminidir (Erbakan, 2019: 110).

Erbakan’a göre sosyal güvenlik açısından Adil Düzen ile kapitalist ve sosyalist toplumların mukayesesinde Batılı düzenlerin insanının “Homo Economicus” olduğundan yani doymak bilmeyen ve sırf ekonomik çıkarlarını düşündüklerinden ötürü, temelde materyalistlerdir ve kuvveti üstün tuttıkları için sosyal adalet hizmetlerini temel bir insanlık görevi olarak görmezler. Ona göre bu toplumlar yalnızca toplumda huzursuzluklar baş gösterip bir olay olmasın, zenginlerin rahatı kaçmasın diye fakir kesimlere yardım etmeyi kabul ederler (Erbakan, 112).

Görüldüğü üzere Adil Düzen içerisinde sosyal adalet, hakkı üstün tutan, herkese insan onuruna yaraşır yaşama hakkı veren basit, doğal ve akli bir düzendir. Buna karşın

Batılı sistemler içerisinde sosyal adalet son derece suni ve karmaşıktır. Çıkar çatışmalarına dayanmaktadır ve temel insan haklarına aykırıdır, dolayısıyla zamanla yürümez hale gelecek ve çökmeye mahkum olacaktır (Erbakan, 2019: 113).

Kaynak: (Erbakan, Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen, 2019, s. 128)

Şekil 2.3. Ekonomik Düzenlerin Dayandıkları Temel Görüşler ve Özellikleri

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN SOSYAL POLİTİKALARI

3.1. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN TASARLANAN SOSYAL POLİTİKALARI

3.1.1. Eğitim Politikaları

Türkiye’de halkın devlete dönük istekleri içerisinde eğitim hususi bir konuma sahiptir. Eğitim hem toplumsal bir talep hem de devletin temel vazifelerindendir. Eğitim, dini bir kolektif bilinç olarak Türkiye’de dindar kesimin devamlı olarak üzerinde durdukları konulardan biridir. Türkiye’de partilerin siyasi anlayışlarını ve ideolojilerini en bariz şekilde aktardığı hususların ilk sıralarında da eğitim yer alır. Çünkü ideolojiler, propaganda ve programlar sayesinde güçlenebilirler. Bahse konu olan iki özellik de hem siyasi partilerde hem de eğitim alanında bulunmaktadır (Yalanız & Zabun, 2021: 755).

Türkiye’de eğitim bütün siyasi kesimlerin hassas oldukları bir konudur. Dindar kesimin benimsediği eğitim modeli diğer bazı kesimler tarafında kabul edilmemiş ve bu durum çatışmacı bir ortamın varlığına sebep olmuştur. Tek partili dönemde dindar kesim eğitim haklarına ilişkin taleplerini ortaya koymuş lakin bir sonuca ulaşamamıştır. Türkiye siyasi tarihinde bir dönüm noktası olan çok partili siyasi hayata geçiş ve özellikle partilerin oy kazanma şekli, dindar çevrelerin talepleri karşısında siyasilerin bir retorikten öte, somut siyasi adımlar atmasına olanak sağlamıştır.

Erbakan adil düzenin eğitim anlayışını şu cümlelerle belirtmektedir (Macit, 2018: 94): *“Eğitim, her kademedede insanımızın düşünce ve davranışlarında yanlış değil doğruyu, zararlıyı değil faydalıyı, zulmü değil adaleti, kötüyü değil iyiyi, çirkini değil güzeli seçip uygun vasıtalarla ameli meleke kazandırmaya yönelik planlı ve programlı çalışma yapma süreçlerinin bütünüdür”*.

Bu sebeple Erbakan’ın kurduğu ve lideri olduğu tüm partilerin öncelikli gayesi toplumda tüm bu zihinsel dönüşümleri sağlayacak makro bir eğitim anlayışını gerçekleştirmeyi hedefleyen milli eğitim olduğu belirtilmelidir. Bu sebeple Milli Görüş Partilerinin eğitim önceliklerinin İmam-Hatiplerin yaygınlaşması ve önlerindeki

engellerin kaldırılmasını hedeflenmesinin bu bağlamda olduğunu söylemek gerekir (Macit, 2018: 94).

Erbakan genel anlamda eğitim sistemimiz için şöyle demiştir: daha iki asır evvel Pariste kürsiye çıkan profesörler bizim alimlerimizin ilim kıyafetlerini giymeyi bir övünç kaynağı sayıyorlardı. Peki bugün ne haldeyiz? Günümüzde kendi eğitim sistemi kendisi için insan yetiştiremeyen tek millet haline geldik. Eğitimde kendi tarihimizi kötülemek, küçük göstermek için her şeyi yaptık. Ev sahibi ile misafirin değiştiği, ev sahibinin kendi fikri evine yabancılaştığı bir hava zuhur etti. Çocuklarımız milli şuurdan uzak kaldı. Milli Görüşçü eğitim sisteminde, ahlak ve manaviyat temel olacaktır (Erbakan: 185).

Çocuklarımız helal, haram nedir bilmiyorlar. Evlatlarımızın vatana millete hayırlı çocuklar yapmak için okullarda Allah diyerek derse başlamalıyız. Aksi taktirde bu kavramları evlatlarımıza öğretemeyiz ve istenilmeyen sonuçları önleyemeyiz. Eğitimde şuur olursa ailede huzur olur. Memleketin her kuruluşunu bir okul sayarak “beşikten mezara kadar öğrenme mükellefiyeti”yle bir eğitim seferberliğine girişmeliyiz (Erbakan: 186).

Erbakan eğitimde temel hedeflerinin birinde her bölgeye teknik bir üniversite, genel ilimler üniversitesi ve manevi ilimler üniversiteleri açmak olduğunu belirtir. Ayrıca din eğitimine büyük önem vermek gerektiğini bunun için Yüksek İslam Enstitülerini geliştirmeyi de önemser. Faydasız bilgiler yerine, yarar gayesinin ön plana alındığı bir eğitim anlayışına geçilmesi gerektiğini de belirtir (Erbakan: 187).

Mühendislerin kendi traktörlerimizi, kendi tankımızı, kendi uçacağımızı, kendi motorumuzu memleketimizde yapmak için yetişmeleri gerektiğini ifade eder. Bu kapsamda teknik üniversitelerin önemine birkez daha vurgu yapmaktadır (Erbakan: 187).

Erbakan’a göre dinin eğitim hayatında kendi kaynağından öğrenilmesine imkanı verilmelidir. Bu bağlamda İmam-Hatip okullarının ve İlahiyat Fakültelerinin ilmi düzeylerinin ihtiyaca cevap verecek konuma getirilmesi gerektiğini belirtir. Yine bu bağlamda İmam-Hatip okullarının sınırlanmak yerine çoğaltılmaları gerektiğini ifade eder (Erbakan: 188).

Milli Görüş Partileri bu noktada bir taraftan dindar çevrenin değerlerini siyasi bir davranışa yöneltirken diğer taraftan toplumsal bütün içinde eğitim ve kültür alanına

ilişkin Batı tarzı yönelimlere, sistem bozukluklarına, maarif müfredatlarındaki eksikliklere, okul türü ve öğretmen problemlerine, genç neslin değer algısına ve ahlaki donanımına vurgu yapmıştır (Yalanız & Zabun, 2021: 756).

3.1.1.1. Milli Nizam Partisi

MNP kısa ömürlü bir siyasi parti olsa da eğitim alanı önemli konuların başında gelmiştir. Parti programında eğitimin ve maddi ilimlerin kurucularının batılilar/yabancı kültür değil Müslümanlar olduğundan, ahlaki alandaki zaaflardan, “Kendi maarifi, kendisi için insan yetiştirmeyen yeryüzündeki tek millet” olunmasından, eğitim sisteminde kendi tarihinin kötülenmesinden ve yabancı kültürlerin hâkimiyetinden bahsedilmektedir (Yalanız & Zabun, 2021: 756).

MNP programında milli eğitim sistemi de öncelikli ve detaylı bir konu olarak yer alıyordu. Milli eğitimin milli olmaktan uzaklaştığını tam tersine batıcılık propagandası haline geldiği ve bu durumun acilen değiştirilmesi gerektiği belirtilmekteydi. Millî eğitimin ana hedef ve politikaları ise şu şekilde ifade edilmektedir: “*Maarif politikasının yeni nesillere, milletimizin yaradılışında bulunan yüksek ahlak ve fazilet gibi hasletlerin bir yaşam düsturu olarak intikal ettirilmesidir. Bu hedef ana okullardan başlayarak yüksek öğrenime varıncaya eğitimin her kademesindeki ders programlarının tanziminde önemle göz önüne alınacaktır. Gelecek nesillerin inançlı, vatanperver, çalışkan, milli ahlaka, aile düzenine ve aile disiplinine bağlı, milli mefkûremize, kültürümüze ve tarh şuurumuza sahip, dürüst, feragatkar ve fedakâr, ilim, teknik ve medeniyet yarışında tüm insanlığa ışık tutacak bir seviyeye ulaşma kararında olarak yetiştirilmesi hedefimizdir. Partimiz toplumun ve genç nüfusun yetiştirilmesinde yurdumuzun resmi ve gayri resmi tüm müesseselerini bu hedefe uygun olarak yeniden düzenleme fikriyatındadır. Ailenin ya da eğitim teşkilatının yapıcı çabalarını, sinema ve tiyatronun veya radyo ve televizyon gibi yayın ve telkin vasıtalarının veya basının safi ticari çabalarla hareket ederek yıkmaya çalıştığı ve buna ek olarak türlü sefahat yerlerinin gençliğe açık olduğu bir vasatta sistemli bir milli terbiye verilebileceğinden bahsedilemez*”. MNP eğitim politikaları, anaokulundan başlayarak gençlere aktarılması gereken duygu ve hissiyatı onlara sunma amacı için elindeki imkan ve olanakların etkin kullanımı ile milli bir eğitimin aşılmasından bahsetmektedir (Çınar, 2016: 80).

MNP'nin siyasi ömrü iktidar olmaya kafi gelmediğinden ötürü bu alanda parti programında eğitim başlığında değinilen konular önem arz etmektedir. Genel olarak bakıldığında MNP'nin eğitime Milli Görüş Partileri içerisinde en büyük önemi veren programa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü MNP Milli Görüşü şekillendiren ilk parti konumundadır. Programdan yer alan önemli hususlar ise şu şekildedir (Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi, 1970):

- 1) İlme ve âlime en yüksek kıymet veren ve saygı duyan aziz Milletimizin hizmetinde partimizin birinci derecede önem verdiği husus maarif kalkınmasıdır. İlim ve medeniyet yarışında milletimizin hak ettiği konuma gelmesi ancak bu şekilde imkanı olacaktır. Bu hedef ana okullardan başlamak suretiye yüksek eğitime varıncaya dek eğitimin her kademesinde ders programlarının tanziminde önemle göz önüne alınacaktır.
- 2) Kadın ve erkek herkesin ilim öğrenme hakkına sahip olduğu esasına inandığımız gibi şehir, kasaba ve köy okullarının hızla ikmaline, eğitim hizmetlerinde yurdun muhtelif bölgeleri arasındaki dengesizliği telafi etmeye, gençlere eğitimde imkân ve fırsat eşitliği sunmaya kararlıyız.
- 3) Maarif kalkınmamızın gayesi aslında mensup olduğumuz medeniyetin malı olan ve batının bütün aslı ve kökünü bizden alarak maddi kalkınmasını temin ettiği müspet ilimlerin yurdumuzda süratle yayılması, bu ilimlerin mahsulü teknik ve teknoloji yardımıyla beşeriyetin mazhar olduğu hızlı gelişmeyi ülkemizde yeniden tahakkuk ve daha da terakki ettirerek milletimizi ilim ve teknik yolunda tarihi şahsiyetiyle mütenasip lider konumuna getirecek olan teknik ve ilmi kadroyu yetiştirmek ve bu kadronun verimli bir biçimde çalışabilmesi için en üstün çalışma olanaklarına kavuşturmak hedefimizdir. Yeni nesillerimizin bu amaçla yetişeceğine, ilim ve teknikte, keşfedici kabiliyet ve istidadımızın yakın bir zamanda ortaya çıkacağına ve milletimizin kuracağı yeni dünya uygarlığının, yenilmez maddi üstünlüğünü kuracağı inancındayız. Bu inançla milletimize telkin edilmeye çalışılan sathi Batı özentisi ve taklitçiliğine bütünüyle karşıyız. Eğitim politikamızı bu temel gayelere yöneltmek ders ve müfredat programlarını buna göre düzenleyeceğiz.

Erbakan MNP'nin 24 Ocak 1971 tarihinde gerçekleşen 1. Büyük Kongresinde eğitim alanına kongrenin başlarında değinmiştir. İfadeleri ise şu şekildedir:

“Manevi sahada ahlak buhranı memleketimizi sarmış, milletimizi helake doğru götürmeye zorlamaktadır. İçimize giren manevi istila hareketi, maarifimizi elimizden almış, gayrı milli bir maarif yapmıştır. Çocuklarımıza milli ve manevi talim ve terbiye yaptırılmıyor. Çocuklarımıza mekteplerimizde dünya görüşü olarak maalesef Mecusilerin, putperestlerin, her türlü yabancı zihniyetin görüşlerine memnuniyetle yer verilmektedir. Bu yanlış ve temelsiz maarif, gençlerimizi kalbi boş yetiştiriyor.”²⁸

MNP'nin Milli Eğitim ile ilgili düşünce ve görüşleri siyasi ideolojisinin ana niteliklerini doğrudan göstermektedir. MNP'nin eğitim politikasında maneviyatçı ve kalkınmacı bir yapı hâkimdir. MNP'nin maarif anlayışının temelinde maddi kalkınmanın yanında “İslam dinine sadık inançlı insan tipi” ve “ahlaki nizam” ön plana çıkmaktadır. MNP'nin ortaya koyduğu ve etraflica açıkladığı eğitim görüşü, oluşturulması düşünülen iktisadi düzenin ahlaki düzenden geçtiğini göstermektedir (Yalanız & Zabun, 2021: 757).

MNP'nin eğitim ile ilgili görüşleri, ve sorunların çözümü için iddia ettiği yöntemler incelendiğinde din olgusu üzerinden yapılan siyasi kısıtlamaları ifade etmesinden öte, toplumun bütününe temel alan bir siyasi davranış ortaya koyduğu gözlemlenmektedir. Böylelikle MNP dindar kesimin eğitime dayanan isteklerini öngörmüş, dini kolektif bilinç ile meydana gelen siyasi kültürün nominallerini oluşturmuş ve ortaya çıkan toplumsal ümitleri siyasi sahaya taşımıştır (Yalanız & Zabun, 2021: 757).

Son olarak Milli Nizam Partisinin bu geleneğin kurucu partisi olarak eğitimin sosyal politika yönlerinden daha ziyade ideolojik temelleri üzerinde durduğunu belirtmek mümkündür.

3.1.1.2. Milli Selamet Partisi

MSP'nin eğitim anlayışı da inançlı, çalışkan, vatansever, milli ahlaka ve aile disiplinine bağlı, milli kültüre ve tarih şuuruna sahip, medeniyet yarışında topluma örnek

²⁸ MNP 1.Büyük Kongresi (24 Ocak 1971)

nesiller yetiştirilmesi üzerine oturtulmuştur. Erbakan'ın maarif sistemine ilişkin bazı söylemleri ise dini kolektivizmden daha çok toplumcu bakış açısını yansıtmaktadır.

“Liselerde okuttuğumuz din dersi mühim değildir. Okuttuğumuz sosyoloji dersi din dersinden daha mühimdir. Temel dünya görüşü verirken çocuklarımıza bugün okuttuğumuz sosyolojinin görüşünü verirken sonra bu çocuklarımız niçin makineli tüfeklerle orta yere çıktığına şaşmayalım! Bu yanlış sosyoloji öğretiminden dönmemiz lazım. Bu sosyoloji öğretimi çocuklarımızı milli bünyesinden çıkartıcı mahiyettedir. Maarif sistemimizin manevi yapıyı kuvvetlendirici şekilde değiştirilmesini stratejimizin temel maddesi olarak teklif ediyoruz”.

MNP'nin kapatılmasından sonra aynı geleneğin devamı olarak kurulan MSP de parti programında eğitim ile ilgili temel görüşlerini ileri sürerken gelecek nesillerin öncelikle edep, ahlak ve fazilet bakımından üstün vasıflı olmalarının gerekliliği belirtmiş bu fikriyat bağlamında Anayasanın 10. maddesinde yer alan devletin vazifeleri arasında bulunan bireylerin manevi varlıklarını geliştirme vazifesine dikkat çekmiştir. MSP maarif sisteminin içeriğine dikkat çekerek, üniversitelerde öncelikli olarak ülke problemleri için araştırmalar ve çalışmalar yapılacağını ileri sürmüş, maarif sisteminde fayda sağlamayan ve köksüz bilgiler yerine, bilime dayanan eğitim politikası izleyeceğini vaat etmiştir. Din eğitimi ile alakalı olarak da vatandaşların dini ve ahlaki hasletlerle teçhiz edilmesi için gerekli imkanların sağlanarak öğretmen ve din görevlilerinin maddi açıdan destekleneceği beyan edilmiştir. (Yalanız & Zabun, 2021: 758).

Milli Selemat Partisi programında eğitim şu şekilde ifade edilmektedir (Milli Selemat Partisi Program Ve Tüzüğü):

- 1) Memleketin bir mektep olduğu ve tüm vatandaşların beşikten mezara kadar öğrenmek sorumluluğu içerisinde bulunduğu ana görüşünden yola çıkarak en geniş anlamıyla bir eğitim öğretim seferberliğini görev edinmektedir.
- 2) Eğitim ve öğretimde prensibimiz yararsız ve köksüz nazari bilgi yerine uygulama kabiliyeti olan ilme dayalı bir eğitim politikasıdır.
- 3) Gençlerimiz vakit ve enerjilerinin zararlı yollara sürüklemek yerine yararlı ve kuvvetli yetiştirmeleri için gerekli bütün tedbirlerin alınması lüzumludur.
- 4) Öğretmenlerin maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması zaruri görülmektedir.

- 5) Din eğitiminde gereken aydınlatılmanın yapılması yurttaşların dini ahlaki hasletlerle teçhiz edilmesi için gereken desteğin temini sağlanacaktır.
- 6) Din görevlilerinin maddi ve manevi şartları revize edilecek içtima mevkileri yeniden tanzim ve tayin edilecektir.

3.1.1.3. Refah Partisi

Refah Partisi parti programında eğitim şu şekilde ifade edilmektedir (Refah Partisi Tüzük ve Programı, 1985):

- 1) Milli eğitim politikası: yurt kalkınmasına ve doğurduğu gereksinimlere cevap verebilecek biçimde ve dünyada meydana gelen yeni gelişmeler göz önüne alınarak eğitim sistemi yeniden dizayn edilecektir.
- 2) Milletimizin medeniyet ve teknoloji yarışında geri kalmasına engel teşkil eden durum eğitimdeki aksaklıklardır ve bu aksaklıklara mahal veren faydasız ve zaman kaybına sebep olan uygulamalar tespit edilip değiştirilecektir.
- 3) Eğitimde öğretmenlere ecdadımızın verdiği ulvi mevki fikir ve saygı planında verilecek ve öğretmenlerin maddi refahı açısından mesleğe yaraşır yeni düzenlemeler yapılacaktır.
- 4) Öğretmenlerin rotasyon suretiyle istemediği yerlerde hizmet yaptırılması prensip olarak uygun görülmemektedir. Bu nedenle öğretmenlerle ilgili rotasyon kaldırılacaktır.
- 5) Eğitim politikası sadece ithal malı ilim, araştırma ve nazariye getiren bir mekanizma olmaktan öte, ilimlerin kaynağını kendi bünyesinde bulunduran, geliştiren ve millet hizmetlerine sunan şahsiyetli ilim faaliyetlerinin mihrakı haline getirilecektir.
- 6) Her idari kademedede ve ülke genelinde eğitimle alakalı araştırma yapacak Eğitim Araştırma ve Geliştirme Teşkilatı kurulacak ve idarecilere gerekli bilgi ve malzeme temin edilerek, sağlıklı eğitim politikalarının oluşturulmasına zemin hazırlanacaktır.
- 7) Din eğitiminde aydın alim yetiştirilerek ihtiyaçların karşılanması, din görevlilerinin terfi edebilmesi ve sayıca ihtiyacı karşılayabilecek seviyeye eriştirilmesi için çalışılacaktır.

3.1.1.4. Fazilet Partisi

Fazilet Partisi üç yıllık bir ömre sahip olsa da eğitim diğer Milli Görüş partileri gibi önemli bir konumda idi. Fazilet Partisinin 1999 seçimlerinde “Gün Işığında Türkiye” isimli seçim beyannamesinin eğitim başlığı altındaki maddeler şöyledir (Fazilet Partisi, 1999: 109-110):

- 1) Yeni kuşakları topluma, toplumun geleceğine faydalı, olumlu, nitelikli fertler ve çağdaş toplumun beklentilerine karşılık verebilecek donanımlara haiz olarak yetiştirmek temel hedeftir. Bu bakımdan eğitim, devlet ve millet hayatımız için hayati bir önem taşımaktadır.
- 2) Yaşanan pek çok sıkıntının kaynağının da çözümünün de eğitimde saklı bulunduğu inanan Fazilet Partisi, Türk eğitim sisteminin yeni kuşakların özgüven duygusuna sahip, özgür bireyler olarak yetişmelerine imkân ve fırsat veren bir anlayışla yeniden düzenlenmesini zorunlu görmektedir.
- 3) Eğitimde özgür düşünceli, kendisi için tek başına karar alabilen, kendi toplumunun ve evrensel anlayışın ufuklarından bilgi sahibi ve hayatın zorluklarıyla baş edebilecek kapasiteli, yeterli ve yetenekli kişiler yetiştirmek temel hedef olmalıdır.
- 4) Bu nedenle, alternatif çözümlere kapalı, rekabeti ve fırsat eşitliğini yok eden, baskıcı, tek tip, tekdüze eğitim anlayışı yerine öğrenci, öğretmen, veli ve toplumun bütün kesimlerinin hesaba katan, renkli, çoğulcu, katılımcı bir anlayış geliştirilmelidir.
- 5) Fazilet Partisi eğitim sisteminde, çağın ve toplumun ihtiyaçları ile uyumlu ve bizi geleceğimizden emin kılacak bir zihniyet değişikliği ve buna bağlı yapısal dönüşümü de zorunlu görmektedir.
- 6) Eğitim düzenlemeleri mutlaka pedagojik eğitim kuralları içerisinde yapılmalıdır.
- 7) Genel lise eğitimin yaygınlığının üniversiteler önündeki aşırı yığılmanın kaynağı olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Hem üniversite önündeki yığılmanın sona ermesi ve hem de üniversiteyi kazanamayan gençlerimizin daha kolay iş imkânlarına kavuşması bakımından, mesleki ortaokulların

devamı olacak şekilde mesleki liselerin sayısının alabildiğince artırılması öngörülmektedir.

- 8) Temel eğitim sürecinde çocuklarımız ve gençlerimiz din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini, isteği üzerine Hz. Peygamber'in hayatını da ders olarak seçebilmelidir.
- 9) Böylesi bir uygulamayla genel lise mezunlarına meslek kazandırma hedefi taşıyan LİMME gibi projelere de ihtiyaç duyulmayacaktır. Bu şekilde bir uygulama ile bir taraftan ailelerin eğitim adı altında maruz kaldığı ekonomik israfın sonu alınırken; diğer yandan da gençler, hayata daha erken başlayacak böylelikle hem de daha kolay iş olanaklarına kavuşabileceklerdir. Bu uygulamaya göre genel liselerin sayısı hayli azalmış olacağı için, lise eğitiminin kalitesi de alabildiğine yükselebilecektir.
- 10) Bilginin ve teknolojinin belirleyici bir güç olduğu ve ülkelerin ve toplumların en önemli dinamiğini oluşturduğu çağımızda eğitimde yeni mesafeler almayı değil, eğitime sınırlar ve standartlar koymayı hedefleyen anlayışlarla Türkiye bir yere varamaz.
- 11) Türkiye'nin ekonomiden, politikaya, teknolojiden kültüre pek çok alanda yaşadığı değişimlere eğitim sisteminin ayak uydurabilmesi için öğretimin her seviyesinde özel okulların yaygınlaştırılması kaçınılmazdır. Özel okulların gelişimi için eğitim hizmeti vermek isteyen müteşebbislere her türlü maddi manevi destek verilecektir.
- 12) Mesleki ortaokul ve lise türü; iş yaşamı ile ekonominin gereksinim duyduğu alanlarla doğrudan ilişkili olacaktır. Alman ve Japon kalkınmasının zemininde mesleki eğitimin bulunduğu gerçeği göz önüne alınmalıdır.
- 13) Eğitim yapıları, fiziksel ve eğitsel donanım açısından geliştirilecektir. Okullarda sınıf temeli yerine ders gayesini esas alan fiziki oluşuma gidilecektir.
- 14) Küreselleşen dünyada fertler, toplumlar ve milletlerarası diyalogun sağlanmasında yabancı lisan bilmenin ve öğrenmenin ehemmiyeti önem arz eder. Bu sebeple yapılan yabancı lisan öğretimi modern olanaklarla ve araçlarla kolaylaştırılacaktır.

- 15) Bedensel, zihinsel ve ruhsal özellikleri sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden faydalanamayan çocuklarımız için özel eğitim sistemleri yaygınlaştırılacaktır. Bu vizyonla faaliyet gösteren özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının hizmetleri teşvik edilecektir.
- 16) Eğitim ve öğretim maliyetini taşımakta güçlük çeken aileler desteklenecek, kredi ve burs programları toplumu kuşatacak şekilde genişletilecektir.
- 17) Fazilet Partisi üniversitenin evrensel tasvirine kavuşmasını öngörüyor. Üniversite siyasi görüşlerle bir müdahale alanı olmaktan kurtarılacaktır. Üniversiteler bürokratik kurumlar olmaktan öte, özgür bir alanda bilimsel üretimin yapıldığı, Türkiye'yi evrensel değerlere ulaştıracak kurumlar konumuna getirilecektir. YÖK, giyim kuşamla ilgilenerek bilimi ve özgürlükleri sınırlayıcı bir kurum olmamalı, bunun yerine bilimle uğraşan bir kurum olmalıdır.
- 18) Dar gelirli üniversite öğrencileri için başlatılan ve her öğretim yılında 100 bin öğrenciye verilen burs programının kapsamı genişletilecektir.

Bütün Milli Görüş partilerinde merkezi bir konuma sahip olan eğitim politikası FP içinde değişiklik göstermiş ve seleflerinde ağırlıklı önem arz eden din ve ahlak ağırlıklı eğitimin yerini mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesine ve aynı şekilde özel sektörün nitelikli işgücü ihtiyacının karşılanmasına yönelik araçsal bir niteliğe büründürülmüştür. MNP, MSP ve RP’de dini prensipler temelinde örgütlenmiş toplumsallığı kurup tekrardan üretmek adına bir aktarım yöntemi biçiminde kurgulanan ve gayesi “maneviyatı kuvvetli nesiller” yetiştirmek olan eğitim, bu kez girişimciliğin öğrenildiği ve iş hayatına katılmadan önce teknik bilginin kazanıldığı bir aşama olarak tasarlanmaktadır (İyiekici, 2018: 249).

3.1.1.5. Saadet Partisi

Saadet Partisi için eğitim diğer Milli Görüş partileri gibi önemli bir konumda idi. Saaadet Partisinin parti programında eğitim başlığı altındaki maddeler şöyledir (Saadet Partisi Programı, 2019, s. 26):

- 1) İnsana ait değerler maarif, ilim ve bilgi vasıtasıyla belirli amaçlara yönlendirilir. Böylelikle insana ait beceri ve yetenekler ortaya çıkar. İnsan

olgusu ne kadar sağlamsa ve ne kadar ahlak ve kişilik sahibi ise toplum da o derece kuvvetli olur.

- 2) Eğitim bir milletin hem geçmişi hem bugünü hem de yarınlarıdır. Bilim ve teknolojide lider ülkelerin diğer ülkeler ile arayış açtığı bir dönemde zamanı ve dünyayı iyi okuyabilen, sorgulayan, özgür düşünen, mesleki yeterliliğe haiz olan, dijital okuryazarlık ve yabancı lisan başta olmak üzere analitik becerileri yüksek fertler yetiştirmek önceliğimizdir.
- 3) Öğrenciyi merkeze oturtan alternatif okul modelleri oluşturulacaktır. Bu yöntemle öğrencilerin keşfetme yetenekleri arttırılacaktır.
- 4) Temel eğitim müfredatı çağın ihtiyaçlarına, gereksimlerine ve öğrencilerin kazanacakları donanımına göre revize edilecektir.
- 5) Ahilik teşkilatı uygulaması modern bir yapı haline getirilerek meslek liselerinde uygulanacaktır. Bu uygulama ile öğrenciler kendi meslekleri ile ilgili çıraklık ve kalfalık sertifikası alarak sektörlerle diyalog içerisinde istihdam edilecektir.
- 6) Yabancı lisan eğitim metodu baştan sona ele alınıp düzenlenecektir.
- 7) Bölgeler arası öğretmen ihtiyaç tespiti yapılarak herhangi bir eksikliğe mahal vermeden tayin ve atama sistemi oluşturulacaktır.
- 8) Üniversiteler bulunduğu bölgenin ekonomik ihtiyaçlarına ve coğrafik yapısına göre mevcut imkânları ve ihtiyaçları çerçevesinde yeniden revize edilerek ülkenin geleceğine katkıda bulunacak bir yapıya dönüştürülecektir.

SP'nin 2018 seçim beyannamesinde eğitim alanından yer alan hususlar ise şöyledir (Saadet Partisi 2018 Seçim Beyannamesi):

- 1) Bölgeler arası dengesizlik giderilecek, eğitimde fırsat eşitliği sunulacaktır.
- 2) Kademeler arası geçişte öğrencileri sınav stresinden ve belirsizlikten kurtaran, öğrencilerin ilgi ve yetenekleri esas alan ve bir sistem oluşturulacaktır.
- 3) Bütün okullarda tekli öğretime geçilecektir.
- 4) İlkokul ve ortaokul bina ve bahçeleri birbirinden tamamen ayrılacaktır.
- 5) Öğretmenlerin maaş ve özlük hakları revize edilerek iyileştirilecektir.

- 6) “Atanamayan öğretmen” olarak ifade edilen öğretmen adaylarımızın problemleri çözülecek, objektif kriterlere göre atamaları gerçekleştirilecektir.
- 7) Öğrencilerden sınav ücretleri altında alınan ücret tamamen kaldırılacaktır.
- 8) Ortaöğretim ve yükseköğretimin her kademesinde maddi imkânları yetersiz olan öğrencilere burs verilecektir.
- 9) YÖK kaldırılacak, yükseköğretim konusunda devlete düşen görevleri yapmak ve üniversiteler arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla Üniversitelerarası Kurulun yapısını yeniden revize edilecektir.
- 10) Rektör seçimlerinin yapısı değiştirilecektir.
- 11) Öğrencilerin barınma, kredi ve burs imkânları iyileştirilecektir.
- 12) İş dünyası ve üniversiteler arasında işbirliğini geliştirecek mekanizmalar kurulacaktır.
- 13) Unvanları değiştirilerek statüsü düşürülen ve doçentlik koşulları belirsiz hale getirilen yardımcı doçentlerin ve diğer öğretim görevlilerinin durumu yeniden gözden geçirilecek, sistemi asgari 2016 şartlarına döndüreceğiz.

Saadet Partisinin burada kaydedilen eğitim politikaları ile ilgili şu söylenebilir: Burada kaydedilen politikalar Erbakan sonrasındaki yıllara ait politikalar ve Fazilet Partisi ve AKP tecrübesini de dikkate aldığından önceki Milli Görüş partilerine nazaran daha realist ve güncel parametrelere dayanmaktadır.

3.1.1.6. Yeniden Refah Partisi

Yeniden Refah Partisinin programında değinilen eğitim ile ilgili hususlar şöyledir (Yeniden Refah Partisi Parti Programı):

- 1) İlim ve irfanı temel alan medeniyetimiz özellikle bilimin ahlaki ve manevi değerler sistemi ile bütünleştğinde insanlığa yararlı olacağı gerçeğini ortaya sunmuştur. Maarif politikamız bu mühim gerçeği esas alacaktır.
- 2) İçinde bulunduğumuz çağda dünya ile iletişimin önemi son derece önemlidir. Bu açıdan, Çince, Arapça, İngilizce, Rusça, olmak üzere en az bir yabancı lisanın en iyi şekilde öğretilmesi hedeflenecek, fakat diğer derslerin eğitim lisanı Türkçe olacaktır.

- 3) Eğitimde ana ilkelerimizden biri de anayasamızda devlete bir vazife olarak verilmiş olan bireylerin manevi yönünü geliştirme görevinin devlet tarafından etkin şekilde yerine getirilmesi suretiyle gelecek nesillerimizin ahlak ve fazilet bakımından üst düzeyde yetiştirilmeleri sağlanacaktır.
- 4) Okulların fiziki yapısı, mümkün olduğu ölçüde sınıflara düşen öğrenci sayısı, eğitim öğretim araç ve gereçleri, laboratuvarlar, kütüphaneler ve spor alanları bakımından eşit hizmet sunabilir seviyeye çıkarılacaktır.
- 5) Türkiye'nin her bölgesinde hizmet veren eğitimcilerin mesleki donanımlarının iyileştirilmesi için gerekli her türlü teşvik uygulanacaktır. Bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmak için az gelişmiş bölgelerde görev yapacak eğitimcilere ek ödemeler yapılacaktır.
- 6) Engelli öğrencilerimizin eğitim öğretim haklarından sonuna kadar yararlanmaları için gereken her türlü olanak sağlanacaktır.
- 7) Üniversite sayılarının artırılması kadar üniversitelerde verilen eğitimin de kalitesinin artırılmasına da gereken değer verilecek, üniversitelerimizin uluslararası sahada yetkinlik kazanması için gerekli adımlar atılacaktır.

3.1.2. Sağlık Politikaları

Milli Görüş Hareketinin tasarlanan sağlık politikaları içerisinde parti programında ve seçim vaatlerinde ya da genel başkan söylemlerinde bulunan veriler ele alınmıştır. Planlanan düşünce ve projeler Milli Görüş Partilerinin kronolojik oluşum sırası ile alınmıştır.

3.1.2.1. Milli Nizam Partisi

Bu bağlamda öncelikli olarak MNP'ye bakacak olursak, MNP Programında "Sağlık Hizmetleri" genel başlığı içerisinde bulunan seçim vaatleri şöyledir:

- 1) Devletin sorumlulukları arasında bulunan halkın sağlığını koruma görevini tatminkâr bir düzene bağlamak kararındayız.
- 2) Sağlık hizmetlerinde ülkenin az ve çok gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları giderip eşitlik sağlayacağız. Doktorsuz hastane ve sağlık

merkezlerinin de nitelikli hizmeti için yeteri kadar doktora ve tatminkar oranda personele ulaşmasını hedeflemekteyiz.

- 3) Koruyucu doktorluk sisteminin yaygınlaştırılması, sağlık açısından tehlike arz eden fiziki, biyolojik ve kimyevi tehdit unsurlarına karşın önlemler alınmasını amaçlamaktayız.
- 4) Durumu olmayan yurttaşların hastane önlerinde engellere maruz kalmadan ücretsiz muayene ve tedavisini sağlayacağız.
- 5) Ülkenin yoldan mahrum alanlarında sağlık hizmetlerinin sekteye uğramaması için gerekli önlemleri almayı planlamaktayız.
- 6) Yurt dışındaki doktorların ülkeye dönmesini sağlamak ve ülkedeki doktorların yurt dışına göç etmesini önlemeye yarayacak teşvik önlemleri alacağız.

MNP sağlık hizmetlerinin bölgesel eşitsizliklerin giderilmesini, sağlık hizmetinin devletin temel görevi olduğunu, ücretsiz sağlık hizmetlerinin sağlanması gerektiğini savunmuş ve bunlara parti seçim vaatleri ve parti programı içerisinde yer vermiştir. Lakin MNP yeni kurulmuş olması ve ömrünün kısa sürmesi sebebiyle bu vaatleri gerçekleştirememiştir.

3.1.2.2. Milli Selamet Partisi

Millî Nizam Partisi'nin kapatılmasının ardından adil bir ülke düzeni için MSP, MNP'nin sahip olduğu sağlık hizmetleri görüşünü ele alıp yenileyerek vaatlerini oluşturmuştur. MSP'nin sağlık politikaları ve hizmetleri konusundaki söylemleri aşağıda arz edilmektedir (Milli Selemat Partisi Program Ve Tüzüğü):

- 1) Devlet halkın sağlığını koruma ve tedavi imkânlarını hazırlama görevleriyle mükelleftir. Bu hizmet sorumluluğunu ülkenin telep ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir düzene bağlama hedefindeyiz.
- 2) Koruyucu doktorluk etkinliklerini bilime dayalı ve gerçekçi bir açıyla tekrar revize ederek, halkın sağlığına tehlike teşkil eden fizikî, biyolojik ve kimyevî tehditlere karşı elzem önlemleri alacağız.
- 3) Ülkenin her alanında yaygın, modern gıda kontrolü sistemini inşa edeceğiz. Belediyeleri her türlü gıda tahlillerini yapabilecekleri donanımlı analiz

laboratuvarlarına kavuşturacağız. Böylelikle yiyip içilen, piyasaya ve satışa sunulan her türlü besi maddeleriyle meşrubatın mikropsuz, temiz, emin olarak satılmasını sağlayıcı önlemler alacağız.

- 4) Köylü ve fakir yurttaşların hastane önlerinde engellere maruz kalmadan parasız muayene ve tedavilerini sağlayacağız. Ülkenin yoldan mahrum bölgelerinde sağlık hizmetlerinin sekteye uğramaması için gereken önlemleri almak kararındayız.
- 5) Hastane sayısı ve yataklı hasta kapasitesini arttıracacağız.
- 6) Ucuz, bol ve müessir ilâç temini olanaklarını sağlayacağız. İlaç ve kimya sanayisini kuracağız. İlâç temel maddelerini ülkemizde yapacağız. Ambalaj sanayisi ve ilaç müstahzarı laboratuvarı konumundaki ilaç fabrikalarımızı, ham madde üretecek fabrikalar konumuna gelmeleri için gerekli önlemleri alacağız.
- 7) Ülkenin en ücra köşelerindeki sağlık hizmetlerinin güvencelenmesi için, doktorlar arasındaki meslekî, ilmî yarışma ve olgunlaşmayı özendirici, verim ve hizmet farkını ele alan bir mekanizma tesis edeceğiz.
- 8) Doktorların ve sağlık personelinin nakil ve tayinlerinde adalet ilkelerini yerine getireceğiz. Mahrumiyet bölgelerindeki doktorların ihtisas yapmalarına öncelik tanıyacağız.
- 9) Bulaşıcı hastalıkların içme suları ile topluma yayılmasına mahal veren şehir ve kasabaların bozuk kanalizasyon ve lâğım vaziyetlerini hıfzıssıhha şartlarına göre ıslah edeceğiz. Köyleri ve gecekondu bölgelerini, içinde yer aldıkları sağlıksız ve iptidaî şartlardan kurtaracak ve buralarda yaşayan yurttaşlarımızın emniyet, huzur ve sağlık içinde yaşama önlemlerini en kısa sürede hazır etmeğe çalışacağız.
- 10) Yurt dışındaki doktorların ülkeye dönmelerini ve ülkedeki doktorların yurt dışına göç etmelerini engellemeye yönelik teşvik önlemleri alacağız.

3.1.2.3. Refah Partisi

Refah Partisi'nin Seçim Beyannamesi Sağlık başlığı altındaki vaatleri şu şekilde ifade edilmektedir (Kurt, Taylan, & Şen, 2018: 76):

- 1) Parasızlıktan ötürü hastane önlerinde vatandaşları sefalet ve ölüme sevk eden halihazırdaki sağlık sistemi kökten değiştirilecektir.
- 2) “Adil Düzen”de yurttaşın sağlık hakkı devlet güvencesi altında temin edilecektir.
- 3) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her birey sağlık sigortasına sahip olacaktır.
- 4) Halihazırdaki sağlık sistemi tekrardan revize edilecek; vatandaşa daha çok hizmet veren sağlık kuruluşları mükâfatlandırılacaktır.
- 5) Köylerde ikamet eden vatandaşa hizmet götürmede sağlık ocaklarının işlevsellikleri arttırılacaktır.
- 6) Bölge sağlık hastaneleri kurulacak ve bu hastanelerin köy, bucak, ilçe sağlık merkezleriyle olan etkinlikleri arttırılacaktır.
- 7) Aile hekimlikleri kurulacak, tüm bireylere bir aile hekimi tahsis edilecektir.
- 8) Bir hekime ne kadar fazla sağlıklı birey bağlı ise hekime o oranda ek ödenek sağlanacaktır.
- 9) Eczane enflasyonu ve ilaç israfının önü alınacaktır.
- 10) Devlet yoksulları tüm olanaklarıyla destekleyerek sağlıkta fırsat eşitliği yakalayacaktır.

Bu maddelerden hareketle RP için sağlık tüm vatandaşlara eşit ve ücretsiz şekilde sağlanacak, hekimleri teşvik edici uygulamalar yapılacak, dezavantajlı konumdaki kesimin sağlık hizmetlerine ulaşmasında eşitlik sağlanacak ve devlet herkese sosyal güvence ile hizmet edecektir.

3.1.2.4. Fazilet Partisi

Fazilet Partisi’nin Seçim Beyannamesinde Sağlık başlığı altında bulunan vaatleri aşağıda yer almaktadır (Fazilet Partisi, 1999: 106):

- 1) Sağlık, ülkemizin en temel sorunu, toplumsal vicdanı yaralayan en temel problem alanıdır. Toplum sağlığı ve sağlık hizmetleri ertelenemez, zamana bırakılamaz, üzerine politika yapılmaması gereken yegâne hizmet alanıdır. Sağlık hizmetlerindeki yetersizliğin ya da dikkatsizliğin bedeli bir insan

hayatına mal olmaktadır. Bedeli insan olan bir hizmet alanında yaşanabilecek ihmal bir kusurdan ziyada insanlık suçudur.

- 2) Anayasada altı özenle çizilen sosyal devlet ilkesi gereği, toplumun tümünü kuşatacak etkili, verimli sağlık hizmeti ve uygulamaları devletin ana mesuliyeti ve sorumluluğudur.
- 3) Yetersizliği en baştan bilinen, hiçbir hazırlığı içermeyen, kısa zamanda da geçersizliği ortaya çıkan Yeşil Kart uygulaması, umutsuz insanların umutsuzluğuna umutsuzluk eklemiştir. Yeşil Kart mekanizması ve kriteri yeniden gözden geçirilerek, geçerliliği ve işlerliği olan bir yapıya mutlaka kavuşturulacaktır.
- 4) Sağlık hizmetlerinin finansmanındaki aksaklıkların önlenmesi için sağlık sosyal güvencesi ve sağlık sigortası yardımlarından yararlanma hakkı olmayan yaklaşık 21 milyon vatandaşımızın sağlık güvencesini de sağlayacak şekilde Genel Sağlık Sigortası uygulaması gerçekleştirilecektir. Ödeme imkânı bulunmayan yurtdaşlarımızın sağlık sigortası primleri devletçe karşılanacaktır. Sağlık sigortası alanında mevcut karmaşa, çok başlılık ve yetersizliğe son vermek için, bütün sosyal güvenlik kuruluşlarının sağlık sigortaları emeklilik sigortalarından ayrılarak, sağlık sigortası veya finansmanı tek çatı altında toplanacaktır.

3.1.2.5. Saadet Partisi

Saadet Partisi'nin Parti Programında Sağlık başlığı altındaki maddeler şöyledir (Saadet Partisi Programı, 2019, s. 29):

- 1) “Hastane değil, şifahane” prensibi çerçevesinde koruyucu sağlık hizmetlerine evveliyet verilecektir.
- 2) Yerli üretimi içeren bir sağlık politikası hazırlanacaktır.
- 3) İlaç sanayimiz geliştirilerek yerli ilaçların üretilmesi maksadıyla bilimsel çalışmalar teşvik edilecektir.
- 4) Medikal ürünlerin üretimi, yerlileştirilmesi için üniversite - teknokent iş birliği ile milli teknolojilerde dışa bağımlılığı ortadan kaldırılacak çalışmalar yapılacaktır.

- 5) Sağlık okuryazarlığı ilköğretim sürecinden itibaren eğitim sistemine eklenecektir.

SP'nin 2018 seçim beyannamesinde sağlık alanından yer alan hususlar ise şöyledir (Saadet Partisi 2018 Seçim Beyannamesi):

- 1) Ürünlerin raf ömrünü uzatan fakat insan sağlığına zararlı koruyucu maddelerin üretimi, ithalatı ve kullanımı yasaklanacaktır.
- 2) Çalışma barışını olumsuz etkileyen adaletsiz performans sistemi, adaleti tesis edecek biçimde yeniden revize edilecektir.
- 3) Emekli sağlık çalışanlarının ücretleri iyileştirilerek, ek ödemelerin emekliliğe yansıtılmasının sağlık çalışanları bakımından hayati beklentiği oluşturduğu bilinci ile revizeler yapılacaktır.
- 4) Beşikten mezara dek herkesin hiçbir ek ödemeye gereksinim duymadan sağlık hizmetlerinden ücretsiz faydalanması esas olacaktır.
- 5) Şehir hastanelerinin verimi artırılacak biçimde yeniden planlanacak, sağlık hizmetinin temel olarak yerinde verilmesi önceliklenecektir .
- 6) “Hastane”ler ana görevi olan “Şifahane”lere dönüştürülecektir.
- 7) Bütün sağlık çalışanlarının, hekimlerin çalışma ve yaşam koşulları, özlük hakları düzenlenecektir.
- 8) Türk Ceza Kanunu’nda değişikliklere gidilerek sağlığın şiddetten korunması sağlanacaktır.
- 9) İlaç sanayimiz geliştirilerek yerli ilaçların üretilmesi için gerekli bilimsel çalışmalar desteklenecektir. Gerekli koşulları sağlayan ilaçlar hızla ruhsatlandırılacaktır.

3.1.2.6. Yeniden Refah Partisi

Yeniden Refah Partisi'nin Programında Sağlık başlığı altındaki maddeler şöyledir (Yeniden Refah Partisi Parti Programı):

- 1) Sağlık düzenlemelerimiz önleyici ve koruyucu hekimlik temeline göre oluşturulacaktır.

- 2) Tıbbi cihaz ve malzemelerin yerli üretim olarak sağlana bilmesi gayesiyle teknoloji transferleri dâhil gerekli önlemler alınarak teşvikler sağlanacaktır.
- 3) İrsi hastalıkların erken teşhisi ve tedavisini sağlamak için hamilelik sürecinde ve doğum sonrası süreçte gerekli tetkikler sağlık sigortası kapsamına alınacaktır.
- 4) Sağlık sistemindeki veri ve istatistiklerin neticelerinde faydalanarak, işleyişteki aksaklıkların öngörülmesi ve önlem alınması amaçlanmaktadır.
- 5) Bilinçsiz ilaç kullanımının azaltılmasına olanak sağlayacak bilgi ve yaşam tarzının topluma empoze edilmesi için sağlık okur-yazarlığını arttıracak düzenlemeler yapılacaktır.
- 6) Sağlığa zararlı gıdalar ve alışkanlıklarla etkili bir yöntemle savaşılabılır.
- 7) Gıda ve ilaç ambalajlarının üzerinde ürünlerin içeriğinin anlaşılabilir olması için ayrıntılı bilgilere ve ürünün menşesine detaylı yer verilecektir.
- 8) Hastalık nedenlerini ve tedavi metotlarını araştırmak maksadıyla yüksek teknolojik donanımlı tıbbi ve genetik araştırma merkezleri yapılacaktır.
- 9) Sağlık personelinin yurt sathında dengeli biçimde dağılımının sağlanması ve sağlık hizmetlerinin yeterli şekilde en ücra yerleşim yerlerine kadar ulaştırılması gerekli önlemler alınacaktır.

Genel anlamda Milli Görüş Partilerinin sağlık politikaları hususunda ortak noktaları şu şekilde ifade edilebilir:

- 1) Devletin temel görevleri arasında sağlık hizmetlerini eksiksiz sunmaları gerekliliği.
- 2) Ülkenin en ücra köşesinde bulunan vatandaşın dahi sağlık hakkının en iyi şekilde sağlanmasının gerekliliği.
- 3) Aile hekimliğine verilen önem.
- 4) Şehir hastaneleri hususunun önem arz ettiği.
- 5) Sağlık hizmetine ulaşmak için tüm vatandaşların eşit haklara sahip olmalarının gerekliliği.

- 6) Doktorların şartlarının iyileştirilerek sağlık göçünün önüne geçilmesi gereği.
- 7) Hastane ve yatak kapasitelerinin artırılması gerekliliği.
- 8) Her vatandaşın sıra beklemeden, mağdur olmadan hakkı olan tedaviye ulaşmasının gerekliliği.

3.1.3. Sosyal Güvenlik Politikaları

Eğitim ve sağlık alanlarından sonra sosyal güvenlik politikaları devletler nezdinde önemli bir konuma sahiptir. Yaşlı ve engelli vatandaşların bakımı, bu vatandaşlara bakan kişilerin maddi durumları göz önüne alınarak birçok kalemde işlevsellik arz eder. Yaşlı bezleri, engelli maaşları, bakım ücretleri gibi alanda işlevsel olan sosyal güvenlik politikaları aynı zamanda iş göremezlik sonucu çalışamayan, iş arayışı içerisinde olanlara iş bulma konusunda yardımcı olma, işten ayrılış sonrası işsizlik maaşı gibi pek çok kalemi içinde barındırır.

3.1.3.1. Milli Nizam Partisi

Milli Nizam Partisinin programında değinilen sosyal güvenlik ile ilgili hususlar şöyledir (Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi, 1970):

- 1) Yurttaşların yaşamı ve sağlığı devletin güvencesindedir. Bu temel ilkeye karşın bir kısım yurttaşların, işsizlik, sakatlık, hastalık sebebiyle ve türlü afetler veya mahrumiyetler münasebetiyle fakirliğe ve dilencilığe esir olmaları veya bu sebeple yaşamlarının ve sağlıklarının heder olması, devletin bu konularda üzerine düşen görevi layıkıyla yapmadığını gösterir. Bunun nedeni, içtimai yardımlaşma müesseselerinin ve fikrinin yetersiz bırakılmış olmasıdır.
- 2) Yine işçi kesimi için işçilerimize sağlıklı çalışma ortamı sunmaya, eşit ise eşit ücret kaidesini gerçekleştirmeye, devlet sektörü ile özel sektör işyerleri arasındaki iş emniyeti farkını gidermeye çalışacağız. Ziraat işçilerinin yasal haklarına kavuşmasını sağlayacağız.
- 3) Mevcut yardım kurumlarını da çatısı altında alacak olan bu yapı, afetzedelere, iş imkânından yoksun kalmış olan fakir yurttaşlara, iş bulamayarak müşkül duruma düşmüş işçilere, tahsilde bulunan fakir öğrencilere, korunmaya

muhtaç çocuklara ve ihtiyarlara, dul ve yetimlere ve sair ihtiyaç sahibi kesimlere destekte bulunacaktır. Ayrıca: mali durumu yeterli olmayanlara veya dar gelirli memur ve işçilere masrafsız borç para veren müesseselerin kurulması temin edeceğiz.

- 4) İşçilerin ucuz konuta ulaşmasını, hastalık, analık, iş kazaları, mesleki hastalıklar, ihtiyarlık, maluliyet ve ölüm gibi hallerde müşkül duruma düşmeden içtimai yardıma kavuşmalarını temin edeceğiz.
- 5) Kadın ve çocuk işçilerin, çalışma koşullarını vicdani ve ahlaki esaslara göre düzenlemeyi gerekli görüyoruz.

3.1.3.2. Milli Selamet Partisi

Milli Selamet Partisinin programında değinilen sosyal güvenlik ile ilgili hususlar şöyledir (Milli Selemat Partisi Program Ve Tüzüğü):

- 1) İşçi ücretlerinin temininde değişen iktisadi şartlar karşısında adaleti temin eden ve ilmi ölçü ve formüllere dayalı bir sistemin geliştirilmesi lüzumlu görülmektedir.
- 2) Yurt içi istihdam imkan ve şartlarının geliştirilmesi suretiyle memleket evlatlarına yurt içinde rahat ve tatminkar çalışma sahaları açmak, istihtam politikalarının temelini oluşturacaktır.
- 3) İşçi ve işveren ilişkilerinde karşılıklı sevgi ve saygı esastır. Bu esasın karşılıklı geliştirilmesi suretiyle her iki tarafın haklarına helal gelmemesi kayıt ve şartları içerisinde işçilerin sağlıklı şartlar içerisinde çalışmalarının sağlanması, kadın ve çocuk işçilerin durumlarıyla mütenasip işlerde çalışmaları amaçlanır.
- 4) İşçilerin çalıştıkları tesislere hissedar olmalarını sağlayacak yeni yatırım alanlarının açılmasına çaba gösterilmelidir.
- 5) İşyerleri sakat yurt evlatlarının istihdama katılmaları hususunda görevlendirilmelidir.

3.1.3.3. Refah Partisi

Refah Partisinin programı içerisinde belirttiği Adil Düzen sisteminde değinilen sosyal güvenlik ile ilgili hususlar şöyledir (Erbakan, 2019: 110):

- 1) Bu sistemden herkes sigortalı olacaktır.
- 2) Sigorta ve emeklilik için prim ödenmeyecektir.
- 3) İşsiz ve emeklilerin yaş, tahsil, hizmet ve ehliyet esaslarına göre ne kadar aylık alacağı “katsayı” ile belirlenir.
- 4) İşsizlik ve emeklilik ödeneği bütçeden ödenir. Milli gelirdeki artış ile orantılı bu pay artar.

Refah Partisinin 1991 seçim beyannamesinde yer alan hususlar ise şöyledir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1991):

- 1) Kapitalizm ve sosyalizmde en çok mağdur edilen ve sıkıntıya konulan kadınlar olmuştur. Sözde kadın eşitliği teranesiyle aile hayatı tahrip edilmiş, kadın en ağır işlerde ve zor şartlarda çalışma mecburiyetinde bırakılmıştır. Bu kapsamda tüm kadınlar sosyal güvence kapsamına alınacak böylelikle ev hanımlığı da sosyal bir meslek sınıfına dahil edilecektir.
- 2) Ev hanımı, gerek toplumun geleceği olan çocukları yetiştirmede, gerek de ailenin işlerinde daha da başarılı olması için desteklenecektir.
- 3) Çocuk bakım süresi uzatılacak ve bu süre içerisinde aile destekleme yardımı yapılacaktır.
- 4) İsteyen hanımlara tüm gün veya yarım gün çalışma olanağı sağlanacaktır.
- 5) BAĞ-KUR'un geliştirilmesi, BAĞ-KUR fonlarının esnaf için kullanılması sağlanacaktır.
- 6) BAĞ-KUR emeklilik haklarının dönemin koşullarına intibak ettirilmesi sağlanacaktır.
- 7) BAĞ-KUR'a başlatılan devlet desteği artırılarak sürdürülmelidir; BAĞ-KUR diğer sosyal güvenlik kuruluşları ile aynı seviyeye getirilmeli ve sigortalılığı ihtiyari olmalıdır.
- 8) Sakatların çalışabilmeleri için özel iş yerlerinin açılması ve bu insanlara işe alımlarında öncelik sağlanması.

- 9) Çalışabilecek sakatlardan hiçbirinin işsiz kalmaması için gerekli önlemlerin alınması.
- 10) Sakatların eğitimi için okulların artırılması ve modern teçhizatla donatılması. Üniversitelerde belirli kontenjanların ayrılması.
- 11) Bakıma muhtaçlar ve yoksullar için aşıevleri ve bakım evlerinin sayıca artırılması.
- 12) Bakıma muhtaç çocukların öksüz ve yetimlerin tamamının bakım evi yurt ve okul ihtiyaçlarının öncelikle karşılanması.
- 13) Ailelerinin yanında bulunan bakıma muhtaçlara yardım yapılması.
- 14) Yaşlı, dul, yetim, düşkün, yoksul ve sakatlara sosyal hizmetlerin yapılabilmesi için Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma vakfının desteklenerek geliştirilmesi.
- 15) Özürlülere vergi muafiyeti sağlanması.
- 16) Özürlülerin kullandığı malzeme ve ilaçların temininde devlet desteğinin artırılması amaçlanmaktadır.

3.1.3.4. Fazilet Partisi

Fazilet Partisi için sosyal güvenlik politika söylemleri şöyledir (Fazilet Partisi, 1999: 133):

- 1) Fazilet Partisi, sosyal politikaların sağlıklı bir şekilde yürütülmesi bakımından, gerekli her türlü potansiyele sahip olduğumuz halde, bu alandaki hizmet kanallarının etkin bir işleyişe sahip olmadığına inanmaktadır.
- 2) Her şeyden önce devletin sosyal niteliği Anayasal bir ifade olmanın ötesinde hayata geçirilecek, devlet yeniden sosyal devlet olacaktır.
- 3) Fazilet Partisi toplumsal sorumluluklara ve toplumsal vicdana doğrudan yönelik bu kuruluşları etkinliklerini artırmak üzere Aile Bakanlığı çatısı altında toplayacaktır.
- 4) Bundan böyle aile yardımlarının tespiti ve matrah ve limitlerinin belirlenmesindeki kriterler Maliye Bakanlığı tarafından değil, Aile Bakanlığı tarafından tayin ve tespit edilecektir.

- 5) Sosyal politikalar kapsamında, sosyal hizmet ve sosyal yardım programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasında sivil kuruluşlar da inisiyatif ve söz sahibi yapılacaktır.
- 6) Ülkemizde sayıları bine yaklaşmış bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile insanî ve toplumsal amaçlar taşıyan sivil kuruluşların işbirliği teşvik edilecek; ortak proje uygulamaları kaynak katkısı verilerek desteklenecektir.
- 7) Fazilet Partisi ülke çapındaki “Aileye Dönüş” programı kapsamında, ekonomik yetersizlik dolayısıyla çocuklarını SHÇEK'in himayesine bırakan aileler başta olmak üzere, aynı sorunu yaşayan ve çocuklarına bir sığınak arayan ailelere, SHÇEK bünyesindeki bir çocuğun aylık maliyetinin üçte ikisi oranında nakdi destek sağlayacaktır.
- 8) Özürlü çocuğu olan gelir vergisi mükellefi anne ve babaların gelir vergilerine de indirim ve istisna uygulanacaktır.
- 9) Çalışmayan ve ailesine bağımlı özürlülerimize her ay asgari ücretin yarısı kadar bir ücret ödenecektir.
- 10) İşsizlik sigortasını aileyi odak alan bir anlayışla ele almak temel hedefimizdir.
- 11) 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu gereğince eşi çalışmayan memurlara ödenen eş ve çocuk yardımları, günümüz ekonomik şartlarına uygun hale getirilecektir.
- 12) Doğum yapan kadın memurların ücretli doğum izni altı aya çıkarılacaktır. Ücretsiz izin süresi ise isteğe bağlı hale getirilecektir.
- 13) Fazilet Partisi'nin anlayışına göre göre sosyal devlet, yaraları saran ve muhtaçları barındıran devlettir.
- 14) Başta dini ve ahlaki değerler olmak üzere, geleneksel milli değerlerimiz Türk toplumunda yaşlılara karşı duyulan saygı ve ilginin en önemli temellerini oluşturmaktadır. Yaşlıların kendilerine mahsus bedensel ve ruhsal ihtiyaçları ancak sıcak bir aile ortamında karşılanabilecek özellikler arz eder. Bu nedenle yaşlıların aile içinde bakımını kolaylaştıracı önlemlerin alınması bu konudaki politikamızın temelini oluşturmaktadır.
- 15) Yaşlılara mahsus dinlenme ve eğlenme mekânları yanında danışmanlık hizmeti verecek kurumlar oluşturulacaktır.

- 16) Toplu taşıma vasıtalarından ücretsiz yararlandırılmaları ile rehabilitasyon ve bakım ihtiyaçlarının gönüllü kuruluşlar-yerel yönetimler işbirliği içinde çözümlenmesi yaşlılara götürülecek önemli hizmetlerdir.
- 17) Fazilet Partisi bakıma muhtaç yaşlılara hizmet üretmeyi sosyal politikalarının vazgeçilmez bir ilkesi olarak kabul etmektedir.
- 18) Özürlü vatandaşlarımızın öncelikli olarak eğitim gereksinimlerinin giderilmesi ve mecburi istihdam ile topluma kazandırılması bu konudaki politikalarımızın temelini oluşturmaktadır. Böylece bir yandan özürlü kişiye sahip olan ailelerin yükü hafifletilmiş olacak, diğer yandan da özürünün yaşamla bütünleşmesi sağlanacaktır.
- 19) Özürlü vatandaşlarımızın ihtiyaç duydukları sakat arabası, işitme cihazı, kabartma daktilo ve benzeri araç-gereçleri acil olarak temin edilecektir.
- 20) Bütünüyle bakıma muhtaç özürlülerin ise aile ortamında barınmasını sağlamak maksadıyla ailelere yönelik destek programları uygulanacaktır.
- 21) Engelli bireyin ve özürlü bireyi bulunan ailenin yalnızlığı aşılamak, çalışmayan özürlü vatandaşlara her ay asgari ücretin yarısı kadar sosyal yardım ödemesi yapılacaktır.

3.1.3.5. Saadet Partisi

Saadet Partisinin programında değinilen sosyal güvenlik ile ilgili hususlar şöyledir (Saadet Partisi Programı, 2019):

- 1) “Ev kadınlarının” emeklerinin itibarı sağlanacaktır. Ev hanımları’nın sosyal güvence kapsamına alınması için ihtiyaç duyulan yasal düzenlemeler sağlanacaktır.
- 2) İnsan için sadece çalıştığının karşılığı vardır. Emeklilik koşulları kapsamlı biçimde yeniden revize edilecektir. Emeklilik ve sigorta sistemindeki çelişkiler revize edilip, çelişkiler giderilecektir.
- 3) Emeklilik için prim günü ve yaş çelişkisi ortadan kaldırılacak, çeşitlendirilmiş opsiyonların seçilebileceği emeklilik sistemi oluşturulacak bu sayede emeklilikte yaşa takılma sorunu giderilecektir.
- 4) Çalışanın alınının terinin karşılığı beslenme, barınma, eğitim gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayacak ücreti vermekle mümkündür. Hedefimiz açlık

sınırı altında kalan geliri ortadan kaldırmaktan ziyade yoksulluk sınırının altında kalan gelir bırakmamaktır.

- 5) Asgari ücret, açlık sınırı altından kurtarılarak milli gelirden adil pay alan insanca yaşam ücretine dönüştürülecektir. Bu sayede yurttaşlarımızın gelirlerinde iyileşme olacak, bu durum diğer iş alanlarına da sirayet edecek ve artan toplam taleple birlikte işsizlik azalacaktır.
- 6) Çalışma hayatında kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi dezavantajlı gruplar için özel koruyucu tedbirler alınacak ve bu kapsamda işgücü niteliği taşıyan dezavantajlı sosyal gruplara yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi doğrultusunda aktif istihdam politikaları uygulanacaktır.
- 7) Bakıma muhtaç engelli çocuk veya yetişkine sahip olan aile bireylerine sosyoekonomik destek ve profesyonel bakım hizmetleri imkanı sunulacaktır.
- 8) Engelli çocukların eğitimi, fırsat eşitliği ilkesi kapsamında engellilik tür ve derecelerine göre kaynaştırma veya özel eğitim yoluyla sağlanacaktır.

SP'nin 2018 seçim beyannamesinde sosyal güvenlik alanından yer alan hususlar ise şöyledir (Saadet Partisi 2018 Seçim Beyannamesi):

- 1) Çalışan kadınlarımızın çocuğunu yetiştirmesi konusunda her türlü imkan sunulacaktır.
- 2) Çalışan annelere Doğum sonrası talep etmeleri durumunda (en fazla) 3 yıl olmak üzere doğum izni verilecektir.
- 3) Açlık sınırı altında maaş alan emeklimiz kalmayacaktır.
- 4) Emeklilerden tedavi, tıbbi cihaz ve ilaçtan alınan katılım payı alınmayacaktır.
- 5) Evsiz insanlar için özel barınma olanakları sağlanacak, sosyal bakım evleri her çeşit sağlık ve rahat yaşama olanaklarıyla donatılacaktır.
- 6) “Yaşlı Dostu Bakım Güvence Modeli” Türkiye çapında uygulanacaktır. Buna göre; Bakıma muhtaç her yaşlı vatandaşın, bakımı teminat altına alınacaktır.
- 7) Engelli vatandaşlarımızın vali ve kaymakam gibi üst düzey devlet memuru olmalarının önündeki engeller kanunen giderilecektir.

- 8) İstihdam imkânları artırılabacak, kamuda açık kontenjanlar doldurulacaktır.
- 9) Çalışma ve emeklilik koşulları kapsamlı şekilde yeniden revize edilecektir.
- 10) Emeklilik için prim ve yaş çelişkisi ortadan kaldırılacak, emeklilik şartları yaşla değil, hizmet yılı ile olacaktır. Kadınlar 25, erkekler ise 30 yıl çalıştıktan sonra isterlerse emekli olabileceklerdir.

3.1.3.6. Yeniden Refah Partisi

Yeniden Refah Partisinin programında değinilen sosyal güvenlik ile ilgili hususlar şöyledir (Yeniden Refah Partisi Parti Programı):

- 1) Bütün çalışanlarımızın sağlıklı ve güvenli iş ortamlarında çalışmalarını için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- 2) Engelli yurttaşlarımızın istihdam oranının artırılmasına ve iş hayatındaki problemlerinin çözülmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
- 3) 4688 sayılı kanunun 15. Maddesinde sayılan kadrolar hariç tutularak kamu görevlilerine grev hakkı sağlanacaktır.
- 4) Kadın çalışanlarla yönelik olarak uluslararası standartlarda tanınan tüm haklar verilecektir.
- 5) Barınma, geçimini idame ettirme, eğitim ve sağlık alanında ihtiyaç duyan bütün yurttaşlara hızlı ve etkin bir sosyal güvenlik sistemiyle hizmet verilecektir.
- 6) Emeklilik hakkını kazanmış yurttaşlarımızın belirli bir yaşa kadar emeklilikten doğan haklarını kullanamaması uygulamasına son verilecektir.
- 7) Tüm bunlara ek olarak ecdat yadigarı vakıfçılık geleneği, bu alandaki bütün sivil toplum kuruluşlarımızın sosyal güvenlik hizmetine gönüllü katkıları son derece önemlidir. Bu alanda hizmet sunan bütün sivil kuruluşlar da teşvik edilecek ve desteklenecektir.

- 8) Devlet özellikle dul ve yetimlerin maddi ve manevi açıdan en geniş anlamda koruyucusu olacak, yetim yavrularımızın manevi ve psikolojik gelişimleri, her türlü tehlikeden korunmaları, eğitimleri, sağlık ihtiyaçları, evlendirilmeleri, iş sahibi olmaları hususlarında gerekli uygulamalar yapılacaktır.

MNP'den YRP'ye dek Milli Görüş Partilerinin üzerinde durdukları sosyal güvenlik politikalarının ortak hususları şu şekilde ifade edilebilir:

- 1) İşsizlik, sakatlık, engellilik durumlarından devletin görevleri gereğince ihtiyaçlarının karşılanması.
- 2) İşçilerin çalışma haklarının revize edilmesi, iş kazaları, meslek hastalıkları durumlarında devlet yardımı.
- 3) İş arayan, işsiz kalan vatandaşlara iş bulmada ve geçinme hususunda yardım edilmesi.
- 4) Kadın ve çocukların şartlarının iyileştirilmesi.
- 5) Bakıma muhtaç çocuk ve yaşlıların bakımının özendirilmesi ve masraflarının temini.
- 6) Tüm bireylerin sigortalı olması ve sigorta şartlarının iyileştirilmesi.

Saadet Partisi ve Yeniden Refah Partisi sağlık alanında Milli Görüş temelli yaklaşımlara dayanmakla birlikte değişen dönem şartlarının ve konjoktürün etkisiyle ağırlık verilen noktalarda farklılaşmalar mevcuttur. Temel politikalarda ise benzer eğilimler görülmektedir.

3.2. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALARI

3.2.1. Milli Selamet Partisi Dönemi

Erbakan siyasi hayatta varoluşundan beri İmam Hatip Okulları mevzuu üzerinde durmuş ve 1974-1978 döneminde 350 adet İmam-Hatip okulu, 10 adet Yüksek İslam enstitüsü ve 3000 adet Kur'an kursu MSP eliyle açılmıştır. Bunlara ilave olarak, İmam-Hatip okullarının orta bölümleri tekrardan eğitime dahil edilmiş, lise mezunu kişilerle İmam-Hatip okulu mezunlarının aynı haklara sahip olarak diledikleri fakültelere

girebilmesine imkan verilmiş ve tüm ilkokul, ortaokul ve liselere ahlak derslerinin konulması sağlanmıştır (Arpacı, 2020: 26).

Türkiyede 1951-1997 yılları arasında toplamda 1607 İmam-Hatip okulu açılmış ve bunların 359'u Erbakan'ın iktidar ortağı olduğu bu dört yıllık dönemde faaliyete geçirilmiştir. MSP'nin ortak olduğu hükümetler döneminde açılan okulların sayısının toplam sayının yaklaşık %22'sine tekabül etmesi Milli Görüş oluşumunun eğitimde İmam-Hatip okullarına verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Bu kapsamda İmam-Hatip okullarının Milli Görüş geleneğindeki yeri yadsınamaz bir gerçektir. MSP-CHP koalisyonunun sürdüğü bir yıllık dönem içerisinde toplam 29 İmam-Hatip okulu açılmıştır. (Aydın, 2019: 112).

Kuşkusuz ki Milli Görüş Partilerinin İmam Hatip okullarının açılması ve din ve ahlak eğitimi ile ilgili diğer politika ve icraatları doğrudan sosyal politika meselesi ile ilgili olmamakla beraber, teorik boyutta incelenen bir konu olarak bu partilerin İslami referanslarla ilişkisi açısından açıklayıcı bir bilgi olabilir. Diğer bir açıdan da ülkedeki muhafazakar kesimlerin, çocuklarına aldırarak istedikleri din ve ahlak eğitimi için devlet okullarında imkan hazırlanması, genel anlamıyla bu hükümetlerin vatandaşa yönelik bir eğitim hizmeti olarak ve dolayısıyla sosyal politika çerçevesinde atılan bir adım olarak değerlendirilebilir.

1973 seçimleri sonrası CHP ile kurulan koalisyon ortaklığı döneminde Milli Eğitim Bakanlığı CHP'de kalmıştır. Bu dönem içerisinde gerçekleştirilen eğitim uygulamaları arasında; 9. Milli Eğitim Şurası ile ilkokullarda 4. ve 5. sınıflarda ve ortaokul ve liselerde ise eğitimin tüm kademelerinde ahlak dersinin zorunlu hale getirilmesi yer almaktadır. Ayrıca yine bu dönem içerisinde İmam-Hatip Okullarının orta kademeleri yeniden eğitim-öğretime açılmıştır (Yalanız & Zabun, 2021: 760).

Bu koalisyonun bozulmasının ardından oluşturulan Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde eğitim bakanlığını AP almıştır. Bu dönem içerisinde Danıştay kararı ile "Kız öğrencilerin İmam Hatip Okullarına kayıt yaptırma yasağı" bozulmuştur, bu sayede kız öğrenciler İmam Hatip Okullarına kabul edilmişlerdir. MSP seçim beyannamesinde yer alan ders içeriklerinin değiştirilmesi bu dönemde sağlanmış ve ortaokul ve lise kitaplarının içerikleri değiştirilmiştir. Yüksek İslam Enstitüleri açılmış ve ortaokul ve liselerde ahlak derslerinin özellikle Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesi

mezunları tarafından verilmesi sağlanmıştır. Ayrıca yurtdışında İslam ülkelerinde eğitim görenlerin diplomalarının yurt içinde denkliği sağlanmıştır (Yalanız & Zabun, 2021: 760).

Milliyetçi Cephe hükümetleri içerisinde eğitimde millileşme esası yer almakta idi. AP ve MSP'nin dindar seçmenin oyunu almak istemeleri imam-hatip okulları açma yarışına dönüşmüştür. Bu manada özellikle MSP'nin koalisyon ortağı olduğu dönemde 350 İmam-Hatip lisesinin yanında, 10 İslam Enstitüsü ve 3000 adet Kuran Kursu hizmete sunulmuştur. MSP, özellikle ikinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin programına İslam Enstitülerini, akademi yapma cümlesini ekleyerek, kendi oylarını korumaya çalışmıştır. İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin sonlarına doğru Türkiye'de İmam- Hatip okulu sayılarında artış yaşanmıştır. 230 yeni İmam-Hatip lisesi orta kısmı açılmıştır. 1974–1975 döneminde İmam-Hatipler'in toplam öğrenci sayısı 48900 iken, 1977–1978 döneminde bu rakam 134517 sayılarına ulaşmıştır. Yani 1974–1978 yıllarında bütün mesleki ve teknik okullarda öğrenci sayısındaki artış %61,8 oranında iken, İmam-Hatip liselerinde bu oran % 289'a ulaşmıştır. Milli Eğitimin 28 Kasım 1975 tarihinde aldığı kararla, İmam-Hatip liselilerin, genel liselerle denkliği sağlanmış ve mezunlarına kendi alanlarında doğrudan üniversiteye gitme imkanı sunulmuştur. Yine bu koalisyon döneminde üniversite sayılarında ve eğitim fakültelerinin sayılarında artış sağlanmıştır (İlman, 2014, s. 242).

Birinci Milliyetçi Cephe hükümet programında eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik politikalarına yer veren hususlar şöyledir (Türkiye Büyük Millet Meclisi)²⁹: “Emekli işçilerin durumlarını ivedilikle düzeltereğiz. Köylü vatandaşlarımızın afetlere karşı korunması için tarım sigortasını düzenleyip etkinliğini genişleteceğiz; dar gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ve yetiştirme olanaklarını artıracacağız. Eğitim kuruluşlarının yurt geneline dengeli bir şekilde dağılmasına olanak sunulacaktır. İl ve ilçelerde binaları hazırlanmış olan meslek okulları eğitim öğrenime açılacaktır. Muhtaç duruma düşen yaşlı vatandaşların, kimsesiz çocukların, engellilerin ıstıraplarını dindirecek önlemler alacağız. Bilimsel ve teknik araştırmalar teşvik edilecek, teknolojinin yerli imkânlarla dayalı olarak geliştirilmesine çabalanacak, ülke dışındaki araştırmacıların vatana dönmeleri sağlanacaktır.

²⁹ https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/koalisyon_hukümetleri/Koalisyon_Hukümetleri_C2.pdf

Eğitimde yöntem ve araçtan daha elzem olan öğretmenlik mesleğine hak ettiği değer verilecek; özveriyle görevlerini yerine getiren öğretmenlerimizin maddi ve manevi problemlerinin çözümlenmesine, meslek içi eğitimlerini ve ilerlemelerini sağlayacak koşulların hazırlanmasına çaba harcanacaktır. Ders kitapları hususunda dar gelirli ailelerin yükünü azaltıcı önlemler alınacaktır. İlk ve ortaöğretimde müfredatta olan ahlak dersleri, amacına uygun ve milli ahlak esaslarına uygun olarak düzeltilecek ve bu dersleri, öncelikli, İlahiyat Fakültesi, İslami Bilimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam-Hatip okulları mezunları verecektir. Okullarda kitap enflasyonuna ve ders kitapları ile ilgili ticari rantlara son verilecektir. Din derslerinin normal ders saatleri içinde ve gerekli niteliklere sahip öğretmenlerce verilmesi sağlanacaktır. Müfredat programlarında milli kültürümüze uygun olmayan kısımlar değiştirilecek, milletimizin ilme ve insanlığa yaptığı hizmetlerin öğretilmesine ihtimam verilecektir. Yurt dışında eğitim görenlerin yurdumuzda eşdeğerlik tanınmasında karşılaşılan zorluklar ortadan kaldırılacak ve bu muameleler ilmi esaslara uyularak ivedilikle neticelendirilecektir. Genel Sağlık Sigortası sistemi gerçekleştirilecektir. Milli eğitimde, gençliğin bedeni gelişmesi için spor teşvik edilecektir. Ülkemizdeki sosyal güvenlik kuruluşlarının aynı bakanlığı ilgilendirilmesi amacıyla kurulan Sosyal Güvenlik Bakanlığı, kuruluş gayeleri doğrultusunda geliştirilecektir. Çalışan kadınların, arzu ettikleri takdirde 20 yılda emekliye ayrılabilmelerine imkan verilecektir. İşçilerimizin hastalık, analık, iş kazaları, meslek hastalıkları, yaşlılık, maluliyet ve ölüm gibi durumlarda zorluğa düşmeden yardıma kavuşturulmaları mutlaka sağlanacaktır. Sosyal güvenliğin bütün yurda ve yurttaşların tamamına eşit ve adil ölçülerde sağlanması, bütün çalışanların sigorta kapsamına alınması gayemizdir”

Milliyetçi Cephe hükümet programında emeklilere, çalışan kadınlara, engelli bireylere ve yoksul vatandaşlara sosyal güvenlik hizmetlerinin etkin bir şekilde aktarılmasına, yurt dışında eğitim alanların Türkiye’de çalışabilmesine, bilim ve teknik yeterliliklerin arttırılmasına, ders kitaplarının ailelerin üzerine bindirdiği yükün hafifletilmesine ve İslam Enstitülerine yönelik kararların ve öğretmenler için planlanan faaliyetlerin MSP’nin eğitim politikaları ile paralellik arz ettiği görülmektedir.

İkinci Milliyetçi Cephe hükümet programında eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik politikalarına yer veren hususlar şöyledir (Türkiye Büyük Millet Meclisi)³⁰: “Manevi ve maddi kalkınmanın tüm nimetleri, artan milli gelir ve yükselen refah, milletimizin tüm bireyleri arasında dağıtılacak, dengesizlikler giderilecek, sosyal adalet kazandırılacak, her yurttaşı sosyal güvenlik hizmetlerine kavuşturacağız. özellikle yaşlıları, engellileri, ekonomik açıdan güçsüz olanları, dul ve yetimleri, kimsesizleri, dar gelirli ve işsizleri özel önlemlerle öncelikle himaye etmeyi, milli ve insani bir vazife saymaktayız. Eğitim müesseselerinde, öğretim ve öğrenim hürriyetinin ve güvenliğinin sağlanması için alınacak tüm önlemler etkili şekilde gerçekleştirecektir. Milletimizin umudu ve geleceğinin güvencesi olan gençliğimizin manevi yapısının inanç, sevgi ve milli kültürle zenginleşmesine önem veren ve beden sağlığını koruyan, hayatın bütün zorluklarını aşarak başarıya ulaşmasına olanak sunacak, kabiliyeti gelişmiş bir yapıya kavuşmasına ihtimam vereceğiz. Eğitimin milliliğine büyük ihtimam verilecektir. Milletimizin tüm bireylerinin, Türk Milleti’nin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini özümseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, Vatanını ve Milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, Türkiye Cumhuriyetine karşı vazife ve mesuliyetlerini bilen ve bunları eylem haline getirmiş, büyük ve şanlı tarihimize övünç duyan, Milletimizin geleceğine güvenle bakan, her türlü öykünmecilikten uzak, milli, şahsiyetini müdrik, ilim, teknik ve medeniyet yarışında insanlığa örnek olmayı amaç edinen yurttaşlar olarak yetiştirilmesine büyük ihtimam vereceğiz.

Tüm gençlerimizin her seviyede eğitim kurumlarından faydalanmaları imkânlarını hazırlayacağız. Eğitimde imkân ve fırsat eşitliğine önem vereceğiz. İslam Enstitüleri “Akademi” haline getirilerek, ilmi araştırma güçleri arttırılarak, adet ve öğrenci sayıları çoğaltılacaktır. Akademi mezunlarının, liselerde, felsefe, ahlak, sosyoloji ve psikoloji öğretmeni olarak görev almalarına olanak sunulacaktır. İmam-Hatip Lisesi ve diğer meslek lisesi mezunlarını, Üniversite ve Yüksek Okullara giriş sınavlarında, diğer lise mezunları ile aynı şartlara tabi tutacağız. İmam-Hatip Lisesi mezunlarının, İlkokullarda Din ve Ahlak Dersleri hocası olarak görev almalarına olanak sağlayacağız.

İmam-Hatip Liselerinin ilkokullara dayalı olmasını ve sayılarının artırılmasını sağlayacağız. Genel Sağlık Sigortası Kanununu yasalaştırarak, tüm yurttaşlarımızı

³⁰ https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/koalisyon_hukumetleri/Koalisyon_Hukumetleri_C2.pdf

ücretsiz tedavi olanaklarına kavuşturacağız. Böylelikle, ilaç parası bulamayan, tedaviden mahrum kalan herkesi güvence altına almış olacağız. Çalışanların haklarının korunup geliştirilmesine ve güvence altına alınmasına gayret edeceğiz. İşçi ve işveren münasebetlerinde karşılıklı hak ve menfaatlerin çatışarak değil, barışçı yollarda çözümüne ve bilhassa çalışma barışının korunmasına ehemmiyet vereceğiz. Gelişen ekonominin yararlarından çalışanların adil bir pay almalarına destek olacağız. Ev hizmetlerinde çalışan bireyleri sigorta kapsamına alacağız. İşçi ve Memur emeklileri ile dul ve yetimlerinin geçim koşullarını yeniden düzenleyeceğiz”.

İkinci Milliyetçi Cephe Hükümet programında da işçi işveren ilişkileri, dar gelirli vatandaşlara sosyal adalet ilkesi ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, eğitim alanında eşitliğin sağlanması, eğitim imkan ve olanakların geliştirilmesi, geleceğin umudu olan gençlerin manevi ve milli eğitim anlayışına kavuşturulması ve İmam-Hatiplere yönelik diğer çalışmalar gibi husus ve amaçlar dikkate alındığında hükümet programının MSP çizgisinin plan ve politikalarıyla önemli ölçüde paralellik arz ettiği görülmektedir. Bu hükümetin programının elbette sağ parti ağırlıklı bir koalisyon hükümeti olduğunu göz ardı edilemez. Yine de koalisyon ortağı partilerin Mecliste sahip olduğu milletvekili sayılarının birbirine oranı dikkate alındığında, MSP’nin kendi parti politikalarını hükümet programına sansıtabilmesi bakımından başarılı olduğu söylenebilir.

Bu iki MC hükümeti programının eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik başlıkları altında oluşturulan planlamalarının MSP’nin politikalarıyla ortak paydalarının ağırlıklı olması MSP’nin anahtar parti özelliğini koruduğu ve hükümet ortaklıklarının zemininin teşkilinde parti esas ve ilkelerinin önemli ölçüde müessir olduğu ifade edilebilir.

3.2.2. Refah Partisi Dönemi

MSP’nin kapatılmasının ardından kurulan RP Milli Görüş partileri içerisinde daha fazla önem arz etmektedir. Hareket MNP ile adını duyurmuş, MSP ile kendini halka tanıtmaya fırsatı bulmuş ve RP ile halkla bütünleşme ve kaynaşma imkanına kavuşmuştur.

Refah Partisi, 1991 genel seçimlerinde sunduğu seçim vaatlerini 1995 genel seçimlerinde de aynı şekliyle devam ettirmiştir. Seçim sürecinde “Sağlık Sistemi, Dert Değil Şifa Dağıtacaktır” sloganını kullanmıştır. Bu slogan ve bakış açısı ile sağlık sektörünün vatandaşlara hizmet götürmenin adresi olacağına işaret edilmiştir.

RP 1995 seçimlerini birinci parti olarak tamamlamıştır. Ana-Yol koalisyonunun dağılması sonrasında Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurma görevini RP genel başkanına vermiş ve Refah-Yol koalisyon hükümeti kurulmuştur. 54. dönem hükümetin programını TBMM'ye sunan Erbakan öncelikli olarak programda şu hususlara yer vermektedir (Refah-Yol Hükümet Programı, 1996):

- 1) Göreve başlarken milletimizin iktidarımızdan, ülkemizin ve vatandaşımızın ana meseleleri olan; terör, göç, işsizlik, geçim güçlüğü, köylü, işçi, memur, esnaf, emekli ve muhtaç yurttaşlarımızın refah seviyesinin arttırılması taleplerine cevap vermek amacıyla , inanç, heyecan, ve azimle oluşturulmuş bir iktidardır.
- 2) Kamu yatırımlarında; sağlık ve eğitim sektörlerinde bölgesel gelişmişlik düzey farkları için önlem alınacaktır.
- 3) İlke olarak herkesin prim ödeyeceği sağlık sigorta sistemine kademeli bir biçimde geçilecek, prim ödeme imkanı bulunmayanların primleri devletçe oluşturulacak bir fon tarafından temin edilecektir.
- 4) Sosyal güvenlik kurumlarının içinde yer aldığı finansman sorunlarına çare bulmak, fonların etkin bir biçimde işletilmesini sağlamak maksadıyla “sosyal sigorta”, “sosyal yardım” ve “sosyal hizmetler”in ana gayelerini ve kurumlarını belirleyen yasal çerçeve oluşturulacaktır.
- 5) Emekli Sandığı, SSK ve BAĞ-KUR tek bir çatı altında birleştirilecektir. Ayrıca çalışanların emeklilik işlemlerinin ve birikimlerinin özel sigorta şirketleri ve özel emeklilik fonları vasıtasıyla sürdürülmesi teşvik edilecektir.
- 6) Bütün toplumun sosyal güvenliğe kavuşturulması için çalışmalar yapılacaktır. Sigortalı olmayı ve sigortalı çalışmayı kapsamlı hale getirmek için ücretler üstündeki yükler azaltılacak ve bu husustaki denetimlerin verimliliği yükseltilecektir.
- 7) Çalışma şartlarının iyileştirilmesi, çalışanların gelirden adil pay almaları, iş güvenliğinin sağlanması, iş kazalarının önlenmesi, toplu pazarlık düzeninin sağlıklı sürdürülebilmesi gibi ana hususlar başta olmak üzere huzurlu bir çalışma alanının sağlanması için ilgili taraflarla ve kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.
- 8) Devlet, esas sağlık hizmetlerini ücretsiz olarak vermeye devam edecektir.

9) Kamu yatırımları içerisinde eğitimin payı %12'ye (1995'te 9.2%) çıkarılacaktır.

Refah Partisi, hükümetin büyük ortağı olduğu bu süreçte (1996-1997) vaatlerini ve projelerini gerçekleştirme ve Milli Görüş Hareketinin politikalarını gösterme ve gerçekleştirme fırsatı bulmuştur (Kurt, Taylan, & Şen, 2018: 77).

Bu bağlamda sağlık alanında aşılama çalışmalarına önemli ölçüde ehemmiyet verilmiştir. Örneğin 1995'te BCG (Verem), Kızamık ve DBT-3 aşılama oranlarının düşmeye başlamasına karşın 1996 ve 1997'de bu oranda artış görülmüştür (Kurt, Taylan, & Şen, 2018: 78).

Bakanlığın ihtiyacı doğrultusunda sağlık ocağı ve sağlık evleri sayısında bu dönem içinde vatandaşlar için fiziki açıdan artış sağlanmış ve devam ettirilmiştir. Bu durum neticesinde yurttaşların sağlığa ulaşmasına engel teşkil eden hususların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kişi başına düşen sağlık harcamalarında da artış yakalanmıştır. Ayrıca sağlık bakanlığı bütçesi 1996-1997 yıllarında tekrar bir artışa geçmiştir (Kurt, Taylan, & Şen, 2018: 79-80).

Refah Partisi iktidar olduğu dönem içerisinde tüm ülkede yenilikler göze çarpmaktadır. Kısa ömürlü de olsa bu koalisyon döneminde toplumun birçok kesiminde memnuniyet seviyesi yükselmiştir. Emekli, memur, işçi ilk kez bu kadar yüksek oranlarda maaş zamları almışlardır. İşsizlik oranı %5 seviyelerine kadar gerilemiştir. BAĞ-KUR emekli maaşları %300 kadar zamlanmış; keza asgari ücrette de %100'den fazla artış gerçekleştirilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonunun tüm gelirleri yoksul vatandaşlara tahsis edilmiştir. RP, Refah-Yol hükümetinde de Milli Eğitim Bakanlığını almamış ve bu bakanlığa DYP sahip olmuştur. RP'nin yer aldığı bu Refah-Yol hükümeti döneminde 97 adet İmam-Hatip okulu açılmıştır (Aydın, 2019: 174-179).

Önceki bölümde Refah Partisi başlığı altında Refah-Yol koalisyonunda Meclise sunulan kanun teklifleri, meclis araştırma önergeleri ve genel görüşmeler şeklinde Meclise sunulan çalışmalara değinilmişti. Bu çalışmalar şu şekildeydi (Arpacı, 2017: 322-323):

- 1) Sakat araçlarının gümrüksüz getirilmesi (Kanun Teklifi)
- 2) Yüksek öğretim sorunlarının araştırılması ve gerekli önlemlerin alınması (Meclis Araştırma Önergesi)

- 3) Sosyal Güvenlik ve SSK ile ilgili sorunların incelenmesi (Meclis Araştırma Önergesi)
- 4) Eğitim problemleri ve bu hususta uygulanan politikalar (Genel Görüşme Önergeleri)
- 5) Evlenecek Eşlere ihtiyaçlarına göre evlilik yardımı (Kanun Teklifi)
- 6) İşsizliğin nedenlerinin araştırılması ve çözüm yollarının aranması (Meclis Araştırma Önergesi)
- 7) BAĞ-KUR problemlerinin araştırılması (Meclis Araştırma Önergesi)

Refah-Yol Hükümetinin göreve başladığı 8 Temmuz 1996 tarihinde oluşturulan kabinede Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı Doğru Yol Partisinden idi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ise Refah Partisinde bulunmakta idi. Koasliyon süresince Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının kendisinde bulunduğu bu dönem içerisinde Refah Partisi, Meclise sunulan yasa teklifleri ve Meclis görüşmelerinde etkili olmuştur.

Refah-Yol hükümeti döneminde 85 kanun teklifi verilmiştir. Bu tekliflerin 10'u yeni üniversite kurulmasına yöneliktir. (Arpacı, 2012, s. 406).

Refahyol hükümeti döneminde görüşülen bazı kanun teklifleri şöyledir (Ertan):

- 1) Memurlar, diğer kamu görevlileri ile bunların emeklilerinin mali ve sosyal haklarında düzenlemeler yapılmasına dair yetki kanunu³¹
- 2) Özürlüler idaresi başkanlığı kurulmasına ve özürlülerin durumları ile ilgili çeşitli kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair yetki kanunu³²
- 3) Sosyal sigortalar kurumu kanununun bir maddesinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir geçici madde eklenmesi hakkında kanun teklifi³³
- 4) Yükseköğretim kanununda değişiklik yapılması hakkında kanun³⁴

³¹ Kanunun müzakerelerine 20 Kasım 1996 yılında başlanmıştır. 2. Yasama yılının 20. Birleşiminin birinci oturumunda başkanlığı Uluç Gürkan üstlenmiştir.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c014/tbmm20014020.pdf>

³² Görüşmelere 20. Dönem TBMM'nin 2. Yasama yılının 25. Birleşiminde, 3 Aralık 1996 tarihinde başlanmıştır. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c014/tbmm20014025.pdf>

³³ 30 Ocak 1997 tarihinde, 20. Dönem 2. Yasama yılının 53. Birleşiminde görüşmelere başlanmıştır. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c020/tbmm20020053.pdf>

³⁴ 14 Mayıs 1997 tarihinde, 20. Dönem 2. Yasama yılının 93. Birleşimin birinci oturumunda görüşülmeye başlanmıştır. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c026/tbmm20026093.pdf>

- 5) Yükseköğretim kurumları teşkilatı hakkında 41 sayılı kanun hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulüne dair kanunun bir maddesinin yürürlükten kaldırılmasına ilişkin 9.10.1996 tarih ve 4190 sayılı kanun³⁵

Refah Partisinin 1990'lı yıllarda başta İstanbul ve Ankara olmak üzere kazandığı yerel yönetimler, sosyal belediyeçilik yaklaşımı ile yerel yönetimlerde halkla daha yakın ilişkiler kurarak sosyal ihtiyaçları ve şehrin hayat kalitesini yükseltme yönünde başarılı çalışmalar yapmışlardır (Hamdemirci, 2019, s. 116). RP'li belediyeler sosyal belediyeçilik uygulamalarına sistematik olarak ilk kez ilçe merkezlerinde kurulan ramazan çadırları ile başlamış, daha sonraları erzak dağıtımı, kömür yardımı, ilaç, kitap ve okul malzemeleri dağıtımları ile devam etmiştir. Genel manada parti politikası olarak belirlenen yardıma muhtaç insanlara yardım götürerek ve eğitim alanında vatandaşlara malzeme ve kitap yardımı yaparak, benimsenen sosyal politikaların yerel yönetim kanallarıyla da halka sunulduğu görülmektedir. Yine İstanbul'un RP'li ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyesinin düşük gelir gruplarına, yeşil kart sahiplerine, kadınlara, çocuk ve yoksullara ve yaşlılara yönelik faaliyetleri yaygınlaştırılarak sosyal belediyeçilik vasıtasıyla vatandaşa hizmet götürülmüştür. Tabii sunulan bu hizmetler sosyal politikaların yerel yönetimlerde vatandaşa yansımalarıdır (Hamdemirci, 2019, s. 116).

RP'li Ankara Büyükşehir Belediyesi belediyede çocuk meclisi kurmuş, çocuklar için çocuk hakları aktiviteleri gerçekleştirmiştir. Sokakta çalışan çocuklara sahip çıkmak maksadıyla, Şentepe çocuk evi inşa edilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ise yaşlılar için Kayışdağı'nda 1000 kişi kapasiteli Darülaceze binasını hizmete açmıştır. Sabit sağlık hizmetlerinin yanı sıra seyyar sağlık araçlarıyla da yaşlıların evlerine sağlık hizmetleri götürerek evde tedavi olanağı sunmuştur (Hamdemirci, 2019, s. 145). Milli görüşçü belediyeler RP ile başlayan sosyal belediyeçilik anlayışı çerçevesinde eğitim alanında okulların açıldığı dönemlerde öğrencilere defter, kitap ve kırtasiye malzemesi dağıtmıştır. Yine belediyeler tarafından yüksek öğrenim öğrencilerine burslar verilmiş, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarına spor salonları yaptırılmıştır (Hamdemirci, 2019, s. 152).

³⁵ 28 Mayıs 1997 tarihinde, 20.dönem 2. Yasama yılının 99. Birleşiminde görüşülmüştür. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c028/tbmm20028099.pdf>

Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde Refah Partisinin kısa iktidar dönemine rağmen sosyal politikalar alanında en fazla icraatı gerçekleştirebilmesi açısından Milli Görüş Partileri içerisinde farklı bir yere sahip olduğu söylenebilir. 28 Haziran 1996 tarihinden başlayıp 30 Haziran 1997 yılına kadar devam eden bu kısa dönemde yaşanan çeşitli siyasi engellemelere rağmen önemli sosyal politikaları planlayan ve hayata geçirilebilen bir oluşumun bu alanda başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİNİN MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİ İLE BENZER SOSYAL POLİTİKALARI

4.1. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

4.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisinin Oluşum ve Gelişim Süreci

Fazilet Partisinin kapatılmasıyla beraber gelenekçi grup 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisini kurmuş, böylelikle Milli Görüş geleneği bu kanalla siyasi hayatına devam etmiştir. Lakin Milli Görüş Hareketi 2001 yılında siyasi anlamda bir kırılma yaşamış ve parti içerisinde yenilikçiler olarak isimlendirilen grubunun kurulan yeni parti içerisinde yer almaması, aktif siyasete farklı bir oluşumla devam edeceklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle Fazilet Partisinin kapatılmasıyla birlikte Milli Görüş Hareketi içerisinde yaşanan kopmalar, siyasete yeni ve uzun soluklu bir parti kazandırmıştır. Bu kopmalar sonucu 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan Adalet ve Kalkınma partisi Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde siyasi hayatına başlamıştır.

Parti kurucularından Bülent Arınç ve Tayyip Erdoğan Fazilet Partisinden ayrılmaları konusunda şunları söylemiştir: *“biz başlangıçta gerçekten partiden ayrılmayı düşünmüyorduk”, “parti içinde onca sıkıntı yaşamamıza ve Kongre’de ‘bu böyle gitmez’ diyerek ayrı liste çıkarmış olmamıza rağmen eminim ki Fazilet Partisi kapanmasaydı yine de kolay kolay ayrılmazdık”* (Besli & Özbay, 2010: 278). Milli görüş içinde yaşanan bu ayrılış, Türk siyasi hayatına yeni bir perspektif getirmiştir.

Parti ismi için Erol Olçak tarafından yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanarak sunulan dört öneri arasından Recep Tayyip Erdoğan ‘AK Parti’ ismini görür görmez tercih eder. Parti logosu ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda ilk başta ayçiçeği motifi belirlenir. Bunun sebebi ise ayçiçeğinin sürekli olarak yüzünü güneşe çeviriyor olmasıdır. Lakin Tayyip Erdoğan’ın aklında ampül logosu vardır ve bu sembol üzerinde çalışılmasını ister. Partinin stilize olan yanan ampül logosu, ışığı, aydınlığı ve şeffaflığı simgelemektedir. Etrafını çevreleyen 7 ışık huzmesi, Türkiye’nin 7 coğrafi bölgesini sembolize eder ve ampülün yanar halde olması ise hareket kabiliyetini ve gayreti sembolize etmektedir (Besli & Özbay, 2010: 280).

AKP'nin kuruluş dilekçesinde 71 imza bulunuyordu ve aynı gün halen milletvekili olan 53 ismin partiye katılması ile kurucular kurulu 124 kişiden oluşmuştur. AKP'yi Türkiye'de tüm siyasi partilerden ayıran bir özellik, parti tüzüğünde milletvekilliği için üç, genel başkanlık için ise beş dönem şartı ile sınırlama getirilmesi idi. Tayyip Erdoğan bu şartların sebebini şöyle izah etmiştir: bizden ve partiden önemli olan Türkiye'dir, bizler Türk siyasetine birçok ilkleri getirdik ve bu konuda da bir ilk gerçekleştirdik (Besli & Özbay, 2010: 283).

16 Ağustos 2001 tarihinde gerçekleşen ilk kurucular kurulu toplantısında Recep Tayyip Erdoğan tek aday olarak genel başkanlığa aday olmuş ve oyların tümünü alarak genel başkan seçilmiştir. 21. Yasama Döneminde AK Parti, diğer partilerden gelen milletvekilleriyle birlikte Mecliste de bir grup oluşturarak temsil edilmiş, Parti Grup Başkanlığını ise Manisa Milletvekili Bülent Arınç yürütmüştür. Ülkenin içerisinde bulunduğu 2001 ekonomik krizi AKP'nin tek başına iktidar olmasının yolunu açmıştır. Ekonomik krizin sebebi olarak görülen partiler ve liderler 2002 seçimleri ile siyasi denklemin dışında kalmıştır. Bu bağlamda 16 parti %10 barajını geçememiş ve %45'lik bir kesim Mecliste temsil edilememiştir. Türkiye 1954 yılından beri Mecliste sadece iki parti tarafından temsil edilmiş ve AKP ilk defa girdiği 3 Kasım 2002 seçimlerinde geçerli oyların %34,63'ünü alarak, Abdullah Gül başbakanlığında 58. Cumhuriyet Hükümeti'ni kurmuştur. (Aksoy, 2018: 64).

Tablo 3.1. 3 Aralık 2002 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		41 407 027	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		32 768 161	
Geçerli Oy Toplamı		31414 748	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	10 808 229	% 34,3	363
CHP	6 113 352	% 19,4	178
MHP	2 635 787	% 8,35	-
DYP	3 008 942	% 9,54	-
GP	2 285 598	% 7,24	-
DHP	1 960 660	% 6,21	-
ANAP	1 618 465	% 5,13	-

Tablo 3.1. (Devamı)

SP	785 489	% 2,49	-
DSP	384 009	% 1,21	-
YTP	363 869	% 1,15	-
BBP	322 093	% 1,02	-
TP	294 909	% 0,93	-
İP	159 843	% 0,50	-
BTP	150 482	% 0,47	-
ÖDP	106 023	% 0,33	-
LDP	89 331	% 0,28	-
Bağımsız	314 251	% 0,99	9

Kaynak: YSK, 2002 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları³⁶

11 Mart 2003 tarihinde Abdullah Gül başkanlığındaki 58. Hükümetin istifasını vermesinin ardından dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer hükümeti kurma vazifesini Recep Tayyip Erdoğan'a vermiş ve Erdoğan tarafından 59. Cumhuriyet Hükümeti 15 Mart 2003 tarihinde kurulmuştur (Aksoy, 2018: 64).

AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan gençlik yıllarından beri Milli Görüş içerisinde yer almıştır. Erdoğan gerek doğup büyüdüğü kesim, gerek de içinden geldiği siyasi ortam bakımından merkezden uzak ve merkez siyasetinin karşısında olmuştur. İçinden geldiği siyasi kadrolar daima rejim düşmanlığı ve irticayla suçlanmış, sürekli siyasetten dışlanmak istenilmiş ve merkez ideoloji ile sürekli çatışma durumu söz konusu olmuştur. İçinde yer aldığı bu siyasi görüntüden rahatsız olan ve bu durumu daima eleştiren Erdoğan, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde okumuş olduğu şiirden ötürü aldığı mahkûmiyetin sona ermesinden sonra Milli Görüş ile siyasi yollarını ayırmıştır. Erdoğan 14 Ağustos 2001 tarihinde yeni bir siyasi çizgi ve taze kan bir parti ile yeniden siyaset sahnesine çıkmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, siyasi kimliğini “muhafazakâr demokrat” şeklinde beyan etmiştir. Dolayısıyla muhafazakâr diye bilinen parti lideri ve kurucusu Erdoğan artık sadece muhafazakâr değil, demokrattır da. Diğer taraftan AK Parti'nin ana kadrosu büyük ölçüde Milli Görüş geleneğinden gelen muhafazakâr yapıda bir parti olduğu, şüphe götürmez bir gerçektir. Gerek içerisinden

³⁶ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

geldiği siyasi kesim, gerek de partinin kurucu ve yönetici kadroları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Zariç, 2016: 235).

Ünlü Siyaset Bilimci Maurice Duverger, ‘Siyasi Partiler’ adlı ünlü eserinde, “İnsanlar, çocukluklarının izini bütün hayatları boyunca taşıdıkları gibi, siyasi partiler de, kökenlerinin derin etkisi altında kalırlar” diye yazmaktadır (Koltuk, 2009: 143).

Aslında AK Parti’yi meydana getiren öğeleri iki temel akıma ayırmak mümkündür. Cumhuriyetin kazanımları ile barışarak iktidarda kalabilecek yeni bir oluşum kurmak üzere Milli Görüş Hareketi içerisinde ayrılarak gelen isimler partinin kurucu üyelerini oluşturmuştur. İkinci başlıca kanadı ise daha önceleri Demokrat Parti (DP), Adalet Partisi (AP) ve Anavatan Partisi (ANAP) tarafından temsil edilen kesimler oluşturmaktadır. Bu temel akıma çoğunlukla liberaller dâhil olurken parti içerisinde milliyetçi bir kanadın bulunduğu da söylenmelidir. Fakat AKP içerisindeki milliyetçilerin ulusalcı görüşteki milliyetçilikle aralarında yadsınamaz farklılıklar vardır. Duverger’nin parti ayrımına bakılarak AK Parti için kadro partisi denebilir. Bu bağlamda Milli Görüş Hareketinin içinden geldiği ideolojik tarafından sıyrılmış olan ve bunu söylem ve icraatları ile ortaya koyan AKP için “Milli Görüşçülerin” kitle partisi görünümüne mukabil kadro partisi olduğu söylenebilir, ancak kimi taraflarıyla kitle partisi normlarını özümseyerek geniş bir yelpazeden destek görmüş ve oy almıştır (Zariç, 2016: 236).

AK Parti’nin büyük bir kesiminin temel gövdesini oluşturan Millî Görüş kökenli kadroların, 28 Şubat sürecinden sonraki dönemlerde mensup oldukları İslâmcılıktan ve Millî Görüşçülükten ayrılma yolunda çaba sarfettikleri görülmektedirler. Erdoğan ısrarla partisinin ve kendisinin İslâmcı olmadığını ve “Millî Görüş gömleğini çıkardıklarını”, söylemiş, hatta partisinin “kırmızı çizgilerini”de “dincilik”, “ırkçılık” ve “bölgecilik” olarak ifade etmektedir. Erdoğan’ın Avrupa Birliği oluşumuna yönelim süreci, bu manada Türkiye’deki İslâmî çevrenin genelinde görülen tipik bir dönüşüm evresini göstermekte olup bu dönüşüm evresini yalnız takıyye ile açıklamaya çalışmak yeterli olmayacaktır. Muhafazakâr Demokrat kimliği esasında AK Parti temsilcilerinin, yöneticilerinin ve tabanının tüm boyutlarıyla tartışıp, benimsediği bir olgu olmaktan öte; Millî Görüş kimliğinin yerine ikame edilebilecek daha problemsiz ve daha meşru bir kimlik bulma gayesinin sonucudur. Bu manada Muhafazakâr Demokraklık, Millî Görüşün kapalı, katı, uzlaşmaz ve taviz vermez “İslâmcı” görünümü yerine, yine dindar yapıya sahip ama Milli

Görüşe nazaran daha demokrat, daha uzlaşmacı ve daha modern bir kimlik olarak tezahür etmektedir. Bu kimlikle gerek iç çevrelerde gerek de dış dünyada daha kolay kabul edilme ve ilişki kurma durumu da söz konusu olabilecektir. Bu görüşle her kesimle daha rahat iletişim kurma imkanı oluşacak ve meşruiyet sorunu önemli ölçüde çözülmüş olacaktır (Zariç, 2016: 236).

2007 genel seçimlerinde de %46,6 oy oranı ile seçimleri lider parti olarak tamamlamış ve 341 sandalye ile meclise girmiştir. Dönemim Cumhurbaşkanı Abdullah Gül hükümeti kurma görevini Recep Tayyip Erdoğan'a vermiştir.

Tablo 3.2. 22 Temmuz 2007 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		42 799 303	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		36 056 293	
Geçerli Oy Toplamı		34 822 907	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	16 327 291	% 46,6	341
CHP	7 317 808	% 20,9	112
MHP	5 001 869	% 14,3	71
DP	1 892 686	% 5,44	-
GP	1 059 679	% 3,04	-
SP	813 505	% 2,34	-
BTP	182 095	% 0,51	-
HYP	179 010	% 0,51	-
İP	128 148	% 0,36	-
ATP	100 982	% 0,28	-
TKP	79 258	% 0,22	-
ÖDP	52 055	% 0,14	-
LDP	35 364	% 0,10	-
EMEP	26 292	% 0,07	-
Bağımsız	1 835 486	% 5,2	26

Kaynak: YSK, 2007 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları³⁷

2008 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından Anayasa ve siyasi partiler kanunu dayanak alınarak “laikliğe aykırı eylemlerin odağı” olduğu gerekçesiyle

³⁷ <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

kapatılma davası açılmıştır. Bu dava sonucu parti kapatılmamış lakin partinin hazine yardımlarından yoksun bırakılması yönünde karar verilmiştir. Parti 2009 yerel seçimlerini de %42,19 oy oranı ile birinci parti olarak tamamlamıştır. Bu seçimler neticesinde 16 büyükşehir belediye başkanlığı ve 1442 belediye başkanlığına sahip olmuştur. (Yıldırım, 2019, s. 91).

2011 genel seçimlerinde de %49,83 oy oranı ile seçimleri lider parti olarak tamamlamış ve 327 sandalye ile meclise girmiştir. Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün verdiği yetki doğrultusunda hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

Tablo 3.3. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		52 806 322	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		43 914 948	
Geçerli Oy Toplamı		42 941 763	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	21 399 082	% 49,83	327
CHP	11 155 972	% 25,98	135
MHP	5 585 513	% 13,01	53
SP	543 454	% 1,27	-
HAS	329 723	% 0,77	-
BBP	323 251	% 0,75	-
DP	279 480	% 0,65	-
HEPAR	124 415	% 0,29	-
DSP	108 089	% 0,25	-
DYP	64 607	% 0,15	-
TKP	64 006	% 0,15	-
MP	60 716	% 0,14	-
MMP	36 188	% 0,08	-
EMEP	32 128	% 0,07	-
LDP	15 222	% 0,04	-
Bağımsız	2 819 917	% 6,57	35

Kaynak: YSK, 2011 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları³⁸

³⁸ <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2011MilletvekiliSecimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf>

AKP açısından da oldukça önem arz eden bir gelişme olarak 10 Ağustos 2014 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan ilk kez halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı olmuştur. Recep Tayyip Erdoğanın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından parti'nin genel başkanlığı Ahmet Davutoğlu devr almış ve Haziran 2015 seçimlerine gidilmiştir. Haziran 2015 seçimleri sonucu hiçbir parti tek başına iktidarı kurma yetkisine sahip olamamış ve koalisyon ortağı arama çalışmaları da neticesiz kalınca, 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan erken seçim sonucunda 64. hükümet kurulmuştur (Yıldırım, 2019, s. 92).

Tablo 3.4. 1 Kasım 2015 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		56 949 009	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		48 537 695	
Geçerli Oy Toplamı		47 840 231	
Milletvekili Sayısı		550	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	23 681 926	% 49, 50	317
CHP	12 111 812	% 25,32	134
MHP	5 694 136	% 11,90	40
SP	325 978	% 0,68	-
VATAN PARTİSİ	118 803	% 0,25	-
HDP	5 148 085	% 10,76	59
BBP	253 204	% 0,53	-
HKP	83 057	% 0,17	-
DP	69 319	% 0,14	-
HAK-PAR	108 583	% 0,23	-
KP	52 527	% 0,11	-
BTP	49 297	% 0,10	-
DSP	31 805	% 0,07	-
LDP	26 816	% 0,06	-
DYP	14 131	% 0,03	-
MİLLET PARTİSİ	19 714	% 0,04	-
Bağımsız	51 038	% 0,95	-

Kaynak: YSK, 2015 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları³⁹

³⁹ <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/KesinSecimSonuclari/96-D.pdf>

2017 yılında AKP öncülüğünde 18 maddelik bir anayasa değişikliği referandumu gerçekleştirilmiş ve yapılan bu değişiklikte parlamenter hükümet sisteminden, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine” geçilmiştir. Yapılan bu değişikliğin ardından 2018 genel seçimlerinde AKP-MHP ittifakı (Cumhur İttifakı), Cumhurbaşkanı adayı olarak Recep Tayyip Erdoğan ile seçime katılmıştır. Bu seçimlerde milletvekili sayısı anayasa değişikliği ile birlikte 600’e çıkarılmıştır. Bu seçimler sonucunda “Cumhur İttifakı”nın Cumhurbaşkanı adayı R. Tayyip Erdoğan %52,6 oy alırken, milletvekili seçim sonuçlarında AKP, %42,56 oy oranı ile 295 sandalyeye sahip olmuştur.

Tablo 3.5. 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		59 367 469	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		51 189 444	
Geçerli Oy Toplamı		50 137 175	
Milletvekili Sayısı		600	
Parti	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	21 338 693	% 42,56	295
CHP	11 354 190	% 22,65	146
MHP	5 565 331	% 11,10	49
SP	672 139	% 1,34	-
VATAN PARTİSİ	114 872	% 0,23	-
İYİ PARTİ	4 993 479	% 9,96	43
HDP	5 867 302	% 11,70	67
HÜDA-PAR	155 539	% 0,31	-
Bağımsız	75 630	% 0,15	-

Kaynak: YSK, 2018 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları⁴⁰

2018 seçimleriyle beraber cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi çerçevesinde ülke için yeni bir dönem başlamıştır. Bakanlıklar cumhurbaşkanlığına bağlanmış ve Başbakanlık makamı ilga edilmiştir. Bu arada Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine ilişkin değişikliğinin Milli Görüş Partilerinin benimsediği parti politikaları arasında

⁴⁰ <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96C.pdf>

bulunduğu görülmektedir. Bu sistem sonrası Başbakanlık makamı kaldırılmış kabine Cumhurbaşkanlığı bünyesine dahil edilmiştir. Bu sistem değişikliğinin ardından 11. Kalkınma Planı Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanmıştır. Hazırlanan kalkınma planı içerisinde sosyal güvenlik açısından kayıt dışı istihdamın önleneyeceği, istihdamı teşvik edeci politikaların geliştirileceği, sağlık alanında ilaç ve tıbbi cihaz sektörünün pazarda rekabet oranının artırılması ve ülkeyi bu alandan bir üst konuma taşımanın temel amaç olduğu belirtilmektedir. Eğitim alt başlığında ise fırsat eşitliğinin sağlanması, dezavantajlı bölgelerden başlanılarak okul yemeği uygulamasına geçileceği, eğitimde kalite güvence sisteminin oluşturulacağı belirtilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı , 2019).

4.2. ADALET VE KALKINMA PARTİSİNİN SOSYAL POLİTİKALARI

4.2.1. Eğitim Politikaları

AK Parti'nin 2002 yılındaki parti programının eğitim alt başlığına bakıldığında eğitimin tüm sahalarda kalkınmanın en mühim unsuru olarak görüldüğüne dair ifadeler dikkat çekmektedir. Beşeri sermayenin verimli kullanımın bir toplumun rekabet etme şansının yüksek olması için oldukça elzem olduğu görüşünü esas alan AK Parti, eğitime yapılacak yatırımları son derece mühim bir konu olarak değerlendirir. Bu bağlamda eğitim alanında yüksek bir başarı yakalanması durumu diğer bütün alanlara yansiyarak toplumun tümüne sirayet edecek ve toplam kaliteyi artıracaktır. Bu sebeplerden dolayı AK Parti, kamu kaynaklarının tahsisindeki önceliğin eğitim alanına yapılacak yatırımlara verilmesi gerektiğine inanmaktadır. AK Parti ülkenin eğitim alanında ciddi bir karışıklık içerisinde bulunduğunu ve eğitim niteliğinin lüzumlu olanın çok altında olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda eğitim kurumlarının, ideolojik kavgaların alanı haline geldiğinin altını çizmektedir (Ömürlüoğlu, 2020: 82).

AK Parti için eğitim, bireyin yaşam standartlarını artıracak gibi toplumu da refaha ve rekabet etme olanağına kavuşturacak olan bir altyapıdır. Bu kapsamda da okul öncesi eğitimden başlamak suretiyle, eğitim ve öğretim alanında gerekli bir takım revizyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler şöyle ifade edilebilir: AK Parti eğitim hayatına 7 yaşında başlanmasını geç kalınan bir yaş olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda hükümette olduğu dönemde okul öncesi eğitim oranını %11'lerden %25'lere

yükseltmiştir. 2003-2007 yılları arasında inşa edilen ve hizmete sunulan anaokulları ülkemizdeki toplam anaokulu sayısının %60'ını oluşturmaktadır. Okullara teknolojik sınıflar eklenmiş ve yeni derslikler yapılmış ve bu sınıfların bilgisayar ve internet bağlantıları sağlanmıştır. Eğitimine devam edemeyen yaklaşık 250.000 kız çocuğunun “Haydi Kızlar Okula” projesiyle eğitim hayatlarına devamı sağlanmıştır. Ailelere eğitim yardımı verilmiştir. Kırsal bölgelerde hayatlarını idame ettiren öğrenciler için yeni yurtlar yapılmaya başlanmıştır. İlköğretim ve ortaöğretim müfredatlarında yeniliklere gidilerek, sınav yöntemi revize edilmiştir. Orta öğretimde eğitiminin süresi 4 yıla yükseltmiştir.

AK Parti, ihtiyaç sahibi öğrencilerin yanında sosyal devlet politikası çerçevesinde toplumun tüm kesimlerine yönelik uygulamalar da yapmıştır. Ücretsiz kitap dağıtımı bu alanda verilebilecek örneklerin biridir. Nitekim 2002 yılında iktidara gelen parti 2003 döneminden başlayarak ilköğretim düzeyinde eğitim veren devlet okullarında, 2006 yılından itibaren ise ortaöğretim düzeyindeki okullarda ders kitaplarının ücretsiz dağıtımına başlamıştır. (Koytak, 2015: 82).

59. Hükümetin Programında Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik eğitim öğretim hayatında esaslı yenilemeler yapılacağını belirterek, merkeze öğrenciyi alan ve aktif öğrenmeyi temel alan program değişikliklerine gidileceğini söylemiştir. Bu bağlamda 2005-2009 dönemi içerisinde toplam 737 dersin içeriği revize edilmiştir. Dönemin Maliye bakanı ile bir protokol sağlanarak yeni okul binalarının yapılması karara bağlanmış ve hasarlı okullardaki eksiklikler telafi edilmeye çalışılmıştır. 2003-2004 döneminde sosyal bilimler alanında nitelikli bireyler yetiştirmek maksatıyla Sosyal Bilimler Lisesi oluşturulmuştur. Daha önce eğitim süresi 4 yıl olarak revize edilen orta öğretime ek olarak lise eğitimi de 4 yıla çıkarılmıştır. Bu dönemde 54 adet yeni üniversite kurulmasıyla toplam üniversite sayısı 130'a ulaşmıştır. Kız çocuklarını eğitime kazandırmak maksadıyla birçok proje başlatılmış, teknik altyapı oluşturulmuştur. Okul aile birliklerine yasal statü sağlanmıştır.

60. Hükümet programında, eğitimde eksikliklerin giderilmesi için düzenlemeler yapılması ve haksızlıkların telafi edilmesi; eğitime ayrılan ödeneğin öncelikli olması; eğitimin ömür boyu eylem olarak tanımlanması; eğitime ilişkin altyapı, ulaşılabilirlik ve nitelik sıkıntılarının giderilmesi; okullaşmanın artırılması; “Haydi Kızlar Okula” projesi

ile kız çocuklarının eğitime katılımın sağlanması; eğitim giderleri için ailelere yardım verilmesi; ve ders kitaplarının ücretsiz olması öngörülmüştür (Balcı, 2021: 123).

61. Hükümet programı'nda, engelli bireylerin eğitimine ödenek sağlanması, öğretmen aylıklarının iyileştirilmesi, eğitim sisteminin işlevsel olması, eğitim yönetiminin geliştirilmesi, 2023 vizyonunun altyapısının sağlanması önemle değerlendirilen konular arasındadır. Ayrıca “Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi” (FATİH) Projesi ile teknik altyapının geliştirilmesi amaçlanmıştır (Balcı, 2021: 123).

62. Hükümet Programı'nda “Siyer-i Nebi” ve “Kuranı Kerim” derslerinin müfredata dahil edilmesi, 4+4+4 eğitim şekline geçilmesi, yüksek öğretim kurumlarının sayısının artırılması, koşullu maarif yardımı, özel ihtiyaçlı öğrencilerin eğitimi, öğretmen atamalarında kontenjanın artırılması ve aylıkların iyileştirilmesi, dershanelerin özel okula çevrilmesi, sınavların içeriğinin okul müfredatına uyumlu hale getirilmesi, öğretmenlere uygulanan başörtüsü yasağının kaldırılması öngörülen ve gerçekleştirilen önemli düzenlemelerden bazılarıdır (Balcı, 2021: 123).

Haziran 2015 seçimlerinde hiçbir partinin tek başına hükümeti kuramasından dolayı hükümet programı oluşturulamamıştır.

64. Hükümetin programında, eğitimde reformların yoğunlaştırılması, kalitenin önemsinmesi, eğitim fakültelerinin kontenjanlarının ihtiyaca göre belirlenmesi, eğitim sisteminin özgürlükçü, üretken ve rekabetçi şekilde inşa edilmesi, insan haklarına duyarlılığın sağlanması, Öğretmen Akademisi sisteminin başlatılması, eğitim fakültelerinin müfredatının güncellenmesi, Kamu Personeli Seçme Sınavında (KPSS) bütün adaylara yönelik alan sınavı şartının eklenmesi, oyun tabanlı öğrenme ve yabancı lisan ile teknolojik eğitimlerin yoğunlaştırılması, uzaktan eğitimin dezavantajlı öğrencilere yönelik olarak kullanılması, tüm okullarda tam gün eğitim-öğretime geçilmesi konularına yer verilmiştir (Balcı, 2021: 124).

65. Hükümetin programında daha önceki programlardaki hususların yanı sıra, eğitimde kalite endeksinin sağlanması, eğitsel içeriklerin güçlendirilmesi, eğitimin sürecine ailelerin dahil edilmesi, oyun tabanlı öğrenmenin iyileştirilmesi, özel sektörün meslek liselerine desteklerinin artırılması konuları yer almıştır (Balcı, 2021: 124).

Bu dönemlerde hükümet ve parti programlarında yer alan eğitim politikalarına baktığımızda serbest kıyafet uygulamasına geçildiği ve başörtüsü serbestliği getirildiği görülmektedir. Dini tercihleri çerçevesinde başı kapalı olarak eğitimini sürdürmek isteyen genç kızların karşısına çıkan başörtü yasağı kaldırılmış ve bütün vatandaşların tercihleri doğrultusunda eğitim-öğretim haklarını kullanmalarının yolu açılmıştır.

Eğitim, iktidarların ideolojik faaliyetlerinin topluma özümsetilmesi açısından öncelikle ele alınan bir konudur. Eğitim ayrıca toplumun gelişmesi ve güçlenmesi açısından da önemsenen bir süreçtir. Bu kapsamda eğitimin esas hizmet sahası olduğunu belirten AK Parti bu düşüncesi çerçevesinde hayata sunduğu faaliyetleri şu şekilde ifade etmektedir: Eğitime ayrılan ödenek payı iyileştirilmiştir. 162.000 yeni derslik eğitim sisteminin kullanımına sunulmuştur. İlk ve orta düzey eğitimler için yeni yurtlar inşa edilmiştir. Okullardaki spor salonlarının sayısı artırılmıştır. Yeni kütüphaneler hizmete sunulmuştur. Okullarda “FATİH” projesi kapsamında akıllı sınıflar oluşturulmuştur.

2007 yılında uygulamaya geçen “e-okul” projesiyle öğrencilerin öğrenim verileri için dijital ortamda depolamaya geçilmiştir. Durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarının eğitimden uzak kalmamaları için eğitimde fırsat eşitliği gayesiyle faaliyetler sürdürülmüştür. Özürlüler Yasası ile engelli öğrencilerin eğitime devam etmelerine katkıda bulunulmuştur. “Ana-Kız Okuldayız” projesi kapsamında 567000 kadına okuma yazma öğretilmiştir. “Gönül Köprüsü Projesi” ile yurdun çeşitli bölgelerinde eğitime devam eden öğrencilerin ülkeyi daha iyi tanımaları ve karşılıklı iletişimlerinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Gerek öğretmen aylıklarında gerekse de yükseköğretim kredi miktarlarında iyileştirmeye gidilmiştir. Yükseköğretimde barınma, beslenme gibi temel konularda, burs ve kredi olanaklarında iyileştirmeler yapılmıştır.

AKP parti programında liselere yönelik katsayı uygulamasının, hakkaniyetten uzak olduğu, öğrencilerin motivasyonunu düşüren sonuçlar ürettiği ve dolayısıyla yükseköğretime geçiş sınavlarında bütün lise ve dengi okul mezunlarına fırsat eşitliği sağlanacağı ifade edilmekte idi. Aslında İmam-Hatip okullarının eğitim sisteminde eşit şartlarda yer alması Milli Görüş geleneğinin de önemli gördüğü eğitim politikalarından biri idi. Bu çerçevede İmam-Hatip okullarının da dahil olduğu meslek liselerine uygulanan katsayı eşitsizliği giderilmiş ve bu şekilde meslek liselerine yönelen öğrenci kalitesindeki düşme meselesi de önemli ölçüde çözüme kavuşturulmuştur.

Yine parti programında “Kamu üniversitelerinde eğitim gören öğrenciler için okul masraflarını karşılayıp hayatlarını belli bir standartta sürdürmelerini sağlamak için bir kredi sistemine geçilecek, yoksul öğrencilere yapılacak yardımların ilke ve temelleri belirlenecektir” ibareleri yer almaktadır. Bu bağlamda Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde öğrencilere KYK bursu ve kredi olanakları sağlanmaktadır. Ayrıca yine eğitim alanında üniversitelerin birinci öğretimlerinde okuyan öğrencilerden alınan katkı payları kaldırılmıştır.

4+4+4 eğitim sistemi ile zorunlu eğitim süresi 12 yıla çıkarılmış ve müfredat bu kapsamda yenilenmiştir. Eğitim müfredatlarının seçmeli ders havuzuna “Hz. Muhammed’in Hayatı”, “Kur’an-ı Kerim” ve “Temel Dini Bilgiler” dersleri dahil edilmiştir. Öğrenci sayısı ve okullaşma oranlarında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Burs imkânından faydalanan öğrenci sayısı yükseltilmiştir.

4.2.2. Sağlık Politikaları

AK Parti sağlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesinin sosyal devlet anlayışının vazgeçilemez unsuru olarak gördüğünü beyan etmektedir. Etkin ve kaliteli bir sağlık sistemi, nitelikli bir toplum için vazgeçilmez olarak değerlendirilmektedir. Parti programında yer alan diğer bir önemli husus da “devletin herkesin temel sağlık hizmetlerini, gerekli görülürse özel sektörle işbirliğine gidilerek gerçekleştirmek zorunda olduğu” şeklinde ifade edilmiştir (Yılmaz & Özmen, 2019: 560).

Türkiyede siyasi istikrarın uzunca bir dönem sağlanamaması sağlık alanında ülkemizi geri bırakmıştır. Bu dönemler içerisinde yaşanan siyasi kaosa sağlık alanının maliyetleri de eklenerek olumlu bir gelişim süreci sağlanamamıştır. AK Partinin tek başına iktidara geldiği dönem içerisinde sağlık alanında yaptığı köklü reformlar oy oranlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Parti, Avrupa Birliği katılım sürecinde Dünya Bankasının desteğiyle beraber reform çalışmalarını “Acil Eylem Planı” temeline yerleştirmiş ve bu planın bir ürünü olan “Sağlıkta Dönüşüm Programı”nı ortaya çıkarmıştır. Bu programla sağlık hizmetlerinin etkili, verimli ve hakkaniyete uygun bir biçimde örgütlenmesi ve finansman sağlanması amaçlanmaktadır (Kurt M. E., 2016: 158).

2002 yılında aile sağlığı merkezlerinin muayene oda sayıları beş bin civarlarında iken 2013 yılı itibarıyla bu sayı yirmi bin seviyelerine yükselmiştir.

Parti programında “Aile hekimliği sistemi uygulamaya konulacaktır. Aile hekiminin muayenehanesi, fizik koşulları ve uygulama standartları Sağlık Bakanlığı’na belirlenecektir (Adalet Ve Kalkınma Partisi Parti Programı)” ifadeleri ile Aile Hekimliği sisteminin uygulamaya konulacağı beyan edilmiş ve bu uygulama 2010 yılı itibariyle tüm illerde hizmete sunulmuştur. 2001 yılında açıklanan parti programına ek olarak 24 Haziran 2018 seçim bildirgesinde koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin iyileştirilerek esas sağlık hizmetlerine önemli ölçüde katkı sağlanması amaç olarak belirtilmiştir. Ayrıca sağlık alanında yerli aşı hususunda yapılacak çalışmalarla sağlık sektörünün millileştirilmesi ve ülkenin aşı ithal eden ülke konumundan, aşı ihraç eden ülke konumuna getirilmesinin hedeflendiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de üretilmesi amaçlanan aşılar arasında; “suçiçeği”, “kuduz aşısı”, “hepatit B aşısı” ve “5’li karma aşıları” (DaBT-Hib-İPA) bulunmaktadır (Yılmaz & Özmen, 2019: 560).

Bunlara ilaveten Türkiye yeni dönemde Covid 19 salgınına yönelik yürüttüğü aşı çalışmalarını olumlu neticeye ulaştırmış ve dünyadaki aşı üreten dokuz ülke arasına girmeyi başarmıştır. AK Parti hükümeti geliştirilen bu Türk aşısının (TURKOVAC) ihtiyaç sahibi başka ülkelere de ticari amaç gözetilmeden ihraç edileceğini beyan ederek, sosyal politikanın uluslararası boyuttaki bir uygulamasını planladığını ortaya koymuştur.

59. Hükümetin Programında sağlık hizmetlerinin çağdaş gelişimlerin uzağında kaldığı belirtilmiş ve sağlık sisteminin ulaşılamaz hale geldiği ifade edilmiştir. Sağlık hizmetlerinin tüm yurttaşların yararlanabileceği bir yapıya kavuşturulması yer almıştır. Devlet sağlık hizmetlerini etkin ve verimli hale getirmeli ve gerekirse özel sektörden destek almalıdır denilmektedir (59. Hükümet Programı).⁴¹

60. Hükümetin Programında sağlık hizmetleri için başta SSK hastaneleri olmak üzere kamu kurum hastaneleri Sağlık Bakanlığı’na devredilmiştir. Vatandaşlar üniversite hastaneleri ve özel hastaneler dahil istediği her hastaneye gidebilmekte istediği doktora muayene olabilmektedir. İlaçlardaki KDV oranı düşürülmüştür. Sağlık hizmetlerinden alınan KDV oranı %18’den %8’e düşürülmüştür. Çağdaş sağlık anlayışı kapsamında “aile hekimliği” uygulaması başlatılmıştır. 18 yaş altındaki gençlerin güvence

⁴¹<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/03/20030324.htm#:~:text=59.%20H%C3%BCk%C3%BCmet%2C%20milletimizin%20talebi%20olan,t%C3%BCm%20politikalar%20bu%20do%C4%9Fruituda%20%C5%9Fekillendirilecektir.>

kapsamında olacağı “Genel Sağlık Sigortası” sistemi uygulanacaktır ifadeleri programda yer almaktadır (60. Hükümet Programı).⁴²

61. Hükümetin Programında sağlık alanında 2002 yılında 161 bin olan hasta yatak sayısı 2010 yılı itibariyle 201 bine yükseltilmiştir. 2002 yılı sonunda 618 olan tam donanımlı 112 ambulansı sayısını 2547’ye çıkarılmıştır. Ulaşımda güçlük çekilen bölgelerde 194 adet kar paletli ambulans halkın hizmetine sunulmuştur. 112 Acil Hizmeti sadece şehirlerde değil, köylerde de yaygın olarak verilen bir hizmet niteliği kazandırılmıştır (61. Hükümet Programı).⁴³

62. Hükümetin Programında sağlık alanında ilaç alanında İlaç Takip Sistemi (İTS) kurulmuştur. Eczane bulunmayan kırsal alanlarda mobil eczane hizmeti sunulmuştur. Sağlık personeli sayısında önemli oranda artış sağlanmıştır. Tam gün yasası ile hekimlerin kamu ve özel sektörde eş zamanlı çalışmasının önüne geçilmiştir. Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS) oluşturulmuştur. 2002 yılında 161 bin olan hasta yatak sayısı 2013 yılı itibariyle 205 bine yükselmiştir (62. Hükümet Programı).⁴⁴

64. Hükümetin Programında sağlık alanında Milli aşı projesi ile yerli aşının üretileceği, Sağlık Bilimleri Üniversitesi projesi kapsamında; sağlık sisteminde rol model uygulamaları hedeflenerek sağlık çalışmalarının bir üniversite çatısı altında yapılmasına önem verileceği, Türkiye Biyoteknoloji Enstitüsü ile ülkedeki sağlık alanında biyoeşdeğer ilaçların geliştirilmesinin sağlanacağı, Kamu-Özel Ortaklığı (KÖO) modeli ile başlatılmış olan şehir hastaneleri projelerinin tamamlanacağı ifade edilmiştir (64. Hükümet Programı).⁴⁵

65. Hükümet Programında sağlık alanında Tıbbi teknolojide, ilaç ve kozmetik endüstrisinde ve sağlık turizminde kapasitenin arttırılacağı, yerli ve milli üretimle, ülkeyi sağlık alanında bölgenin öncü ülkesi yapılacağı, evde sağlık hizmetlerinin genişletileceği, kişiye özel kanser tedavisini öngören ONCOGEN projesinin hayata geçirileceği ifade edilmektedir (65. Hükümet Programı).⁴⁶

⁴² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/09/20070907M1-1.htm>

⁴³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110717-1.htm>

⁴⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140907-1-1.pdf>

⁴⁵ https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukumet_programi.pdf

⁴⁶ <https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/icerikler/65-hukumet-programi-20180125142728.pdf>

AK Partinin 2017 yılında yayımladığı “Sağlıklı Toplum - Sosyal Devlet” başlıklı sağlık ve sosyal güvenlikle ilgili politikaların yer aldığı kitapçıkta; “*‘İnsanların en hayırlısı insanlara hizmet edendir’ ilkesi ışığında, ‘Önce İnsan’ ve ‘Herkes İçin Sağlık’ diyerek kollarımızı sıvadık. Sağlıklı hayat tarzının benimsendiği ve herkesin sağlık hakkına kolayca erişebildiği sistem için ‘Sağlıkta Dönüşüm Programı’ nı hayata geçirdik*” ifadeleri yer almaktadır (Adalet Ve Kalkınma Partisi)⁴⁷.

AK Parti yine bu kitapçıkta uygulamaya geçirdiği sağlık politikalarını şu şekilde ifade etmektedir (Adalet Ve Kalkınma Partisi)⁴⁸;

- 1) Tüm yurttaşlarımızı sosyal güvence içerisine alan Genel Sağlık Sigortası’nı başlattık.
- 2) Genel Sağlık Sigortası kapsamında 18 yaşın altındaki nüfusun tamamının sosyal güvence aranmaksızın sağlık hizmeti almasını sağladık.
- 3) Sağlık Uygulama Tebliği ile hastanelerin, yatan hastalar için ilaç ve tıbbi malzemeleri ücretsiz sağlaması uygulamasına başladık.
- 4) Evde bakım sağlık hizmetini başlattık.
- 5) 17 helikopter, 3 uçak, 6 deniz ambulansını vatandaşımızın hizmetine tahsis ettik.
- 6) 2002 yılında 869 adet olan yoğun bakım yatak sayısını on beş kat arttırarak 13.223 adete ulaştırdık.
- 7) Ultrason, MR, Tomografi cihazlarının sayısını arttırdık.
- 8) Sağlık bakanlığı personel sayısını %200 arttırdık.
- 9) Şehir hastanelerini hizmete sunduk.
- 10) 182 ile merkezi hekim randevu hattını oluşturduk.

Sağlık Bakanlığı Sağlık sektörünün tek elden koordine edileceğini ve böylelikle sağlık hizmetlerinin tek elden yönlendirilmesinin sağlanacağı ve çok başlılık ve düzensizliğin gidericeğini de ifade etmiştir.

AK Partinin parti programında ayrıca sağlık hizmetlerinin dağınık ve yetersiz düzenleme yerine merkezileştirilmiş ve bütünleştirilmiş bir yapılanmaya gideceği şu açıklama ile ifade edilmiştir:

⁴⁷ <http://www.akparti.org.tr/media/272175/saglikli-toplum-sosyal-devlet.pdf>

⁴⁸ <http://www.akparti.org.tr/media/272175/saglikli-toplum-sosyal-devlet.pdf>

“Küçük yerleşim birimlerinde doktoru, sağlık personeli ve tıbbi donanımı bulunmayan birçok hastane binası inşa edilmiştir. Popülist politikalarla her geçen gün yenileri talep edilen bu yatırımlar yerine, merkezlerde daha iyi donatılmış hastaneler yapmak, bunları merkezi tıp birimleri haline getirmek, hem akılcı hem ekonomiktir. Söz konusu merkezler ile küçük yerleşim birimleri arasında hasta taşıyacak helikopter dahil, ciddi bir ambulans filosu oluşturmak Partimizin hedefleri arasındadır” (Adalet Ve Kalkınma Partisi Parti Programı).

4.2.3. Sosyal Güvenlik Politikaları

AK Parti programı sosyal güvenlik politikalarını Anayasal bir hak kabul etmiş ve tüm fertlerin bu haktan faydalanmasını devletin bir vazifesi olarak değerlendirmiştir. Bu noktadan hareketle sosyal devlet görüşüne uygun bir sosyal güvenlik politikası oluşturmayı hedeflemiştir. Parti programında, “sosyal güvenliğin tüm halkı kapsayacak şekilde” düzenleneceği ifade edilerek, esasında sosyal güvenlikle tek çatı uygulamasına geçileceğinin sinyalleri verilmiştir

Sosyal güvenlik bağlamında sunulan hizmetlerin insan onuruna yaraşır olmasının önemsendiği ve bu hizmetlerin denetlenmesinde prim ödeyenlerin ve hizmet alanların da söz sahibi olmalarına olanak sağlanacağı ifade edilmektedir. Parti programı kapsamında sosyal güvenliğin “sosyal sigorta”, “sosyal hizmet” ve “sosyal yardım” üçlüsü içerisinde dikkatle incelenip ciddi ve bilimsel bir ölçülendirmeye tabi tutacakları belirtilmiştir (Adalet Ve Kalkınma Partisi Parti Programı).

Mühim bir ödenek kapasitesine sahip olan sosyal güvenlik hizmetleri, farklı bakanlıkların bünyelerinde çalışmalar yapmakta ve dağınık bir görüntü sunmaktayken Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çatısı altında toplanmıştır. Yine bu bakanlık bünyesinde Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. SGK ile çalışanların tümü bir çatı altında birleşmiş ve işlemler buradan koordineli bir şekilde yönetilmiştir. İŞKUR ise işverenler ile iş arayan çalışanları bir araya getirme amacı ile oluşturulmuş olup bu kurum tarafından da birçok destek sağlanmaktadır. Bu kurum, çalışan için iş bulma, işe alım süreçlerini sürdürme, çalışanın işsiz kalması durumunda işsizlik maaşı sağlama; işveren açısından ise işkur bünyesinde belirli programlar ile işe alımları gerçekleştirme, personelin eğitim sürecini üstlenme ve

işverenin nitelikli işçi arayışındaki kısıtlılığı giderme gibi birçok hizmet ve işlevi yerine getirmektedir.

59. Hükümetin Programında, sosyal güvenlik alanında kadınların yıllardır biriken mağduriyetlerinin giderilmesine, çalışma hayatına dair mevzuatın güncellenmesine, sosyal güvenlik kuruluşları norm birliği sağlanarak bütünleştirilmiş sosyal güvenlik ağı oluşturulmasına, devletin herkesi kapsayan sosyal politikaların sürdürülmesine bu kapsamda yoksullar, bakıma muhtaç kişiler, çocuklar ve işsizler için özel programların oluşturulmasına ve insan onuruna yakışır bir hayat sürdürmelerinin sağlanmasına yer verilmiştir (59. Hükümet Programı).⁴⁹

60. Hükümetin Programında, sosyal güvenlik alanında SSK işveren prim oranının kademeli indirileceği, sosyal devlet ilkesi gereği sosyal politikalara özel bir değer verildiği belirtilmektedir. Tüm insanların sosyal güvenlik çatısına alınmasının en önemli hedefler içerisinde olduğu, sosyal güvenlik alanında önemli adımlar atılarak Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunun çıkarıldığı, asgari ücrette %128’lik bir artış yapıldığı, emekli maaşlarına %95 oranında artış yapıldığı, yaşlı,kadın ve çocuklar için verilen desteğin 9 katına çıkarıldığı, çocuklar için “sevgi evleri projesi”ni hayata geçirildi hususlarına yer verilmiştir (60. Hükümet Programı).⁵⁰

61. Hükümetin Programında bazı bakanlıklar yeniden yapılandırılmıştır. Bu kapsamda sosyal güvenlik kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı kurulmuştur. 61. Hükümet programında yer alan ifade ile “*güçsüz bırakılmışların gücü, kimsesizlerin kimsesi, sessiz yığınların sesi olduk. Hiçbir ferdimiz kendisini yalnız, dışlanmış, çaresiz hissetmesin diye gece gündüz çalıştık*” şeklinde beyan edilmiştir. Sosyal güvenlik alanında işsizlik maaşlarında iyileştirme yapıldığı, kadın ve gençlere işe girişte kolaylıklar sağlandığı, işsizlik oranlarının azaltıldığı, nitelikli iş gücünün kazandırılmasının planlandığı da yer almaktadır. İşsizlik sorununun mesleksizlik sorunu olarak alınarak Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri projesi başlatılmıştır. Korunmaya muhtaç çocuklara eğitim,sağlık vb. alanlarda fırsat eşitliğinin sağlandığı ve giderek çalışmaların arttırılacağı, çocuğu ile yalnız yaşayan annelere

⁴⁹<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/03/20030324.htm#:~:text=59.%20H%C3%BCk%C3%BCmet%2C%20milletimizin%20talebi%20olan,t%C3%BCm%20politikalar%20bu%20do%C4%9Fruftuda%20%C5%9Fekillendirilecektir.>

⁵⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/09/20070907M1-1.htm>

barınma öncelikli “Stüdyo Evler” ile destek verildiği ifade edilmiştir (61. Hükümet Programı).⁵¹

62. Hükümetin Programında üç ayrı sosyal güvenlik kurumunun tek çatı altında toplandığı, 2014 nisan sonu itibariyle nüfusun %82’nin sosyal güvenlik kapsamında olduğu ve nüfusunun tamamına yakının da genel sağlık sigortası kapsamında olduğu belirtilmiştir. Yoksullukla mücadele kapsamında sosyal yardımların çeşitlendirilmiştir. Engelli, yaşlı, korunmaya muhtaç çocuklar ve şehit aileleri anayasal ve yasal güvencelere kavuşturulmuştur. Engelli vatandaşların topluma kazandırılması ve engellerinin aşılması kapsamında kamuda engelli personel sayısı beş katına çıkarılmıştır. Kadınlar için pozitif ayrımcılıklar anayasal güvenceye kavuşturulmuş, TBMM’de kadınlar için Kadın- Erkek fırsat eşitliği komisyonu kurulmuştur (62. Hükümet Programı).⁵²

64. Hükümet Programında Sosyal yardım veya sosyal hizmete ihtiyacı olan bütün dezavantajlı vatandaşlara ulaşacak olan Aile Sosyal Destek Programı’nın (ASDEP) alt yapısını tamamlanarak ve yeterli sayıda nitelikli personel istihdam edilerek ASDEP’i aşamalı olarak hayata geçirilecektir. Bütün annelere ‘Doğum Hediyesi’ programı kapsamında, ilk çocuk için 300 TL, ikinci çocuk için 400 TL, üç ve üzerinde çocuklar için 600 TL ödemenin yapılmasına imkân verecek hukuki ve kurumsal düzenlemeler yerine getirilerek, uygulama etkinleştirilecektir. Engelli genç ve çocukların kısa süreli gündüz ve yatılı bakımı için güvenli bir biçimde bırakılabilecekleri ‘Engelli Yaşam Merkezleri’ kurulacaktır. Kadın istihdamı ve kadın girişcilik desteklenmektedir. Genç girişimciliği güçlendirmeye yönelik finansman, teknoloji, işletme ve pazarlama gibi konularda programlar düzenlenmektedir (64. Hükümet Programı).⁵³

65. Hükümet Programında sosyal güvenlik alanında sosyal hizmet ve yardım kuruluşları arasında koordinasyon ve işbirliğini artırılacaktır. Bu kapsamda Aile Bilgi Sistemi kurulacaktır. Engelli genç ve çocukların gün içerisinde sosyal faaliyet yapabilmelerine imkân verecek şekilde gençlik merkezlerinde ortam oluşturulacaktır. Gençlerin ortaöğretimden yükseköğretime geçişte eğitim ve kariyer planlamasına yardım edecek olan ‘Kariyer Merkezleri’ kurulacaktır. Kendi işini kurmak isteyen gençlere 50 bin nakdi destek sağlanmaktadır. Ayrıca işini geliştirmek isteyen gençlere 100 bin faizsiz

⁵¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110717-1.htm>

⁵² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140907-1-1.pdf>

⁵³ https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukumet_programi.pdf

kredi imkanı sunulmuştur. Yeni iş kuran gençlere üç yıl vergi muafiyeti sağlanmıştır. TOKİ eliyle emekliler ev sahibi yapılacaktır. Kadın girişimci sayısının artırılması da ana hedefler içerisinde gösterilmektedir. (65. Hükümet Programı)⁵⁴

AK Parti programında bazı kesimlere yönelik sosyal güvenlik uygulamalarıyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “Çocuklar, gençler ve yaşlılarla ilgili sosyal hizmet kalitesinin artırılmasına ve genişletilmesine önem verilecektir. Engellilerin mesleki ve tıbbi rehabilitasyonu genişletilecektir. Bu konuda devletimiz himaye edici değil, hizmet ve imkan sunan bir anlayışta olacaktır” (Adalet Ve Kalkınma Partisi Parti Programı)⁵⁵.

AK Partinin 2017 yılında yayımladığı “Sağlıklı Toplum - Sosyal Devlet” başlıklı sağlık ve sosyal güvenlikle ilgili politikaların yer aldığı kitapçıkta sosyal güvenlik alanında gerçekleştirilen bazı faaliyet ve hizmetler şu şekilde anlatılmaktadır (Adalet Ve Kalkınma Partisi)⁵⁶;

- 1) Ölen sigortalının 65 yaşından büyük ve muhtaç durumda olan anne veya babasına ölüm maaşı bağladık.
- 2) Engelli personel çalıştıran iş yerlerine prim teşviki sağladık.
- 3) Engelli çocuğu olan annelere erken emeklilik olanağı getirdik.
- 4) Engelli hastaların dış tedavilerine yönelik hizmetleri kolaylaştırdık.
- 5) Görme engelliler için beyaz bastonu ödeme kapsamına aldık.
- 6) Trafik kazalarından kaynaklanan tedavilerin SGK tarafından karşılanmasını sağladık.
- 7) Sosyal güvenlik kapsamına dahil olan nüfus, 2002 yılında 46 milyon iken; 2016 Eylül ayı itibarıyla Genel Sağlık Sigortalılar dahil 76,8 milyonu aşmıştır. Bu sayede 2002 yılında %70’lerde olan sosyal güvenlik kapsamı başarılı uygulamalar neticesinde %97,5’e çıkarılmıştır.

AK Partinin parti programında sosyal güvenlik alanına yönelik politikalarla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

Yaşam boyunca bakım ve tedaviye ihtiyaç duyan engelli bireylerin bakım ve tedavilerinde imkanlar, öncelikler ve alternatifler sunulacaktır. Sanayileşmenin getirisi

⁵⁴ <https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/icerikler/65-hukumet-programi-20180125142728.pdf>

⁵⁵ <http://www.akparti.org.tr/media/272175/saglikli-toplum-sosyal-devlet.pdf>

⁵⁶ <http://www.akparti.org.tr/media/272175/saglikli-toplum-sosyal-devlet.pdf>

olarak şehirleşmenin yükselmesinin sonucu ailelerin çekirdek aile kavramına dönmesi ve giderek çok fazla insanın iş hayatına katılmasıyla, özellikle çocukların ve yaşlıların bakımında sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu hususların telafi edilmesi için kreşler, huzurevleri ve hastanelerinin büyütülmesi ehemmiyet arz etmektedir. Bakıma ihtiyaç duyan yaşlı bireylerin aile içinde bakılması özendirilecektir (Adalet Ve Kalkınma Partisi Parti Programı).

Bahsi geçen parti programında yer alan sosyal güvenlik alanında yaşlılara yönelik önemli bir hizmet evde bakım hizmetlerinin sağlanmasıdır. Bu hizmet Sağlık Bakanlığı çatısı altında verilmekte ve yaşlıların bakımı için bakacak kişileri teşvik etme kapsamında bu kişilere evde bakım hizmeti ödeneği de verilmektedir. Yine aynı çatı altında yaşlıların bakım bezi ve mamaları da tedarik edilmekte ve bu hizmet birimi kontrolünde hastaların haftada bir doktor kontrolleri ve bakımları evlerde yapılmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile siyasal alandaki etkilerini kaybeden İslami siyasal oluşumlar 1950'li yıllara kadar Cumhuriyet içerisinde kendilerini temsil edecek bir ortama sahip olamamışlardır. Bu boşluktan doğan siyasal alan arayışı tam ve etkili şekliyle 1969 yılında İslamcı bir yaklaşımla siyasete atılan Necmettin Erbakan ve etrafında oluşan Milli Görüş Hareketi ile siyasal alanda kendisini temsil imkanı bulmuştur.

Bu çalışmada 1969'da Bağımsızlar hareketi ile siyasete atılan Erbakan'ın Milli Görüş adı altında meydana getirdiği önemli bir siyasi geleneğin en mühim politika alanlarından biri olan sosyal politikalar hem teorik hem de pratik boyutlarıyla incelenmiştir. Bu çerçevede Milli Görüş geleneği Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve Saadet Partisi (Erbakan'ın 2011'de vefatından önceki dönem) ile temsil edilmiş, daha sonra Milli Görüş geleneğinin uzantısı sayılan partiler olarak Saadet Partisi (Erbakan'ın vefatından sonraki dönemi), Adalet ve Kalkınma Partisi ve Yeniden Refah Partisi Türkiye siyasetindeki yerini almıştır.

Çalışmada Milli Görüş partilerinin hem tasarladıkları hem de hükümetlerde yer almak suretiyle uygulama koydukları sosyal politikalar ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu partilerin uygulamaya konulan sosyal politikalarının alanını daraltan önemli bir husus iktidarda kısa sürelerle ve koalisyon hükümetlerinin ortağı olarak yer almış olmalarıdır. Dolayısıyla yer aldıkları hükümetlerin birçoğunda sosyal politikaları hayata geçirebilecekleri bakanlıklar bu partilerin uhdesinde olmamıştır. Mesela bu hükümetlerden sadece Refah-Yol koalisyonunda sosyal güvenlik bakanlığı Milli Görüş partisi olan Refah Partisinin elinde bulunmuştur. Hükümette yer alan Milli Görüş partileri içerisinde sosyal güvenlik çalışmalarının bu dönemde daha yoğun olmasını belki bu faktörle açıklamak mümkündür.

Milli Görüş geleneğinin türevi partilerden olan ve uzun süreli tek parti iktidarıyla Türkiye siyasetine damgasını vuran AK Parti hükümetleri kendinden önceki Milli Görüş partilerinin sosyal politika tasarım ve uygulamalarından geniş ölçüde yararlanmıştır, fakat bu parti temelde siyasi fikir ve politikalarını önceki Milli Görüş partileri gibi İslamcı bir politika üslubu ve kimliği ile değil, muhafazakar demokrat kimliği ile gerçekleştirmiştir. Bu farkın, fikri temellerinin geçirdiği radikal bir değişimden ziyade siyasi arenada daha ılımlı bir imajla konumlanarak seçmen kitlesini genişletmek amaçlı olduğu söylenebilir.

Milli Görüş Hareketi'nin Fazilet Partisi sonrasında yaşadığı kırılma ve yol ayrımıyla birlikte Erbakan'ın yönlendirdiği gelenekçi kanat Saadet Partisi ile devam etmiş fakat bu parti içerisinde de bölünmeler ve yol ayrımları meydana gelmiştir. Bu çerçevede Erbakan'ın vefatı sonrasında önce Numan Kurtulmuş'un partiyi yenileme çabaları başarısız olmuş daha sonra Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan tarafından Saadet Partisine alternatif bir parti olarak Yeniden Refah Partisi kurulmuştur. Bugün Milli Görüş geleneğinin uzantısı olan bu üç partinin herbirinin parti tüzüklerinde, programlarında, seçim beyannamelerinde ve söylemlerinde farklı şekillerde Milli Görüş geleneğinin sosyal politikalarının izleri görülmektedir.

Milli Görüş Hareketinin genel manada eğitim alanında yerli ve dini temelli politikaları söylemleştirdiği ve benimsediği, sosyal güvenlik alanında vatandaş odaklı sosyal devlet yaklaşımını benimsediği, sağlık alanında ise tüm toplumun yararlanabildiği politikaları özümlediği gözlemlenmektedir.

Milli Görüş politikalarının Sosyalizm ile ilişkisi hususu da çalışmada incelenmiştir. Bu kapsamda hareketin lideri Erbakan Sosyalizmi genel refahı önemsemesi bakımından kendi fikriyatına yakın bularak kimi yönlerini onaylamasına karşın, bu ideolojinin maneviyattan yoksun olduğunu ve insanları robotlaştırdığını ifade etmektedir. Erbakan esas olarak İslam modelinin tüm ideoloji ve uygulamalardan üstün olduğunu ve kendine has bir sisteminin olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Sosyalizm fikrini tamamen reddetmediği fakat bu ideolojinin eksikleri olduğunu, bu eksiklerin ise İslami model ile düzeltilebileceğini düşündüğü müşahade edilmektedir.

AK Parti'nin benimsediği sosyal politikalar ve iktidarlara sürecinde gerçekleştirdikleri eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik uygulamalarının pek çoğunun Milli Görüş politikalarından geniş ölçüde yararlandığı görülmektedir. Eğitim alanında İmam-Hatip okullarının önündeki kısıtlı katsayı probleminin çözülmesi ve bu okulların sayısının artırılması, kılık kıyafet serbestisi gibi icraatlarında Milli Görüşün etkisi açıkça gözlemlenmektedir. Yine sağlık alanında bölge sağlık hastanelerin oluşumu, ilaçlara kolay ulaşımın sağlanması, ilaç ve aşı üretimin geliştirilmesi, aile hekimliğinin kurulması ve her ailenin bir aile hekiminin olması, hastane yatak kapasitelerinin artırılması, küçük yerleşim yerlerindeki hastalara ulaşımın sağlanması gibi birçok örnekler AK Parti

hükümetlerinin sosyal politikalarında Milli Görüş geleneğinin bu alandaki politikalarından istifade ettiğini göstermektedir.

Milli Görüş Partileri içerisinde Fazilet Partisi'nin kapatılması sonrası yaşanan yol ayrımında gelenekçi kanatta siyasi hayatını sürdüren Saadet Partisinin sağlık ve sosyal güvenlik politikalarında esasen Milli Görüş fikriyatı hakim olmakla birlikte, Fazilet Partisine kadarki parti programlarında yer alan bazı politikaların Saadet Partisi'nin programlarında yer almadığı görülmektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus Saadet Partisi'nin Milli Görüş fikirlerinden istifade ile yeni dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun yeni sosyal politikalar geliştirmesi gerekirken, bu partinin programının bu ihtiyaçlara cevap vermede yetersiz kaldığı, hatta içinden geldiği geleneğin de gerisidinde kaldığıdır. Yeniden Refah Partisinin, kuruluş sebepleri arasında, Saadet Partisinin Milli Görüşü Hareketini temsilde yetersiz kalmasının etkisi açıkça görülmektedir.

İktidara hiçbir zaman tek başına sahip olamayan Milli Görüş Partileri koalisyon hükümetleriyle yönetime dört kez ortak olmuşlardır. Kısa süreli ve sınırlı bir selahiyetle de olsa elde ettikleri iktidarlar sayesinde hedefledikleri projeleri belli ölçüde uygulamaya geçirebilmişlerdir. Milli Görüş Partilerinin iktidar ömrünün toplamda beş yılı aşmamasına rağmen uygulamaya geçirilmiş politikalarını başarı olarak değerlendirmek gerekir. Siyasi ortamdan kaynaklanan belirsizliklere ve kapatılma baskılarına rağmen bu alanda ortaya konulan icraatlar Milli Görüş geleneği için önemli bir başarı ifade etmektedir.

Karşılaştırmalı bir analizde görülmektedir ki AKP'nin sosyal politikaları arasında önemli bir yer teşkil eden dini eğitimin önündeki engellerin kaldırılması, üniversiteye girişte katsayı probleminin ve üniversite ve liselerde başörtüsü meselesinin çözülmesi, yerli aşı, yerli otomobil, aile hekimliği, şehir hastaneleri, işsizlik ödenekleri, kadın çalışanlara yönelik uygulamalar, yaşlı ve engelli bakımı için sunulan destekler gibi icraatlar Milli Görüş geleneğinin izlerini taşımaktadır.

Elde edilen bilgi ve analizlerden yola çıkılarak Milli Görüş Hareketinin sosyal politikaları için, esas karakteri bakımından insan temelli olduğu, insan haklarına önem atfedildiği, dezavantajlı gruplara öncelik verildiği, her vatandaşın eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel ihtiyaçlara ulaşmaları için gerekli planlamaların yapıldığı

söylenebilir. İnsan temelli bu politikların kaynağının da İslami anlayıştan mülhem olarak vücuda getirilen Adil Düzen tasarımına dayandığı söylenebilir. İslamın insana atfettiği değer, Milli Görüş geleneğinin politikalarının teşkilinde insan onuruna yakışır şekilde yaşama anlayışını merkeze koymuştur denilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, A. M. (2019). *Milli Görüş Siyaseti*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Akgül, A. (2007). *Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi*. Konya: Milli Çözüm Yayınları.
- Aksoy, L. (2018). *Siyasi Partilerin Halkla İlişkileri: Ak Parti, Chp, Mhp Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Şanlıurfa: T. C. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arpacı, I. (2012). *Türk Siyasi Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Malatya: T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arpacı, I. (2017). *Türk Siyasetinde Erbakan*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Arpacı, I. (2020). "Söylemden İdeolojiye Erbakan ve Milli Görüş". *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 16-37.
- Aşgın, H. İ. (2018). *Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Milli Görüş Hareketi*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atasever, G. (2010). "Siyasi Parti Tipolojisi". D. Uzun içinde, *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasi Partiler*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Aydın, N. (2019). *Erbakan Etkisi*. Ankara: Atlas Kitap.
- Aypay, A. (2015). *Eğitim Politikası*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bakan, S., & Özdemir, H. (2012). "Sosyal Politika Açısından CHP İle AKP'nin Karşılaştırılması". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 22-50.
- Balcı, E. (2021). "Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı Döneminde Türkiye'de Eğitim Politikaları". *İnsan ve İnsan*, 117-137.
- Barış, İ. (2014). "Muhafazakar Düşüncenin Temel Değerleri Çerçevesinde Ak Parti". *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 207-225.

- Baykal, Ö. (2017). *Türk Siyasetinde Refah Partisi Deneyimi: Gelenek, İdeoloji ve Politika*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: T.C.Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berber, Ş. (2001). "Türkiye'deki Siyasi Partiler ve Eğitim Politikaları". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1-34.
- Besli, H., & Özbay, Ö. (2010). *R.Tayyip Erdoğan Bir Liderin Doğuşu*. İstanbul: Meydan yayıncılık.
- Boyraz, E. Z. (2019). *Necmettin Erbakan'ın Eğitim Anyalısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Can, S. R. (2019). *Bir Siyasılaştırma Amili Olarak Milli Görüş Hareketi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cesur, E. (2016). *İslam – Sosyalizm Sentezleri (Tarihsel Bir Tasvir)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (S. B. Demir, Çev.) Eğiten Kitap.
- Çelebi, M. B. (2019). "Sosyal Bölünmeler Sonucu Ortaya Çıkan Siyasi Partiler ve Milli Görüş Hareketi: MSP ve RP Örneği". *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, s. 34-53.
- Çınar, Ö. (2016). *Türk Siyasi Hayatında Milli Nizam Partisi*. Ankara: Kitap Dostu Yayınları.
- Değer, H. (2018). *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Müzakereci Demokrasi Modeli*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursunoğlu, İ. (2016). "Türk Siyasi Hayatında Merkez-Çevre İkilemi: Milli Nizam Partisi (MNP) Örneği". *International Journal of Academic Values Studies*, 48-55.
- Duverger, M. (1970). *Siyasi Partiler*. (D. Özbudun, Çev.) Ankara: Sevinç Matbaası.

- Duverger, M., & Özbudun, E. (1962). "Partiler ve Siyasi Rejimler". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (s. 95-171).
- Erbakan, N. (2019). *Arkasındakilerle ve Türkiye'nin Kayıplarıyla Darbe*. Ankara: Mgv Yayınları.
- Erbakan, N. (2019). *İslam Birliği*. Ankara: Mgv Yayınları.
- Erbakan, N. (2019). *Milli Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl*. Ankara: Mgv Yayınları.
- Erbakan, N. (2019). *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*. Ankara: Mgv Yayınları.
- Erbakan, N. (2020). *Adil Ekonomik Düzen Faizsiz Bir Dünya*. Ankara: Mgv Yayınları.
- Erbakan, N. (2020). *İslam ve İlim*. Ankara: Mgv Yayınları.
- Erbakan, N. (-). *Davam*. Ankara: Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü.
- Erbakan, N. (-). *Erbakan Anlatıyor Üç Basın Toplantısı*. Ankara: M.S.P. Gençlik Teşkilatı Genel Başkanlığı.
- Eren, K. (2016). *Milli Selamet Partisi ve 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erol, S. I. (2019). "Sosyal Güvenlik Sistemi: Sosyal Sigorta, Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Bileşenleri Bağlamında". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-14.
- Ersin, İ. (2015). *Necmettin Erbakan'ın Ekonomik Söylem ve Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu: T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersöz, H. Y. (-). *Sosyal Politika*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Fazilet Partisi (1999). *Seçim Beyannamesi*.
- Fındıkoğlu, F. (2012). "Sosyalizm ve İçtimai Siyaset". *Journal of Social Policy Conferences*.
- Göksu, O. (2014). *Siyasi İletişim Uygulamalarında Siyasi Kültürün Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Göksu, O. (2018). *Siyasi İktidar İnşasında Lider Olgusu: Lider Tipolojileri Bağlamında Recep Tayyip Erdoğan İncelemesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğan, M. (2019). *Erbakan*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Hamdemirci, M. (2019). *Sosyal Belediyecilikte Milli Görüş Yerel Yönetim Örnekliği*. İstanbul: Cira Yayınları.
- Heywood, A. (2012). "Partiler ve Parti Sistemleri". (Z. Kopuzlu) içinde, *Siyaset* (s. 319-344). Ankara: Adres Yayınları.
- Ilıman, A. (2014). Brinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: T.C Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işıklı, A. (2013). Sosyalizm ve Din. *Mülkiye Dergisi*, 215-250.
- İyiekici, B. (2018). *Milli Görüş Hareketi'nin Siyasi Dönüşümü:Kuruluş Döneminden 28 Şubat Sürecine*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaleli, K. (2015). *Siyasi Pazarlama Sürecinde Liderlik*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kanca, O. (2013). "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47-63.
- Kapani, M. (2014). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kıvrak, E. (2020). "Milli Nizam Partisi:Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 133-153.
- Koltuk, D. A. (2009). *Türk Siyasi Tarihinde Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, F. (2018). "Siyasi Partilerin 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Genel Seçimler Bildirgelerinde Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi". *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 297-315.

- Koytak, A. H. (2015). Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Politikalarındaki Dönüşüm: Ak Parti Modeli. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 70-89.
- Kurt, M. E. (2016). "AK Parti Dönemi Sağlık Politikaları". *Türk Siyasi Hayatında AK Parti Dönemi* (s. 151-175). içinde Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kurt, M. E., Taylan, Ö., & Şen, M. A. (2018). "Milli Görüş Geleneğindeki Siyasi Partilerin Sağlık Hizmetlerine Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme". *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 68-88.
- Küçükgünay, S. (2020). *Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın Dilinden İnancımızın Temel Esasları*. Ankara: Mgv Yayınları.
- Macit, A. (2018). *Çağa İz Bırakan Önderler Necmettin Erbakan*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Milli Nizam Partisi 1. Büyük Kongresi (1971).
- Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi (1970).
- Milli Nizam Partisi Programı (1970).
- Milli Selemat Partisi Program ve Tüzüğü (tarih yok). Ankara.
- Nebati, N. (2014). "Türkiye’de Muhafazakarlığın Ak Parti Tarafından Yeniden İnşa Edilmesi". *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 179-205.
- Ortakaya, Ü. İ. (2017). *İslamda Sosyal Politika Uygulamaları: İslam Ülkeleri ve Türkiye*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: T.C. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Ömürlüoğlu, G. (2020). "Ak Parti Döneminde Eğitim Sisteminin İdeolojik Temelleri". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 75-102.
- Refah Partisi Seçim Beyannamesi (1991). Ankara.
- Refah Partisi Tüzük ve Programı (1985). Ankara.
- Refah-Yol Hükümet Programı (1996). Ankara.
- Sarı, M. F. (2020). *Siyasi Partilerin Fonksiyonları ve Demokrasiye Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: T.C. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

- Serinoğlu, A. (2020). "Kalkınma Planlarında Sağlık Eğitimi: Ak Parti İktidarları Dönemi Üzerine İnceleme". *Current Research in Social Sciences*, 70-82.
- Songur, M. (2015). *Erbakan Gerçeği ve Manevi Vasiyeti*. Konya: Milli Çözüm Dergisi.
- Tan, M., Koçar, H., & Çiçek, Y. (2015). "Siyasi Partiler ve Türkiye'de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri". *KSU İİBF Dergisi*, 347-364.
- Tanrıverdi, H. (2003). "Hz. Ömer Dönemi Sosyal Devlet Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme". *İslami Araştırmalar Dergisi*, 672-677.
- Tarhan, A. B. (2004). *Türk Siyasi Yaşamında Milli Görüş Hareketi Çerçevesinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Değerlendirmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tatlı, A. (2018). *Din-Siyaset İlişkileri Bağlamında Türkiye'de Din Eğitimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tatlı, H., & Göçer, İ. (2015). "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Politikalarının Sürdürülebilirliği: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi". *Business and Economics Research Journal*, 87-112.
- Tekin, Y. (2002). "Türkiyede İlk Sosyalist Hareket "İştirak Çevresi"nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 171-184.
- Tiyek, R., & Doğan, M. (2018). "Ak Parti Döneminde (2002-2015) Sosyal Yardım Uygulamaları". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergi*, 1045-1059.
- Tok, T. N. (2012). "Türkiye'deki Siyasi Partilerin Eğitim Söylemleri ve Siyasiarı". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 273-312.
- Tuğrul, T. (2019). *Milli Görüş Hareketinin Temel Karakterleri*. Ankara: Mgv Yayınları.
- Turan, B. (2013). "Ak Parti ve Yoksul Yardımları: Sosyal Hizmet Mi Rıza Üretim Aracı Mı?". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23-38.
- Türk, R. (2015). *Türkiye'de Siyasi İslamın Partileşme Faaliyetleri: Milli Görüş Partileri Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Türkislamoğlu, E. (2021). "Yön Dergisi Ekseninde Türk Düşüncesinde İslamiyet ve Sosyalizm Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1-31.
- Ulutaş, D. A. (2020). Sağlık Ve Sosyal Politika. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet* (151-189). içinde Ankara: Nobel Yayıncılık .
- Usta, M. E. (2015, Ocak). "Siyasi Parti Programlarına Göre Eğitim Politikaları". *TYB Akademi*, s. 55-74.
- Yenihan, B. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 177-196.
- Yalanız, Y., & Zabun, B. (2021). "Milli Görüş Partilerinin Eğitim ve Kültür Programlarının Değerlendirilmesi". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*.
- Yalçın, S. (2020). *Erbakan*. İstanbul: Kırmızıkeci .
- Yarıcı, M. (2017). *Milli Görüş Hareketinin Fikri Temelleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, M. (2011). *Erbakan'dan Erdoğan'a Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslam*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yayla, A. (2004). *Siyaset Teorisine Giriş*. Ankara: Siyasi Kitapevi.
- Yayla, A. (2017). "Sosyalizm ve Sosyalistler Üzerine Düşünceler". *Liberal Düşünce Dergisi*, 69-85.
- Yenihan, B. (2017). "Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 177-196.
- Yılmaz, B., & Özmen, A. (2019). "Türkiye’de Siyasi Partilerin Sağlık Politikalarına Bakışının Mukayeseli Analizi". *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 557-563.

- Yılmaz, M. A. (2020). *Bir Toplumsal Hareket Olarak Milli Görüş Hareketi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2018). *Milli Nizam Partisinin Karadeniz Teşkilatı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun: T.C. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zariç, D. S. (2016). "Türk Siyasi Hayatında Milli Görüş Hareketinin Tarihsel Gelişimi Işığında Milli Görüş ile Adalet ve Kalkınma Partisi Arasındaki İdeolojik Farklılıklar". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 228-243.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Adalet ve Kalkınma Partisi: <http://www.akparti.org.tr/media/272175/saglikli-toplum-sosyal-devlet.pdf> (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

Adalet ve Kalkınma Partisi: <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme Ve Yayın Genel Müdürlüğü. (tarih yok). Resmi Gazete : <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081024-10.htm> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).

Cumhuriyet Halk Partisi : <https://www.chp.org.tr/haberler/chp-tarihi> (Erişim Tarihi: 15.12.2021).

Mevzuat Bilgi Sistemi :<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

Saadet Partisi: <https://saadet.org.tr/tr/parti-tuzugu> (Erişim Tarihi: 02.03.2022)

Saadet Partisi 2018 Seçim Beyannamesi. Saadet Partisi: <https://saadet.org.tr/upload/file/68fe78c11ce9f272f5e4324c5e26c2dd.pdf> (Erişim Tarihi: 04.03.2022)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19572.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

Türk Dil Kurumu : <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi:

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler?v_meclis=1&v_donem=d20&v_yasama_yili=2&v_cilt= (Erişim Tarihi: 02.03.2022)

Türkiye Büyük Millet Meclisi:

https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/koalisyon_hukumetleri/Koalisyon_Hukumet

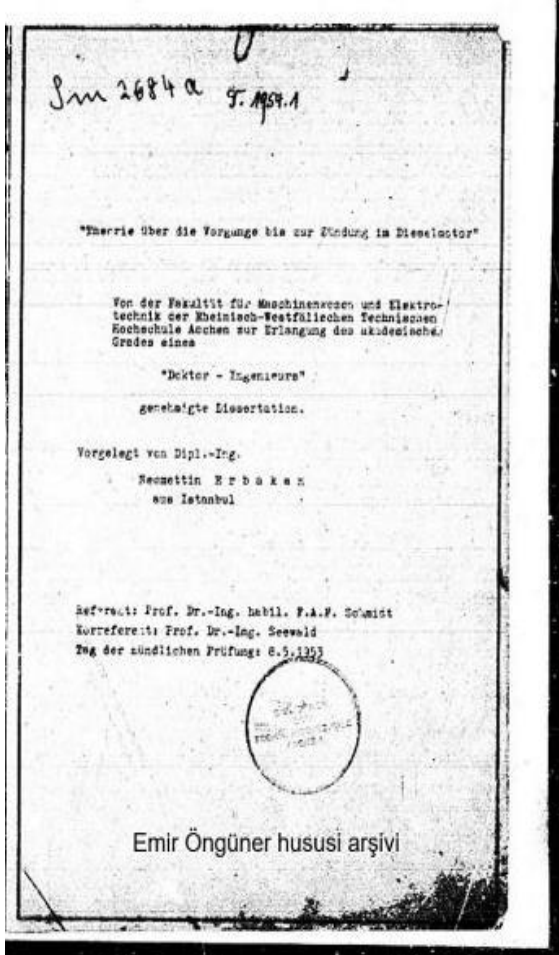
Yeniden Refah Partisi : <https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/parti-programi/14> (Erişim Tarihi: 04.03.2022)

Yüksek Seçim Kurulu : <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008> (Erişim Tarihi: 05.03.2022)

Yedinci Gün Programı. (2019, Aralık 29). Beyaz Televizyon Radyo Yayıncılığı Sanayi ve Ticaret A.Ş. <https://youtu.be/ytQYMT-8T9w> (Erişim Tarihi: 04.03.2022)

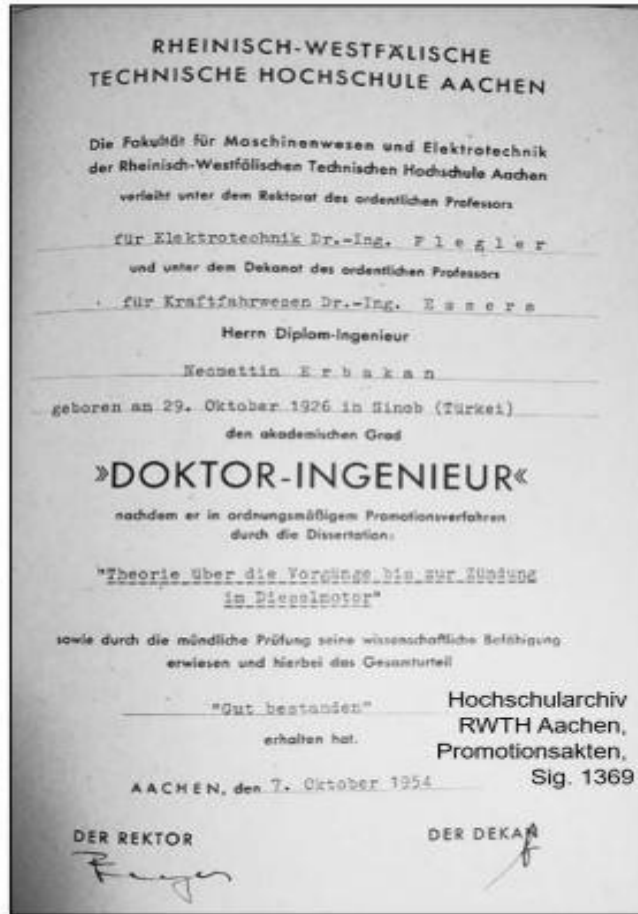
EKLER

EK 1. Erbakan'ın 1953'te Tamamladığı Doktora Tezinin Kapak Sayfası (sol) ve Önsözü (sağ)

Kaynak : (Öngüner, 2021)

EK 2. Erbakan'ın Doktora Diploması (Tarih: 7 Ekim 1954)

Kaynak : (Öngüner, 2021)

EK 3. Necmettin Erbakan Doktora Çalışmaları İçin Almanya Aachen Teknik Üniversitesinde İken

Kaynak : (Öngüner, 2021)

EK 4. Milli Görüş Parti Logoları

EK 4. Milli Nizam Partisi Kapatılma Haberi

EK 5. Refah Partisi Kapatılma Haberi (Sabah Gazetesi)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Sümeyye Ayşe MACİT
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kamu Yönetimi- 2016
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kamu Yönetimi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	06.05.2022